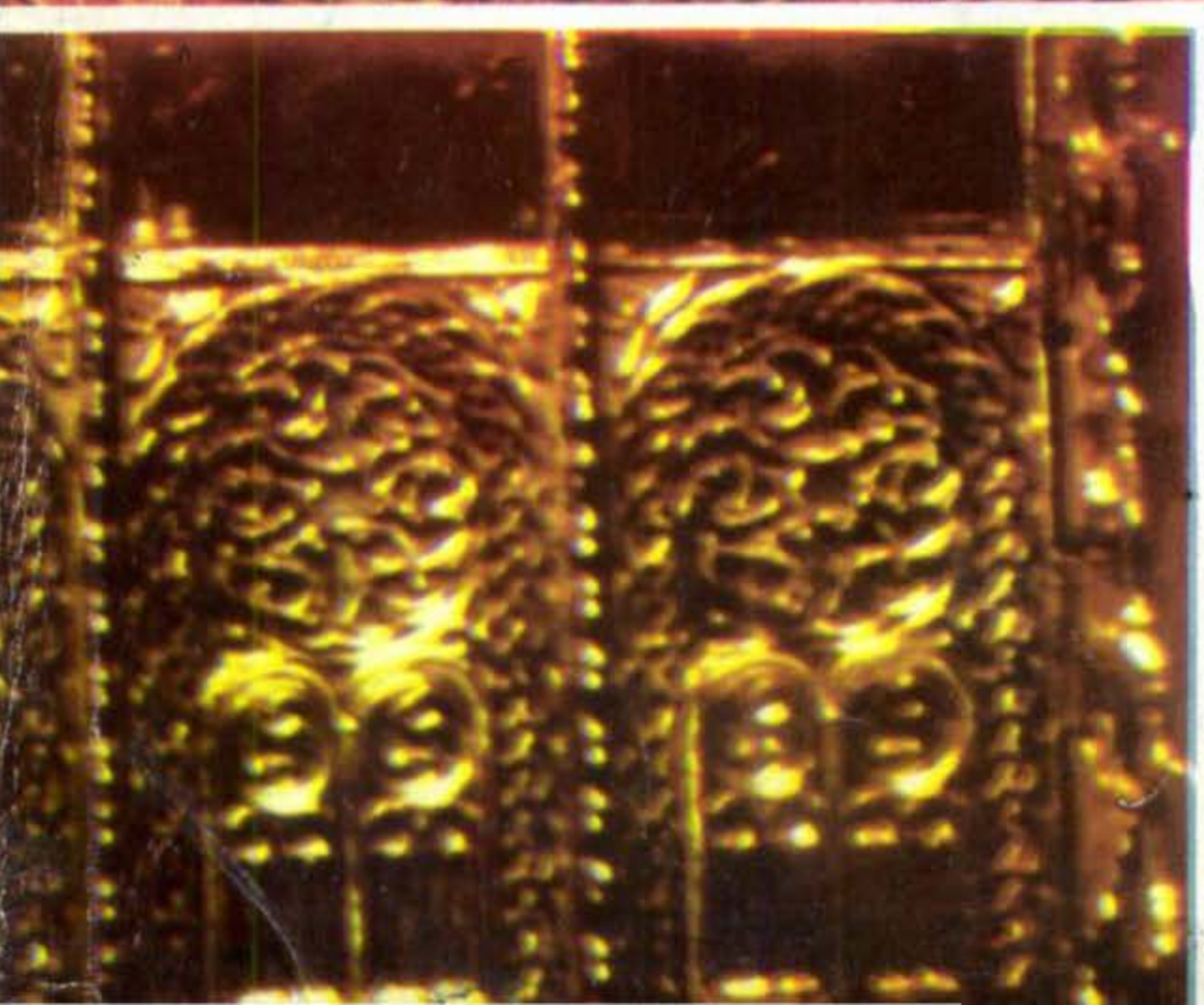

magazin istoric

ANUL VI Nr. 2 (59) FEBRUARIE 1972

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI – Nr. 2 (59)
februarie 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

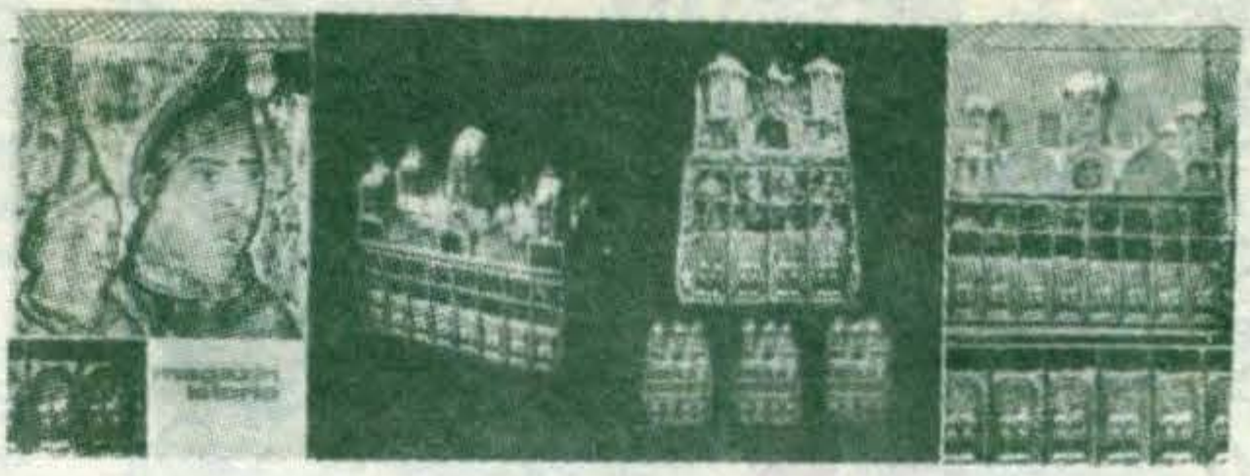

① ② ③ ④

Mărturii ale unei epoci de mare înflorire a culturii româneşti medievale şi a forţei sale de iradiere : imagini recent realizate la Muntele Athos şi transmise în exclusivitate revistei noastre de către cunoscutul istoric grec L. Vranoussis :

① Un portret puţin cunoscut al lui Neagoe Basarab şi al fiului său Teodosie.

② Relicvarul — un splendid obiect de artă din ③ aur şi argint donat în 1514-1515 de domnul ④ român mănăstirii Dionisiu — văzut din diferite poziţii (**Gîndul şi fapta marelui domn al Ţării Româneşti**, p. 6)

SUMAR

Învăţăturile lui Neagoe Basarab : VIRGIL CĂNDEA 2
Gîndul şi fapta marelui domn al Ţării Româneşti : LEANDROS VRANOUSSIS . 6
Un monument necunoscut din vremea lui Neagoe Basarab : MATEI CAZACU, ŞTEFAN ANDREESCU 11
EROICA — momente din neînfricata luptă a U.T.C.
În Valea Piersicilor se ucideau vise : TUDOR ŞTEFĂNESCU 13
Tineri soli de pace din România : ION BABICI 17
Evocări : PAUL GEORGESCU, MARIN MIHALACHE, C. GH. DIMITRIU . 21
Mileniile Balkhului : VIOREL BAGEACU 25
Un volum cu peste 1600 de voci : GH. POENARU-BORDEA 37
Mînia lui Jacques Bonhomme : RADU MANOLESCU 38
Europa faţă în faţă cu Soliman Magnificul : FLORENTINA CAZAN 48
Cato cîştigă partida : SEFTON DELMER 55
În slujba idealurilor înaintate ale vremii Teleki Sándor : L. DEMÉNY 64
Triumful omului vînător : JOHN PFEIFFER 69
Artemis în România : C. RIŞCUŢIA 76
• **Enigmistică** 78
Începutul unui veac necunoscut : KONSTANTIN PAUSTOVSKI 80
• **Zîmbete din cronici** 90
• **Concursul „Magazin istoric"** 91
• **Cărţi sosite la redacţie** 95
• **Poşta „Magazin istoric"** 98

Din nou despre

Învăţăturile lui Neagoe Basarab

VIRGIL CÂNDEA

Problema **Învăţăturilor lui Neagoe Basarab** păruse în sfîrşit închisă în istoriografia literaturii române vechi din ultimii cîţiva ani. Cercetători reputaţi ca P. P. Panaitescu, I. C. Chiţimia, D. P. Bogdan, A. Balotă, G. Mihăilă, N. Stoicescu, M. Neagoe, D. Zamfirescu se aplecaseră din nou cu şi mai multă acribie decît înaintaşii, asupra textelor. Ele fuseseră întregite prin cîteva file, necercetate încă, ale originalului slavon, aflate la Biblioteca Naţională din Sofia. Împotriva avizului mai vechi al lui Demostene Russo, urmat de P. P. Panaitescu, ceilalţi cercetători demonstraseră printr-o analiză de conţinut a operei nu numai că ea aparţine neîndoielnic epocii şi cercului de cultură românească de la începutul secolului XVI, dar că înseşi ideile sale sînt omologate de practica de guvernămînt a voievodului muntean. Analiza hîrtiei versiunii slavone (fabricată în anii 1518-1538) întărea probabilităţile că manuscrisul era contemporan lui Neagoe. Comparaţia cu textele citate în **Învăţături** ducea, de asemenea, la afirmarea autenticităţii. Înarmaţi cu aceste rezultate, Florica Moisil, Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă au putut trece apoi la realizarea primei ediţii critice a **Învăţăturilor** în limba română. Lucrarea celor trei autori a apărut la Editura Minerva în 1970.

Către sfîrşitul acestui efort de lămurire a problemei, şi pe cînd ediţia amintită era încă sub tipar, directorul Centrului de cercetări medievale şi neoelenice al Academiei din Atena, Leandros Vranoussis, a intervenit în agitata istorie a **Învăţăturilor** cu două elemente noi: **atribuirea,** şi astfel **datarea** codicelui athonit 221, aflat la mănăstirea Dionisiu de la Muntele Athos, care cuprinde o versiune grecească a operei. Manuscrisul ca atare fusese de mult semnalat de cercetători: el figura în lucrarea lui Sp. Lambros, **Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos,** vol. I, Cambridge, 1895, p. 367, dar cu datarea greşită (sec. XVII). Ca urmare, în ale sale **Studii bizantino-române** din 1907, Demostene Russo n-avea decît să demonstreze dependenţa versiunii greceşti de aceea slavonă, pe care o socotea ca negreşit anterioară, ceea ce a şi făcut cu obişnuita-i sagacitate, dînd astfel cîteva solide argumente partizanilor autenticităţii... În 1942, prof. Vasile Grecu a şi publicat versiunea grecească de la Athos, însoţită de o traducere română.

Din descoperirile sale recente, Leandros Vranoussis deducea însă patru fapte noi de natură să bucure, dar şi să neliniştească pe partizanii paternităţii lui Neagoe asupra operei: 1. Versiunea greacă de la Athos a fost scrisă de Manole din Corint, mare retor al Patriarhiei din Constantinopol; 2. Codicele a fost scris, deci, chiar pe vremea lui Neagoe Basarab; 3. Datarea lui Lambros era greşită, dar posibilitatea unei erori de tipar în **Catalogul** său nu trebuie înlăturată; 4. Cum Manole din

Corint mai făcuse servicii cărturăreşti lui Radu cel Mare şi lui Neagoe Basarab, acestuia din urmă pentru o consultaţie teologică, cercetătorul grec avansa ipoteza că retorul constantinopolitan ar fi însuşi alcătuitorul **Învăţăturilor,** pe care le-ar fi scris **din porunca** expresă a lui Neagoe Basarab.

Dezvăluirile lui Leandros Vranoussis au fost de două ori prezentate cercurilor ştiinţifice : la al II-lea Congres internaţional de studii sud-est europene (Atena, 1970) şi la al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine (Bucureşti, 1971). Un rezumat al celei de-a doua comunicări este dat în paginile ce urmează.

Dată fiind importanţa subiectului — să nu uităm că **Învăţăturile lui Neagoe Basarab** sînt considerate drept prima operă originală din literatura română medievală — cercetătorii de la noi au luat de îndată atitudine. Prima parte a descoperirii lui Vranoussis a fost, cum se cuvine, apreciată. **Atribuirea şi datarea manuscrisului de la Dionisiu punea definitiv capăt îndoielilor lui Demostene Russo şi P. P. Panaitescu care credeau că** Învăţăturile **ar fi o plăsmuire tîrzie, datînd din a doua jumătate a sec. XVI sau chiar din sec. XVII.** Sub acest raport, trebuie să recunoaştem cercetătorului grec marele serviciu pe care ni l-a adus.

Dar ipoteza că versiunea de la Dionisiu ar putea fi chiar **alcătuirea lui Manole din Corint** a produs, firesţe, tulburare. În felul acesta, însăşi paternitatea lui Neagoe asupra **Învăţăturilor** părea contestată. De remarcat că Leandros Vranoussis nu formulase decît o **ipoteză** — şi nu-şi aduce nimeni aminte ca el să o fi formulat nici la Atena, nici la Bucureşti cu aceeaşi vehemenţă ca cei care-l combăteau. Demonstraţia paternităţii efective, potrivit exigenţei criticii de azi a textelor, îi impunea dovedirea dependenţei versiunii slave cunoscute faţă de aceea grecească. Proces laborios, necesitînd : 1. Operaţii migăloase de **comparare a tuturor izvoarelor folosite în operă,** în versiunile lor greceşti şi slave, pentru a stabili în ce formă au fost ele folosite în versiunea lui Manole — direct în greceşte, sau prin intermediar slavon ; 2. **Analiza versiunii greceşti** sub raportul redactării însăşi — este ea o primă formă, amplificată apoi în versiunea slavă şi română, sau un simplu rezumat al versiunii slave ? 3. **Stabilirea împrejurărilor în care Manole s-ar fi decis să scrie Învăţăturile,** a motivaţiei sale : dacă nu Neagoe l-a folosit, ca traducător sau redactor, ar trebui să vedem ce i-a putut inspira cărturarului grec o asemenea operă singulară în literatura sud-est europeană a epocii ? Căci, pentru moment, sîntem constrînşi la conjecturi : sau Neagoe i-a cerut acestui

Condica *de documente a mănăstirii Sărindar, scrisă în româneşte, cu litere chirilice, a ajuns tocmai în... Epir*

cărturar grec, întîmplător la curtea lui, să dea o versiune grecească unor **Învăţături** deja redactate, firesţe în slavonă, limba de cultură a vremii ; sau Manole cunoscînd ideologia politică a lui Neagoe a făcut-o din proprie osteneală pentru a creşte în favoarea voievodului, procedeu practicat pe atunci ; sau Neagoe i-a cerut să scrie **pentru el** o carte, cuprinzînd, cel puţin în partea principală privind instituţiile şi practica de guvernare, ideile voievodului.

Leandros Vranoussis ne-a promis răspunsuri la toate aceste întrebări. Le aşteptăm cu nerăbdare şi le vom comunica, cum se cuvine, cititorilor revistei „Magazin istoric". Răspunsurile lui nu vor aduce însă decît nuanţe într-o chestiune pe care **o considerăm principial şi istoricesţe rezolvată.** Într-adevăr, şi la Atena, şi la

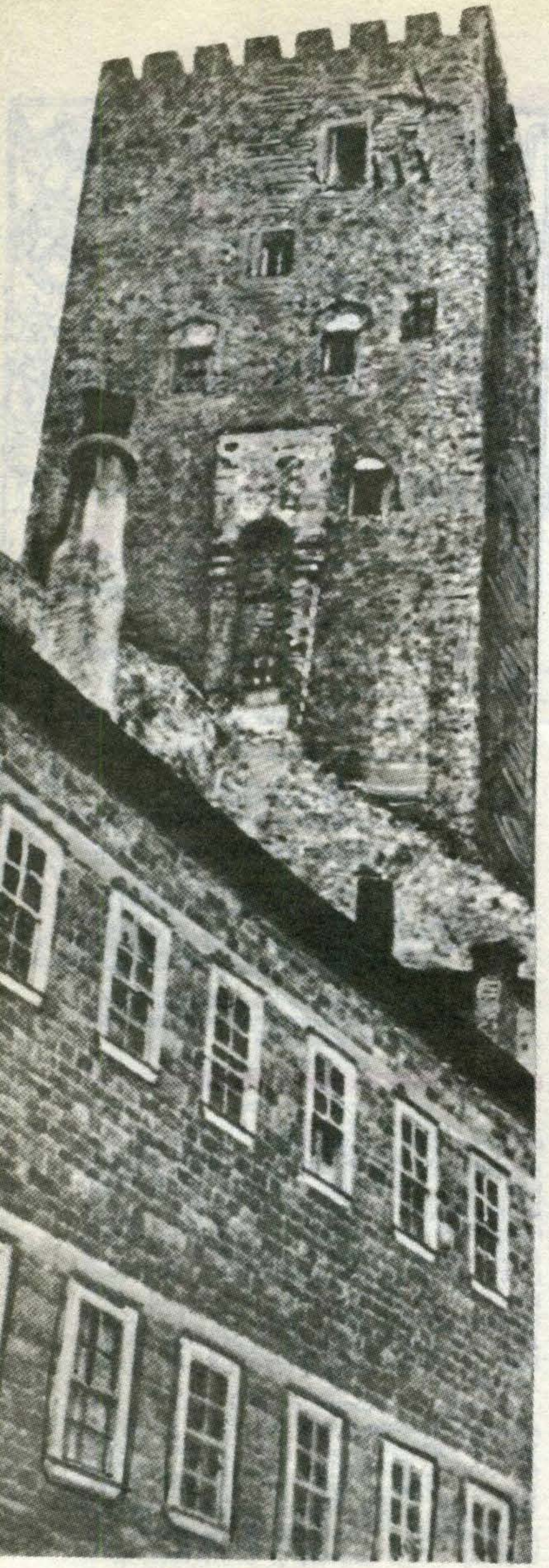

București, la cele două congrese amintite, cercetătorul grec a ținut să precizeze că nu-i atribuie lui Manole din Corint alt merit decît acela al unui „condeier" al lui Neagoe, deci că **el nu pune în discuție paternitatea morală (îndemnul), nici pe aceea de idei a voievodului muntean.** Vranoussis acceptă, ca orice cercetător de cultură medievală europeană, că acest Manole — ca și celălalt, „Meșterul" Argeșului — au urmat porunca lui Neagoe, unul construind după voința și gîndul domnului, altul punîndu-i pe hîrtie gîndurile. Mai mult! Harnic cercetător în domeniul vechilor relații greco-române, **Leandros Vranoussis a ținut în mai multe rînduri să repete — în comunicări, în declarații la radio, în discuții cu colegi și prieteni — că dezvăluirile sale despre Manole din Corint nu tind să frustreze literatura română veche de cel dintîi giuvaer al său:** Învățăturile lui Neagoe Basarab.

Opinia cercetătorului grec avea să formeze în continuare preocuparea susținătorilor hotărîți ai tezei paternității lui Neagoe asupra **Învățăturilor.** Ei se împart în nuanțate grupuri, de la cele mai radicale care susțin că **Neagoe însuși, cu mîna lui și-a scris opera,** pînă la adepți ai unor opinii mai aproape de ceea ce știm astăzi, în lumina științei, despre felul cum se scriau operele monarhilor în evul mediu. Acești din urmă cercetători consideră deci că nu este necesar să dovedim că Neagoe însuși și-a scris cartea; a o fi conceput sau dictat este suficient. Paternitatea lui ar fi, astfel, suficient dovedită.

Pentru controlarea ipotezei lui L. Vranoussis, Dan Zamfirescu a procedat recent la un nou examen comparativ al versiunilor slavă și greacă ale **Învățăturilor,** în raport cu izvoarele operei. Prezentate într-o expunere ținută la 8 noiembrie 1971, la Asociația slaviștilor din R. S. România, în sala Institutului de istorie „N. Iorga" din București — sub titlul **Neagoe Basarab sau Manole din Corint? În legătură cu raportul dintre versiunile slavă și greacă ale ÎNVAȚĂTURILOR LUI NEAGOE BASARAB —,** rezultatele acestei anchete sînt, după opiniile slaviștilor și medieviștilor care au fost de față, probante: **Învățăturile** au **fost**

Un turn zidit din porunca și cu cheltuiala lui Neagoe Basarab la Muntele Athos

scrise mai întîi în slavonă ; izvoarele folosite au fost de asemenea, în versiuni slavone ; la argumentele deja aduse de Demostene Russo, Dan Zamfirescu adaugă altele, convingătoare, că versiunea greacă este posterioară celei slavone. Problema **Învățăturilor** a înregistrat astfel un nou pas înainte.

Firește, pentru cei ce așteaptă răspuns la toate întrebările, dezbaterea mai poate continua. Asemenea controverse sînt, de obicei, îndelungate (aceea dintre Russo și Iorga a durat, de pildă, trei decenii). Se mai poate cere dovada că autorul versiunii slavone inițiale era Neagoe însuși, iar nu un alt condeier al său priceput în această limbă, cum s-a afirmat de curînd. Se va cere apoi producerea unui autograf Neagoe, autentificat de specialiști. Ce poate satisface o exigență filologică împinsă pînă la meandrele instrucției juridice ? Nu contesta, mai deunăzi, un cunoscut medievist, faptul că Neagoe Basarab știa să scrie ?...

În ce ne privește, și procedînd după regulile istoriei ideilor și a mentalităților fără a neglija pe acelea ale severei anchete de texte, apartenența **Învățăturilor lui Neagoe Basarab** literaturii românești ni se pare demonstrată îndeajuns prin alte argumente.

În primul rînd cartea, prin titlul, alcătuirea și cuprinsul său nu putea fi adresată decît cercului de cultură din Țara Românească. Partea sa **generală** — deci de învățătură religioasă — era de mult familiară cititorilor din Balcani prin zeci și sute de manuscrise ale operelor din care **Învățăturile** s-au inspirat (așadar, Ioan Hrisostom, Simion Monahul, Efrem Sirul etc.). Dimpotrivă, partea **specială** a cărții, cuprinzînd sfaturi de domnie, nu putea interesa **decît** societatea în care asemenea instituții mai existau în Europa de sud-est, deci pe **români.**

Să observăm apoi că, datorită pregătirii și mijloacelor sale de acasă, Neagoe, rupînd din ceasurile datoriilor sale domnești, **putea** scrie o asemenea carte. Dar, dimpotrivă, în programul literar al unui retor din Constantinopol, vedem greu o asemenea operă ieșind din veleitățile scriitoricești proprii în care, la drept vorbind, ea nu ar fi avut nici un sens. Este sigur că la șase decenii după căderea Constantinopolului, demnitarii Marii Biserici, menajată de politica sultanilor, aveau altceva în propriul program decît scrierea unei cărți în care să se sfătuiască, printre altele, despre modul de a te pune bine cu acest sultan fără a sacrifica instituțiile unei țări ca Valahia...

Ar mai fi de notat faptul că **Învățăturile** n-au avut un destin literar, nu au circulat și n-au împlinit o funcțiune literară **decît la români.** Un manuscris (incomplet) la Sofia, ajuns acolo, poate, din România ; un manuscris grecesc la Athos pe care nu știm, deocamdată, să-l fi copiat, cineva dintr-un interes literar, este prea puțin ca să putem constata vreo

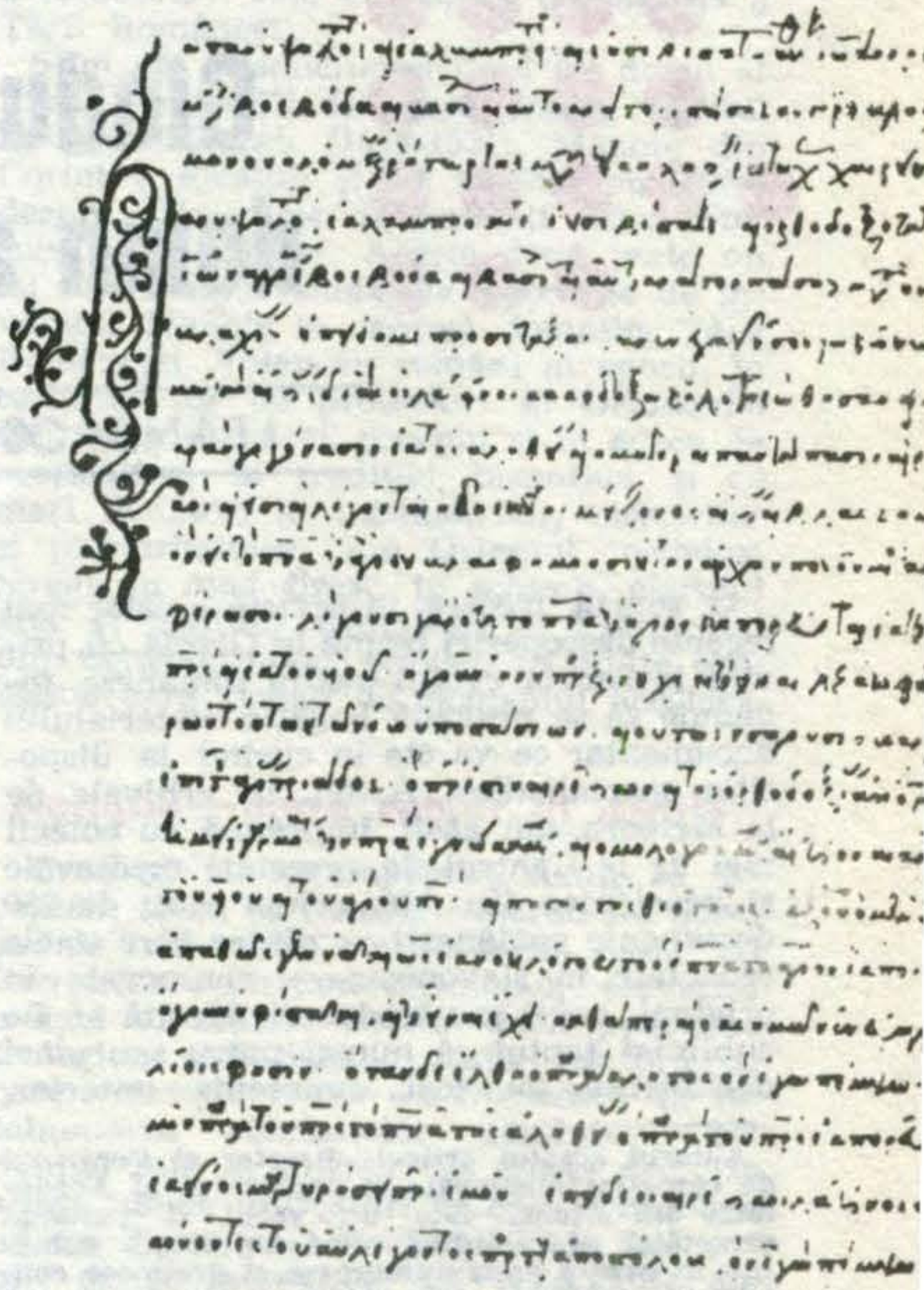

Un „tratat" alcătuit de învățatul Manole din Corint la cererea lui Neagoe Basarab (scrisul este al unui copist necunoscut)

vocație a **Învățăturilor** în afara lumii românești.

Așteptăm, dar, cu senină și îndreptățită încredere, rezultatul final al dezbaterii. **Nu credem însă că el ar putea înlătura vreodată** Învățăturile **din literatura română veche, sau numele lui Neagoe Basarab din titlul operei sale.**

Texte şi documente româneşti inedite din Grecia

Gîndul şi fapta marelui domn al Ţării Româneşti

LEANDROS VRANOUSSIS

O scurtă trecere în revistă a celor mai recente descoperiri făcute în Grecia cu privire la istoria evului mediu românesc, îngăduie să se prevadă bogăţia materialului documentar ce va sta în curînd la dispoziţia specialiştilor. Astfel, în arhivele de la Meteora, am găsit, împreună cu colegii mei de la Centrul de cercetări medievale şi neoelenice din Atena, mai mult de 200 documente româneşti — dintre care unele redactate în slavoneşte —, conservate în original, copii sau traduceri. Merită să fie subliniat faptul că numai patru sau cinci documente au fost cunoscute anterior, fiind editate — după copii — în colecţia **Documente privind istoria României** a Academiei R.S. România. Cea mai mare parte din totalul actelor descoperite privesc stăpînirile din Ţara Românească ale mănăstirilor de la Meteora şi ale metocurilor * lor, mănăstirile româneşti Butoiul, Nucet şi Bucovăţ. Documentul cel mai vechi datează din 1487.

Toate documentele au fost fotografiate şi clasificate. Ele urmează a fi reproduse, alături de documentele turceşti, în facsimil şi cu rezumate detaliate, în volumul în pregătire **Arhivele Meteorei.**

Autorul acestui articol, director al Centrului de cercetări medievale şi neoelenice al Academiei din Atena, este un vechi şi pasionat cercetător al relaţiilor româno-greceşti, domeniu în care a adus numeroase şi preţioase contribuţii ştiinţifice. Domnia sa a pus în lumină mărturii ale istoriei româneşti păstrate în Grecia, cum se poate vedea şi din textul pe care îl prezentăm acum cititorilor. Efortul său nu s-a îndreptat, însă, numai spre depistarea izvoarelor istoriei româneşti din Grecia ; bun cunoscător al limbii române, L. Vranoussis a efectuat nu mai puţin de trei călătorii de cercetare în România, desfăşurînd o muncă asiduă de prospectare şi publicare a documentelor greceşti aflate în marile biblioteci şi fonduri documentare din ţara noastră (Biblioteca Academiei R. S. România, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi etc.)

În timpul Congresului din luna septembrie a anului trecut, prof. Vranoussis a vizitat de mai multe ori redacţia revistei noastre, exprimînd un viu interes faţă de „Magazin istoric", pe care îl cunoaşte şi-l urmăreşte încă de la apariţie. Domnia sa ne-a încredinţat spre tipărire în exclusivitate articolul alăturat, care este ilustrat cu cîteva policromii realizate la Muntele Athos. Putem spune că aceste ilustraţii au un caracter inedit, întrucît ele au mai fost tipărite doar în condiţii tehnice inferioare, acum patru decenii (Marcu Beza, **Urme româneşti la Muntele Athos,** în „Boabe de grîu", nr. 10/1933).

Elementele puse în lumină pentru prima oară în acest articol de prof. Vranoussis, au stîrnit un ecou apreciabil în presa noastră (vezi „Scînteia" din 14 şi din 15 septembrie 1971, „România literară" din 9 septembrie 1971, p. 10, „Contemporanul" din 22 octombrie 1971, pp. 1, 8), fiind consemnate şi dezbătute şi cu prilejul comemorării de către Institutul de istorie „Nicolae Iorga" a 450 ani de la moartea voievodului Neagoe Basarab.

* **Metoc** — mănăstire închinată, cu alte cuvinte ajunsă sub jurisdicţia şi administrarea unei alte mănăstiri. În evul mediu, multe mănăstiri din ţările române au fost închinate, cu averile lor, unor aşezăminte de peste hotare. Aceste legături au încetat datorită legii secularizării averilor mănăstireşti din 1863 — n.r.

Ştiri vechi de şapte secole

Pe de altă parte, în Epir am descoperit voluminoasa **Condică** de documente, întocmită în românește, a mănăstirii Sărindar. Acest așezămînt bucureștean a fost o vreme închinat mănăstirii „Părinților", situată în Epir, în apropiere de Zitsa (locul natal al mitropolitului Țării Românești Dosithei Filitti, a cărui piatră de mormînt îmi amintesc că am văzut-o la biserica greacă din Brașov). Codexul de la Sărindar, actualmente conservat la arhiepiscopia din Ianina, a fost fotografiat integral. El conține mai mult de 550 documente în legătură cu bunurile (pămînturi, țigani etc.) acestei foarte bogate mănăstiri care a existat în București. Data celui mai vechi act inclus în codex este 1472.

În continuare, ca un modest omagiu adus savanților acestei țări, România, care ne-a acordat ospitalitatea, aș vrea să prezint cîteva descoperiri de un interes particular, referitoare la perioada bizantină și la primele decenii de după căderea Constantinopolului (1453). Ele provin numai din manuscrise.

Dacă luăm în considerare, pentru început, informația cea mai veche, urcăm pînă în sec. XII-XIII. Într-adevăr, este vorba de un text necunoscut și inedit, care înfățișează viața și activitatea unui episcop de Tîrnovo — Sfîntul Spiridon cel Nou —, de pe vremea dinastiei Asăneștilor *. Personajul nu figurează în listele episcopale de la Tîrnovo și nici nu este cunoscut ca sfînt... Dar, într-un manuscris de la Muntele Athos **(Iviron 512,** f. 90r-98v) întîlnim următoarea precizare: „Slujbă... în cinstea sfîntului printre ierarhi Spiridon cel Nou, compusă de același Manole, mare retor, la cererea binecredinciosului Ioan, domn al Marii Valahii, care stăpînește și moaștele numitului sfînt".

Voievozi români — protectori și donatori

Manuscrisul respectiv conține opere ale lui Manole din Corint, **scrise chiar de mîna lui.** Acest Manole, mare retor al Patriarhiei din Constantinopol, și-a desfășurat activitatea între anii 1480 și 1530. El a alcătuit Slujba, așadar, la cererea unui domn al Țării Românești din preajma anului 1500. Voievodul, menționat în titlul Slujbei numai sub numele de Ioan, este trecut în textul propriu-zis: **Radul.** Ni se pare evident că această deosebire se datorează faptului că autorul, dorind să transcrie binecunoscuta titulatură „Io" a domnilor români, a uitat să mai menționeze în titlul scrierii sale și numele Radu.

Cine a fost voievodul Radu, nu putem din păcate preciza. În ultimele decenii ale sec. XV și în primele trei ale sec. XVI, adică în răstimpul în care, cum am arătat, a activat Manole din Corint, doi domni cu numele Radu au suit pe tronul Țării Românești: Radu cel Mare, între 1495-1508, și Radu de la Afumați (1522-1523, 1524 și 1525-1529). Indiferent dacă este vorba de primul sau de cel de-al doilea, un lucru este remarcabil și trebuie reținut: această operă inedită a lui Manole din Corint, compusă la cererea unui domn valah Radu, constituie o nouă mărturie a colaborării sale cu curtea domnească a Țării Românești.

Știm că, la solicitarea unui alt domn al Țării Românești din acea epocă, vestitul Neagoe Basarab (1512-1521), Manole din Corint a alcătuit și i-a dedicat un tratat despre diferențele de credință între ortodocși și catolici **. Aceste două texte nu au fost desigur singurele întocmite de învățatul Manole la cererea domnilor Țării Românești. Voievozii români ai epocii, în calitatea lor de protectori ai Ortodoxiei subjugate de turci, precum și în aceea de moștenitori ai tradiției bizantine și de mari donatori ai mănăstirilor, bisericilor și patriarhatelor din Orientul ortodox, cereau în mod firesc, în schimb, clerului grec și înalților demnitari ai Patriarhiei din Constantinopol servicii în multe probleme care țineau de domeniul acestora.

Neagoe — mare senior al istoriei

Cred că nu ne împiedică nimic să acceptăm ideea că Neagoe Basarab s-a adresat de mai multe ori „Marelui Retor" al Patriarhiei din Constantinopol, cerîndu-i o dată un tratat asupra unor probleme teologice, altă dată o oratie funebră pe care voievodul voia s-o rostească la reînhumarea rămășițelor pămîntești ale mamei sale la Curtea de Argeș sau, în sfîrșit, unele învățături pe care domnul le adresa fiului său Teodosie... **Așa îmi explic de ce faimoasele ÎNVĂȚĂTURI ale lui Neagoe s-au păstrat în grecește într-un manuscris autograf al lui Manole din Corint.** Marele retor al Patriarhiei nu era un copist; dimpotrivă, acest scriitor foarte productiv și înalt demnitar al Patriarhiei avea sub ascultarea sa nu numai un singur scrib! Pe de altă parte, manuscrisele lui autografe nu includ decît opere compuse de el însuși. Acesta este atît cazul voluminosului codex — în care este scrisă slujba — amintită mai înainte — conservat în mănăstirea athonită Iviron (nr. 512), cît și, de asemenea, al manuscrisului **Învățăturilor** lui Neagoe păstrat tot într-o

---

* Vezi „Magazin istoric", nr. 10/1969, pp. 10-13 — n.r.

** Vezi „România literară," nr. 52/1969 — n.r.

mănăstire athonită, la Dionisiu **(nr. 221)**. Pentru cine înțelege limba greacă și poate judeca structura frazei și originalitatea unui text, este cum nu se poate mai ușor să constate că **ÎNVAȚĂTURILE lui Neagoe, scrise de mîna lui Manole din Corint, au fost și redactate de acesta din urmă, la cererea expresă a domnului român.** Textul grec al **Învățăturilor** lui Neagoe, considerat pînă acum în mod greșit ca o „traducere prescurtată" a unui original presupus a fi fost în slavonește, nu reprezintă cu siguranță — după opinia mea — o versiune posterioară, ci însăși **forma originală.** Toate secțiunile **Învățăturilor** au fost deci compuse de Manole din Corint, probabil însă în mai multe ocazii, la cererea — și prin urmare, din inițiativa și după directivele — voievodului Țării Românești, Neagoe.

Nu este vorba decît de o ipoteză, bazată însă pe constatări oricînd verificabile, care îndreptățesc concluziile noastre. Anul trecut (1970 — **n.r.**), la cel de-al II-lea Congres internațional de studii sud-est europene de la Atena, am enunțat pentru prima oară aceste concluzii, însoțindu-le cu cîteva aprecieri, pe care le repet acum: astfel, cred că este un titlu de cinste pentru Neagoe că, la fel precum marii seniori ai istoriei, a avut preocupări intelectuale de un nivel foarte înalt pentru epoca sa. Lui îi aparține inițiativa de a se fi gîndit la o asemenea operă cum au fost **Învățăturile,** constituind un adevărat testament politic și etic pentru fiii și succesorii săi ; în sfîrșit, tot lui îi revine meritul de a fi ales ca redactor al acestei lucrări pe una din personalitățile cele mai remarcabile ale Orientului ortodox al timpului său, adică pe marele orator al Patriarhiei din Constantinopol, „gura aurită și mîna dreaptă a Sinodului".*

Trei savanți și o epocă

Cînd și cum, cu ce prilejuri și în ce condiții au colaborat Neagoe Basarab și Manole din Corint, nu putem încă preciza. Dar un alt punct comun între Neagoe și învățatul constantinopolitan care merită să fie reținut este reprezentat de relațiile și legăturile fiecăruia dintre ei cu mănăstirea athonită Dionisiu. Se știe că Neagoe a fost un mare binefăcător — un nou „etitor" — al Dionisiului. Printre donațiile sale, cea mai impresionantă și mai venerată este neîndoielnic racla Sfîntului Nifon, obiect de artă magnific și celebră mărturie a generozității sale princiare. Aceasta a fost trimisă la Dionisiu, conform inscripției de pe ea, în 1514-1515. Turnul impunător, de-a dreptul colosal, al mănăstirii a fost de asemenea construit din porunca și cu cheltuiala lui Neagoe Basarab în anul 1520. În același așezămînt athonit se poate vedea un portret al lui Neagoe, figurat împreună cu fiul său Teodosie (el este reprodus pe coperta revistei noastre — **n.r.**) Pe de altă parte, cum am spus, **Învățăturile** lui Neagoe, în versiunea originară, scrise de mîna lui Manole din Corint, s-au conservat tot în mănăstirea Dionisiu. În afară de ele, putem semnala astăzi pentru prima oară și o altă piesă : un text liturgic **(Canon),** compus de Manole la cererea călugărilor de la Dionisiu. Textul respectiv, necunoscut și inedit, ni s-a transmis în autograf **(Iviron 512,** f. 292r — 294Av).

Fără doar și poate, marele retor al Patriarhiei a vizitat — și probabil nu numai o dată — mănăstirile de la Muntele Athos. La Athos, poate chiar la Dionisiu, el l-a cunoscut pe un alt vestit învățat al epocii, Maximos Trivolis, călugăr athonit care

* **Sinod** — adunare bisericească, constituită din membri ai clerului înalt — episcopi și mitropoliți — **n.r.**

Două mănăstiri de la Meteora, centrul în care au fost identificate numeroase documente românești

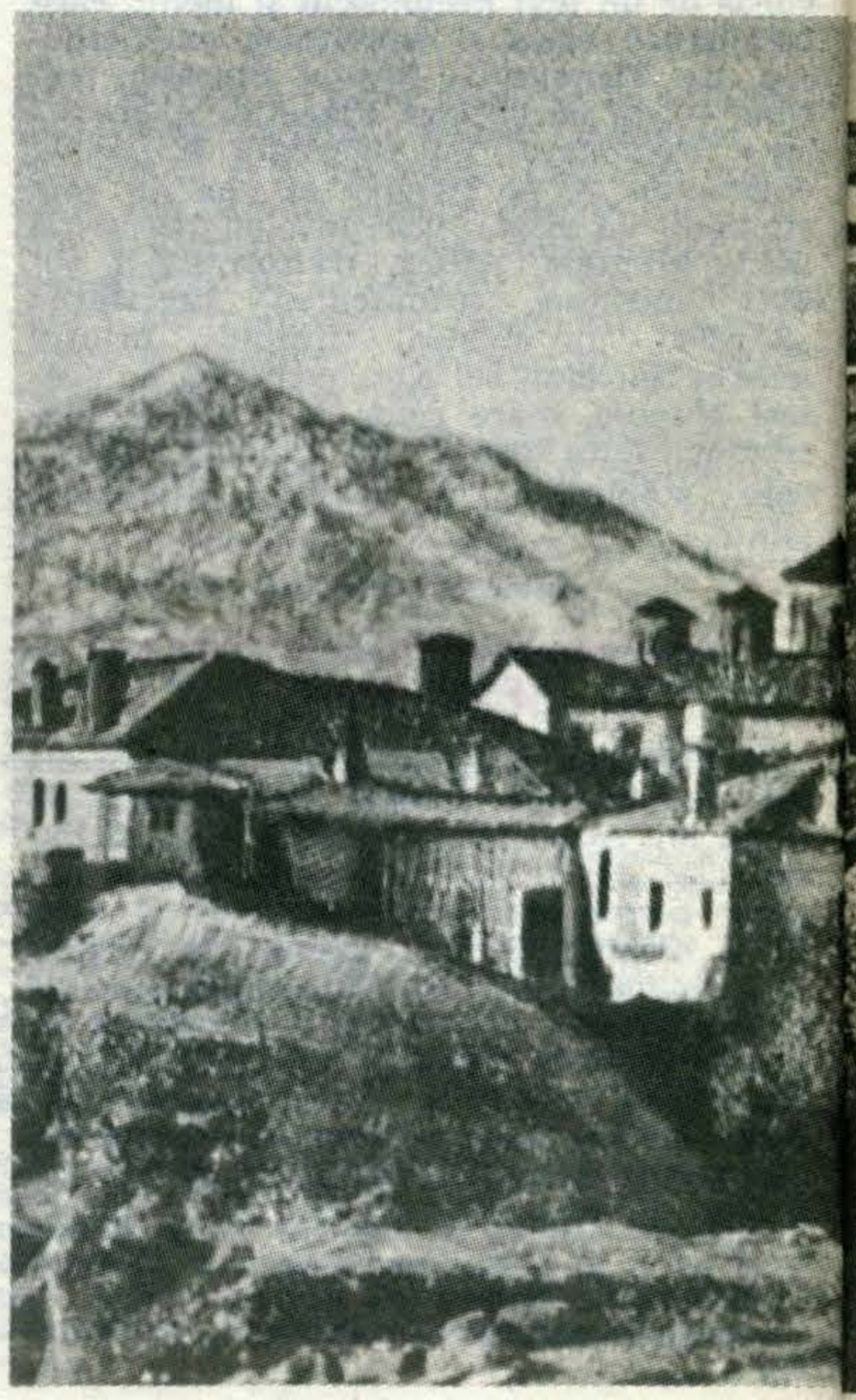

după plecarea și instalarea sa în Rusia (1517), a devenit celebru sub numele de Maxim Grecul. Se știe că Maximos a compus trei elogii în versuri pentru racla Sfîntului Nifon, dăruită de Neagoe. Alături de aceste trei elogii, ne-a parvenit și un al patrulea, de același autor, care a fost însă dedicat lui Manole din Corint, „mare retor și filosof".

Este limpede că primele trei compuneri — datorate admirației pricinuite de impresionantul dar al lui Neagoe — au fost redactate după sosirea raclei Sfîntului Nifon la mănăstirea Dionisiu (1514-1515) și înainte de plecarea lui Maximos, care a părăsit Muntele Athos în 1516. Cel de-al patrulea elogiu cred că trebuie datat în aceeași perioadă, cu prilejul întîlnirii dintre Maximos și Manole la Muntele Athos, probabil la Dionisiu. Atunci a primit Maximos o culegere a operelor imnografice ale lui Manole, oferită poate de însuși autorul, alcătuindu-i și elogiul în versuri.

Presupun, pe de altă parte că în aceeași epocă și tot la Muntele Athos, un alt savant, vechi colaborator al centrului tipografic din Veneția, Justin (Iustinos) Dekadyos a avut și el ocazia să-l cunoască pe marele retor Manole și cîteva din operele sale, oferite lui de autor. Într-adevăr, se pare că Justin Dekadyos se găsea atunci la Muntele Athos, unde a compus la rîndul lui două **Canoane pentru Slujba Sfîntului Nifon.** Această Slujbă, transmisă într-un manuscris datat din 1518 **(Meteora-Varl. 38),** a fost redactată pentru folosința călugărilor de la Dionisiu (urma să fie cîntată înaintea raclei Sfîntului Nifon). Este evident că ea a fost întocmită imediat după sosirea raclei la Muntele Athos, în 1514-1515, adică tocmai atunci cînd Maximos Trivolis compunea elogiile sale în versuri pentru Sfîntul Nifon, pentru racla sfîntului, pentru marele donator Neagoe și pentru retorul Manole. Constatăm astfel că trei savanți dintre cei mai celebri ai epocii lor, Manole din Corint, Maximos Trivolis și Justin Dekadyos, s-au aflat la un moment dat în contact cu mănăstirea athonită Dionisiu, cu care domnul Țării Românești, Neagoe, întreținea de asemenea strînse legături.

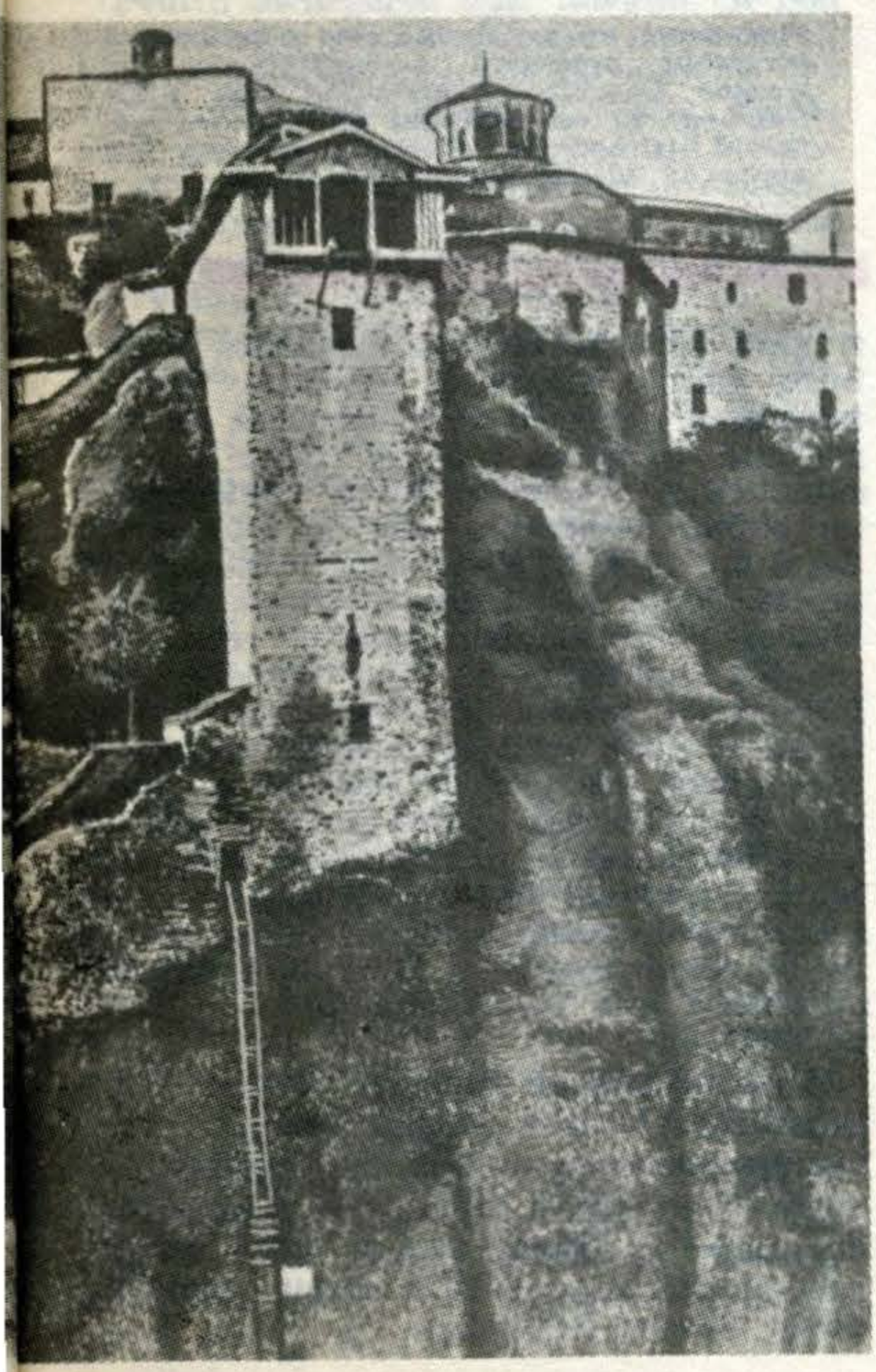

„Fiu spiritual" al patriarhului Nifon

Dar Manole din Corint a avut de mai multe ori și ocazia să vină în contact direct cu domnul român. În cursul lungii sale cariere de o jumătate de secol (1480-1530), acest mare demnitar al Patriarhiei din Constantinopol, care i-a însoțit întotdeauna pe patriarhi în călătoriile lor, a venit, foarte probabil, și la curtea Țării Românești. Mai multe mărturii probează colaborarea sa cu domnii Radu și Neagoe. Acesta din urmă, „fiu spiritual" — cum ni-l arată izvoarele — al patriarhului Nifon (1486-1488, 1497-1498, 1502-1503), — Sfîntul Nifon de care am pomenit mai sus — l-a cunoscut probabil încă din tinerețe ca pedagog și maestru pe „Marele Retor" al Patriarhiei și profesor la Școala patriarhală din Constantinopol, renumitul Manole din Corint. O dată ajuns domn, el l-a cinstit ca Sfînt pe protectorul său Nifon și a recurs, desigur în mai multe rînduri, cu respect și încredere, la autoritatea lui Manole din Corint. Iar marele retor al Patriarhiei a răspuns întotdeauna generosului domn al Țării Românești prin serviciile pe care acesta le aștepta de la el.

Viața Sfîntului Nifon, sursă istorică de primă mînă pentru Țara Românească din timpul lui Radu cel Mare (1495-1508), Mihnea cel Rău (1508-1509), Mircea Pretendentul (1509-1510), Vlad cel Tînăr (1510-1512) și Neagoe Basarab (1512-1521) este un text destul de binecunoscut medieviștilor români. Patriarhul Nifon II al Constantinopolului, născut în Peloponez, crescut și educat la curtea despotului de Mistra Toma Paleologul, călugăr la

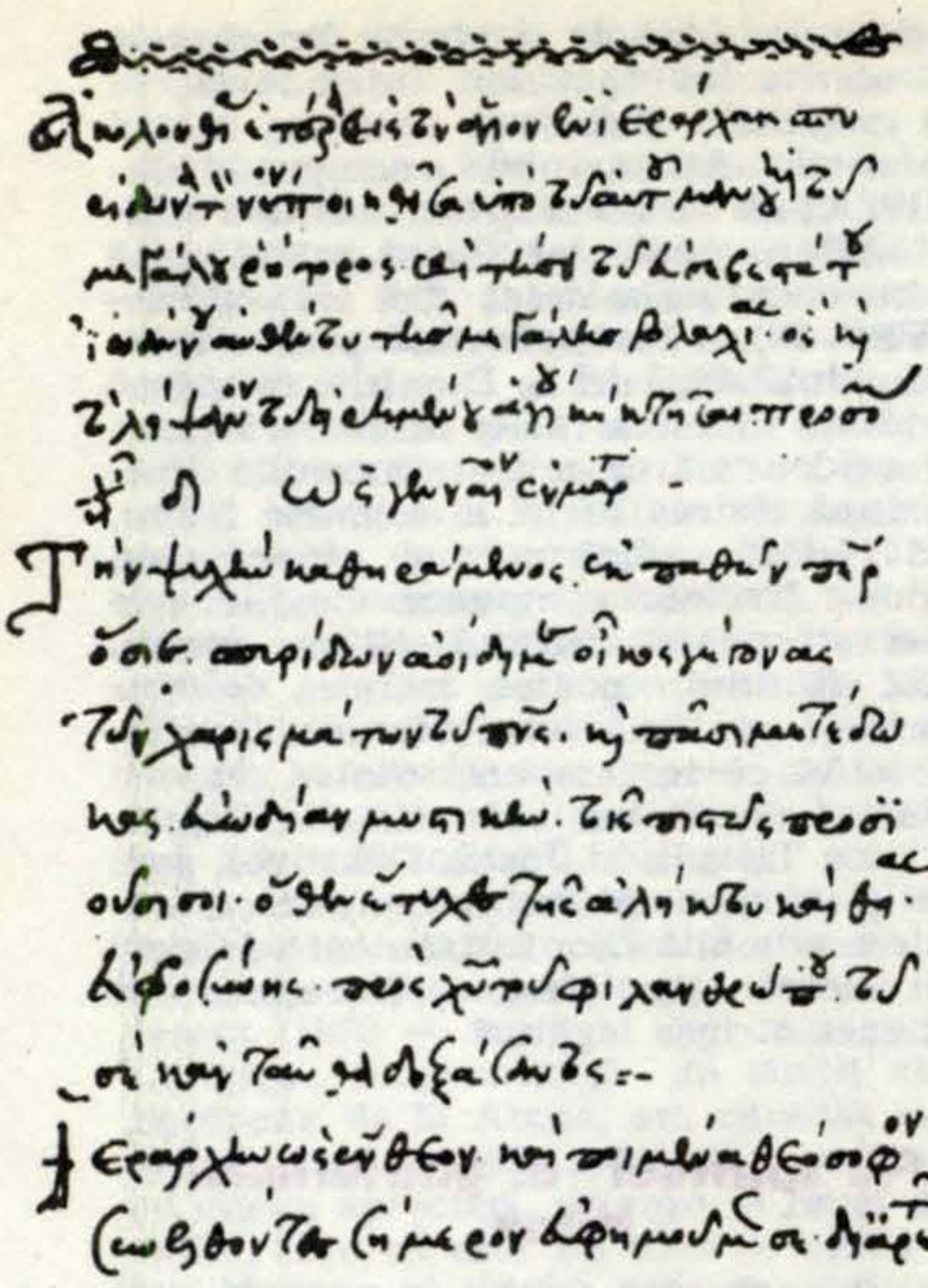

mănăstirea athonită Dionisiu, a urcat pe tronul patriarhal în trei rînduri. Către sfîrşitul vieţii, el a fost invitat de voievodul Radu cel Mare în Ţara Românească ca să reorganizeze viaţa religioasă şi Biserica. A murit la Muntele Athos, în mănăstirea Dionisiu, în anul 1508. Cîţiva ani mai tîrziu, noul domn al Ţării Româneşti, Neagoe Basarab, fostul „fiu spiritual" al lui Nifon, a adus de la Muntele Athos rămăşiţele patriarhului în Ţara Românească, restituindu-le apoi mănăstirii Dionisiu într-o raclă din aur şi argint, în 1514-1515.

În timpul ceremoniilor şi festivităţilor care au avut loc în Ţara Românească şi la Muntele Athos, firește, a trebuit compusă o **Slujbă** specială şi biografia **(Sinaxarul)** noului sfînt. Versiunile Vieţii, cele cunoscute pînă astăzi, vorbesc de conduita modificată, devenită duşmănoasă, a lui Radu cel Mare faţă de patriarhul Nifon, lăudînd în schimb faptele şi devotamentul lui Neagoe Basarab în raporturile cu acelaşi Nifon. Pe bună dreptate, cronicarii români au inclus în **Letopiseţul cantacuzinesc,** textul **Vieţii,** considerîndu-l ca un veritabil capitol de cronologie locală.

Autorul **Vieţii Sfîntului Nifon** este Gavril Protul (conducătorul Muntelui Athos între 1516-1527), care a participat, în fruntea unei delegaţii de egumeni, la tîrnosirea mănăstirii Argeşului în 15 august 1517. Textul originar al lui Gavril Protul, în greaca veche, nu a putut

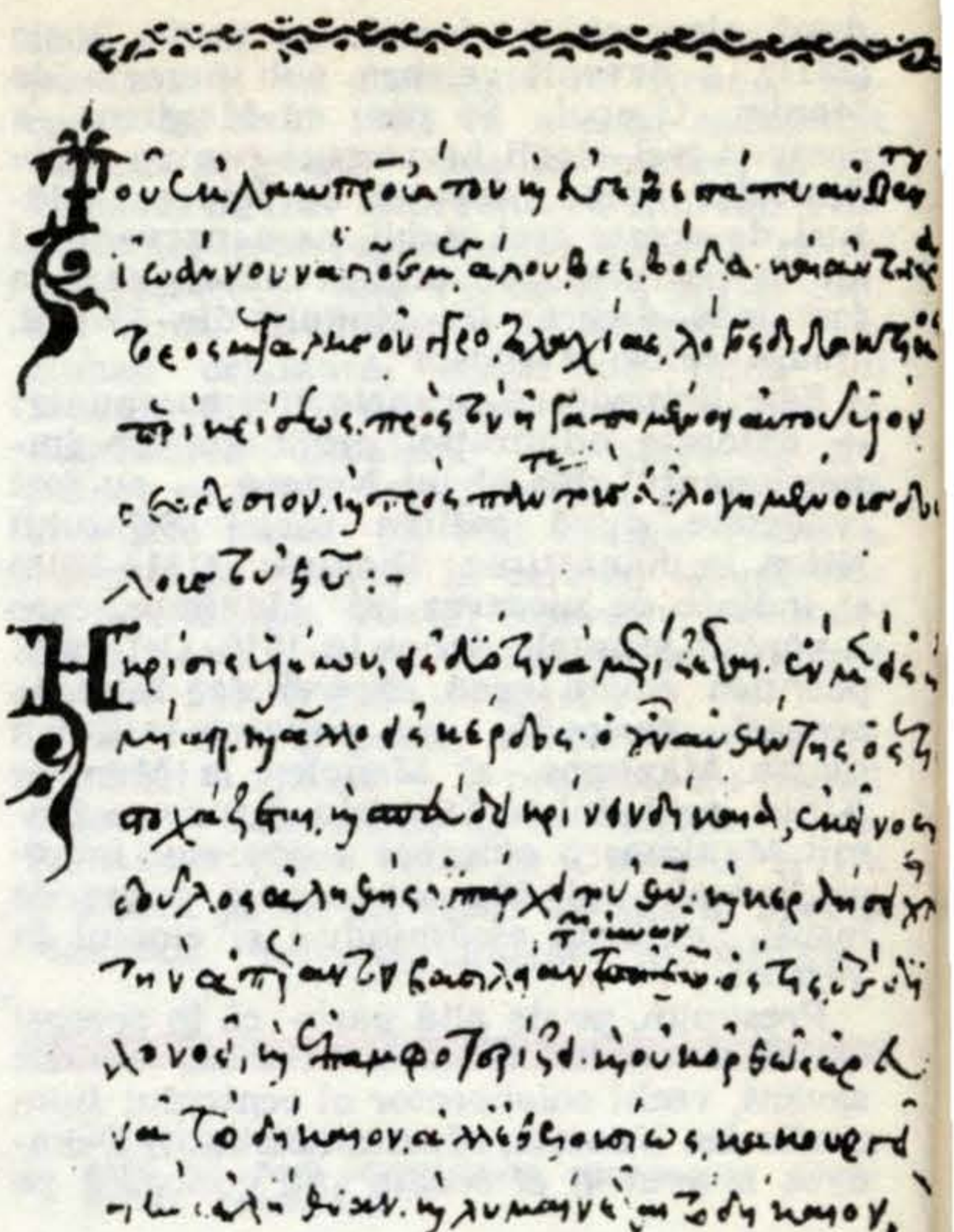

Pînă acum nu se ştia de cine a fost scrisă versiunea grecească a Învăţăturilor lui Neagoe Basarab. Confruntînd însă acest fragment cu cel reprodus în imaginea alăturată (stînga) se observă lesne că este vorba de acelaşi Manole din Corint

fi găsit pînă în prezent. Semnalez acum întîia oară o **Slujbă** a Sfîntului Nifon folosită de călugării de la Dionisiu. Ea reprezintă versiunea cea mai veche şi mai autentică a Slujbei şi Vieţii patriarhului Nifon, conservată într-un manuscris datat din 1518. Este vorba de manuscrisul nr. 38 de la mănăstirea Varlaam de la Meteora. Ultimele paragrafe se referă la relaţiile lui Nifon cu Ţara Românească. Pasajul cu privire la raporturile dintre Nifon şi Radu cel Mare conţine elemente care diferă complet de cele ce se ştiau pînă acum. Astfel, ex-patriarhul a părăsit Ţara Românească nu izgonit de Radu cel Mare, ci **încărcat de daruri şi bani,** cu care a executat importante lucrări de construcţie şi reconstrucţie la Dionisiu. Această informaţie este confirmată în întregime pe alte căi.

Atrăgînd atenţia colegilor români, prin intermediul revistei „Magazin istoric," asupra descoperirilor de faţă, îmi exprim speranţa că ele vor fi utilizate în studiile lor cu privire la istoria evului mediu românesc şi mai cu seamă a epocii marelui domn Neagoe Basarab.

Un monument necunoscut din vremea lui Neagoe Basarab

MATEI CAZACU,
ȘTEFAN ANDREESCU

Pentru închegarea unei imagini cît mai cuprinzătoare a importanței momentului Neagoe Basarab în epoca de maximă înflorire culturală a evului mediu românesc, care se situează la începutul veacului XVI, nu este suficientă numai discutarea monumentelor-cheie, precum biserica de la Argeș, ci un studiu corelat al tuturor vestigiilor constructive ale epocii.

Sîntem astăzi în măsură să semnalăm existența, complet ignorată de către specialiști, a unui foarte interesant monument de arhitectură — biserica fostei mănăstiri Strîmbul-Găiseni, aflată la marginea nord-vestică a județului Ilfov, la aproximativ 30 km de București.

Așezarea de la Strîmbul-Găiseni era cunoscută istoricilor numai datorită documentelor care îi consemnau trecutul multicentenar, precum și din pricina pietrelor de mormînt cu inscripții din veacul XVI, acoperind rămășițele unor personaje de mîna întîia ale vieții politice din Țara Românească (Stroe Pribeagul, mare ban al Craiovei, răsculat împotriva lui Radu Paisie vodă, Drăghici Vintilescu din Florești, mare vornic și rudă domnească, Pahulea stolnic etc.). Niciodată însă istoricii de artă nu s-au oprit asupra arhitecturii monumentului, considerîndu-l în întregime refăcut și, ca atare, nevrednic de luat în seamă.

O privire mai atentă asupra construcției dezvăluie însă unele ciudățenii, care lasă să se întrevadă posibilitatea păstrării unei mari părți din biserica de acum patru secole și jumătate. Ceea ce impresionează din prima clipă este înfățișarea extremității estice a monumentului, care are funcția de altar. Privit din interior, acesta vădește o structură cu totul neobișnuită, avînd nu mai puțin de trei abside semicirculare. De fapt, după părerea noastră, actualul altar constituie nucleul construcției originare, din timpul lui Neagoe Basarab — adică fostul **naos** și **altar** — succesiv completat, în cursul secolelor următoare, cu alte trei încăperi, care au preluat funcția de naos, pronaos și pridvor. Tencuiala din exterior, căzută pe alocuri, îngăduie să se observe limpede etapele de adăugiri pe care le-a suferit biserica, confirmînd faptul că nu este vorba în nici un caz de o refacere din temelie, cum s-a crezut pînă astăzi (Virgil Vătășianu, **Istoria artei feudale în țările române,** vol. I, București, 1959, p. 503).

Una din problemele care ne-a preocupat cu precădere în cadrul cercetării preliminare a construcției a fost aceea a tipului de pronaos pe care l-a avut în faza inițială. După cum am arătat, din vechea biserică s-au păstrat numai naosul și altarul, pronaosul fiind dărîmat și înlocuit. Un sondaj limitat, pe latura nordică, în zona de îmbinare dintre nucleul inițial și adaosuri, ne-a arătat că a existat un pronaos ușor supralărgit, amintind tipul de pronaos de la mănăstirea Argeșului. Un alt detaliu, care face ca lăcașul de la Strîmbul-Găiseni să fie unic în felul său, este acela că nu a avut turlă pe naos, cum se obișnuia la bisericile de mănăstire din perioada respectivă; bol-

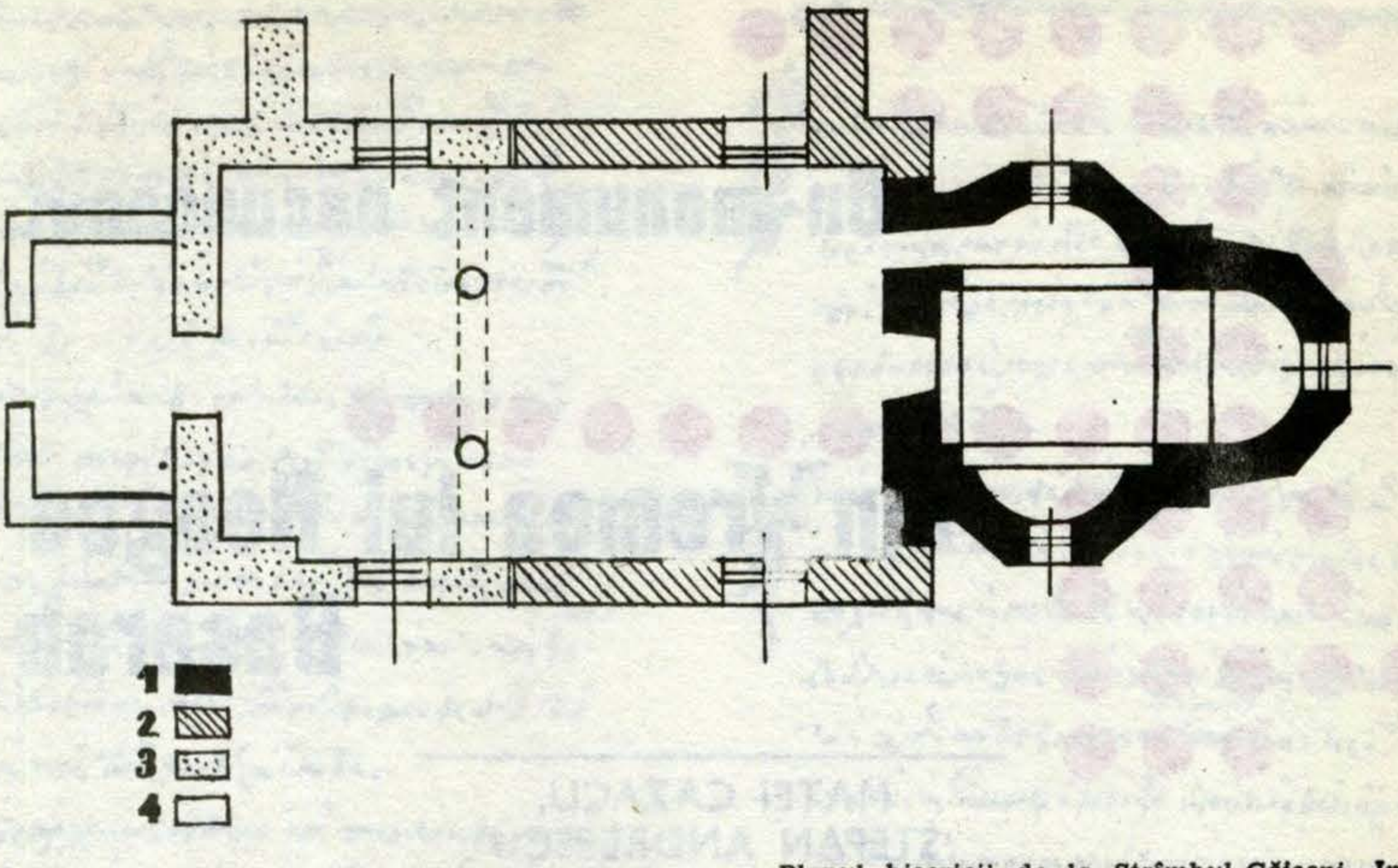

Planul bisericii de la Strîmbul-Găiseni. In partea dreaptă a imaginii : nucleul construcţiei ridicate în timpul lui Neagoe voievod

tirea naosului este în formă de calotă, un sistem pentru care nu se cunosc decît exemple mult mai tîrzii.

Ctitorul mănăstirii Strîmbul-Găiseni a fost marele vornic Drăghici Vintilescu din Floreşti, cumnat cu Radu, unul din cei patru vestiţi fraţi Craioveşti. Un document din 15 noiembrie 1605, emanat din cancelaria domnului Radu Şerban (1602-1611), întăreşte, între alte sate ale mănăstirii, stăpînirea asupra satului Onceşti, „pentru că acest sat a fost de moşie şi de strămoşie al jupanului Drăghici fost mare vornic", care „l-a dat şi l-a închinat la [...] mănăstire, **cînd a întemeiat şi a zidit sfînta mănăstire"** (s.a.). Această danie a avut loc „încă din zilele răposatului, bătrînului Băsărab voievod", care nu este altul decît Neagoe Basarab. Avem astfel dovada sigură că aşezarea de la Strîmbul-Găiseni a fost întemeiată în răstimpul anilor 1512-1521. De altfel, în interiorul bisericii se păstrează piatra de mormînt a unei jupaniţe Anca, răposată „în zilele binecinstitorului Io Neagoe voievod"...

Drăghici Vintilescu din Floreşti a fost unul din marii dregători şi cei mai apropiaţi sfetnici ai lui Neagoe Basarab şi ai succesorilor săi în scaunul domnesc al Ţării Româneşti. Mare paharnic din 1512 pînă în 1523, el devine mare vornic în anul 1525, în sfatul viteazului Radu de la Afumaţi. Va deţine aceeaşi dregătorie în timpul domniilor lui Vlad Înnecatul şi Vlad Vintilă de la Slatina, pînă la sfîrşitul anului 1533. O scurtă perioadă după această dată el este atestat în divanul domnesc ca fost mare vornic, pentru ca apoi să-l întîlnim, după 6 septembrie 1534, ca mare pîrcălab al cetăţii Poienari şi prim sfetnic al domnului. Pentru ultima oară el figurează în actele de stat la 28 iunie 1537. Legăturile strînse cu familia Craioveştilor şi cu Neagoe Basarab justifică identificarea lui cu boierul Drăghici, care în anul 1509 se pregătea să fugă în Transilvania de teama lui Mihnea cel Rău, adversarul puternicei grupări a boierimii oltene. Tot în Transilvania îl aflăm, ca sol domnesc de astă dată, în anul 1535, la apogeul influenţei sale politice în treburile interne şi externe ale ţării.

Ne-am mulţumit, în cele de faţă, să prezentăm datele esenţiale cu privire la însemnătatea monumentului necunoscut care este, de fapt, biserica fostei mănăstiri Strîmbul-Găiseni. Credem că nu mai este nevoie să subliniem necesitatea unei intervenţii grabnice din partea forurilor competente — şi, firesţe, în primul rînd a Direcţiei monumentelor istorice din cadrul Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste — în vederea studierii amănunţite şi restaurării acestui valoros monument din timpul lui Neagoe Basarab. De asemenea, nu trebuie uitate resturile de ziduri ale incintei complexului, precum şi ruinele turnului de intrare şi ale celorlalte clădiri, care sînt ameninţate cu distrugerea integrală din pricina neîngrijirii.

UTC

EROICA

În Valea Piersicilor se ucideau vise

TUDOR ȘTEFĂNESCU

În anul 1941, Curtea Marțială a Corpului 2 Armată funcționa în sala de festivități a Liceului Gh. Lazăr, care dăduse vacanță de vară elevilor. Într-una din clase — transformată în celulă — erau ținuți arestații. Odată pe zi, dimineața, la ora 9, erau plimbați o jumătate de oră prin curtea liceului. În timpul uneia din aceste plimbări, profitînd de neatenția jandarmului, un arestat scoase din buzunarul hainei mototolite un bilețel scris pe hîrtia unui pachet de țigări și-l aruncă peste gardul de fier, în grădina Cișmigiu. Era o scrisoare adresată fratelui său Victor, care locuia într-o suburbie a Capitalei. Purtată de vînt pe aleile parcului, printre trecătorii grăbiți, a fost ridicată de un om cu suflet, care a citit-o și a plecat cu ea la adresa indicată. Iată ce cuprindea biletul :

Dragă frate,

În scurt, vei afla despre mine că mă găsesc la Curtea Marțială a Corpului 2 Armată, în localul Liceului Lazăr. Cum primești aceste rînduri, vino pînă aici cu ceva pîine, tutun și franci.

Este posibil să fim depuși la Jilava. Te vei interesa și cred că mă vei căuta și acolo.

București, 1 iulie 1941

După 3 zile, completul Curții Marțiale s-a întrunit în ședință specială, pentru a judeca grupul din Constanța *, în frunte cu Filimon Sîrbu. Președintele tribunalului a pus insistent întrebări acuzatului principal, doar l-o face să recunoască „crima de uneltire împotriva ordinei în

„Nu recunosc decît o singură instanță care poate să-mi judece greșelile : clasa muncitoare și partidul ei !"

* Este vorba de un grup de tineri muncitori de la Uzina electrică din oraș, care lansau semnale luminoase pentru a ajuta aviația aliată să repereze obiectivele hitleriste — *n.r.*

stat", dar inculpatul a răspuns demn şi curajos.

— Inculpat, Sîrbu Filimon, recunoşti că ai conspirat, împreună cu un grup de alţi tineri, împotriva statului şi a legilor ţării ?

— Nu recunosc nimic !

— Recunoşti că ai activat într-o organizaţie interzisă prin legile ţării, care incita muncitorii la acţiuni menite să pericliteze poziţia noastră ca aliaţi ai unui stat puternic ?

— Recunosc că am stat alături de clasa muncitoare, am luptat alături de ea pentru a demasca fascismul şi am iniţiat acţiuni împotriva războiului nedrept.

— Inculpat, nu îţi dai seama că eşti în faţa unei înalte instanţe de judecată şi că răspunzi obraznic ?

— Nu recunosc decît o singură instanţă care poate să-mi judece greşelile : clasa muncitoare şi partidul ei !

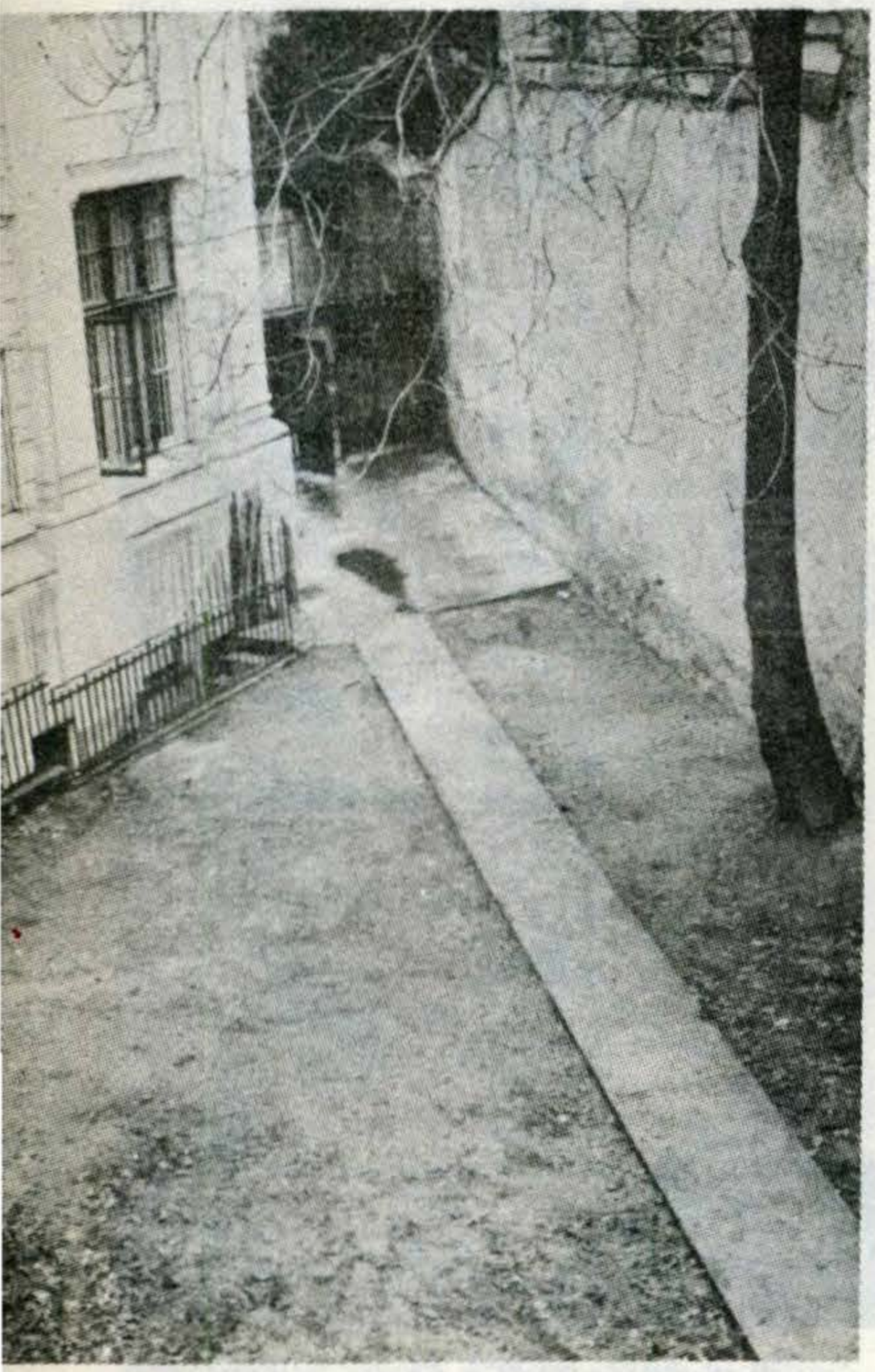

Odată pe zi, dimineaţa, deţinuţii erau plimbaţi prin curtea liceului...

După mai puţin de o oră de dezbateri, în care avocaţii apărării, numiţi din oficiu, n-au avut la dispoziţie pentru pledoarii decît cîte cinci minute, instanţa s-a retras şi, după o scurtă deliberare, a dat următoarea sentinţă :

4 iulie 1941

Curtea Marţială a Comandamentului 2 Teritorial.

SENTINŢA nr. 22

Condamnă la moarte pentru crimă împotriva statului, conform art. 1, al. d. Decret Lege 296/941 şi la 25 ani muncă silnică, pe muncitorul Filimon Sîrbu.

Inculpatul va executa pedeapsa cea mai grea.

Prin procesul-verbal din 5 iulie 1941, sentinţa a rămas definitivă.

Ceilalţi inculpaţi au fost condamnaţi la cîte 25 ani muncă silnică. A doua zi, condamnaţii au fost depuşi la închisoarea Jilava, unul pentru a fi executat, iar ceilalţi pentru a fi transferaţi la diferite închisori din ţară. Avocatul pus să-l apere s-a prezentat la vorbitorul închisorii, întinzîndu-i o cerere de graţiere adresată regelui şi lui Antonescu, pentru a o semna. Filimon Sîrbu a respins-o categoric. Totuşi, avocatul a înaintat cererea în numele familiei condamnatului.

Sesizat de această cerere, Parchetul militar al Curţii Marţiale a înaintat următoarea informare :

Domnului General Comandant al Corpului 2 Armată.

Individul Filimon Sîrbu, condamnat pentru crima de îndemn la acţiune cu caracter de uneltire împotriva ordinei în stat, precum şi crimă de constituire de asociaţiuni clandestine.

În fapt : în ziua de 22 iunie 1941 ora 9.30 dimineaţa a convocat pe condamnaţii Tumschi Alexandru, Giuglea Eugen, Buda Niculae şi Dincă Gheorghe şi după ce le-a descris binefacerile regimului comunist, i-a îndemnat ca în cazul alarmelor aeriene din Constanţa să facă acte ostensibile de luminare a oraşului din Uzina Electrică, pentru ca reperajul bombardamentului inamic să fie posibil.

Antecedentele nu-i sînt valabile deoarece este comunist cunoscut de Siguranţa din Constanţa şi a mai fost condamnat la 6 luni închisoare.

Faţă de gravitatea faptului şi împrejurările în care a avut loc, suntem de părere că alăturata cerere de graţiere să fie respinsă.

Urmează semnătura.

Pentru Curtea Marţială nu mai urmau decît nişte simple formalităţi : convocarea unui pluton de execuţie, a unui preot care să-i amintească despre fericirea ce-

rească și apoi... împușcarea. Iată, de altfel, adresa Parchetului Curții Marțiale către Comandamentul Militar al Capitalei trimisă chiar în ziua execuției :

Prin sentința Nr. 22 din 4 iulie 1941, individul Filimon Sîrbu a fost condamnat la moarte.

Cererea de grațiere a fost respinsă.

Intrucît execuția urmează a avea loc chiar azi, cel mai tîrziu la ora 21, cu onoare vă rugăm să binevoiți a aproba și dispune să ni se dea trupa necesară pentru execuție.

Execuția urmează să aibe loc la închisoarea Jilava, astăzi 19 Iulie orele 15.

Totodată vă rugăm a da ordin unui preot militar care să asigure asistența duhovnicească a condamnatului.

Celula 23 din închisoarea Jilava era la fel ca toate celelalte, nici mai mare nici mai mică. Circa 30 metri pătrați în care se aflau de jur împrejur paturi de scînduri în formă de priciuri și în care puteau dormi 20 condamnați. Peste scîndurile paturilor erau așternute rogojini vechi și roase, o pătură peticită și cam atît. În loc de pernă, hainele făcute ghemotoc. Fiecare deținut avea, ca inventar, un castron de tablă, o cană și o lingură. Pereții jilăviți de apă își scorojiseră tencuiala, iar pardoseala de ciment, din cauza umezelii, crăpase și se desfăcuse în felii. O fereastră zăbrelită dădea înspre grădina unde aveau loc execuțiile, într-adins plasată așa pentru ca împușcăturile să fie auzite în celule. Ușa, din stejar masiv, cu o vizetă mică, se încuia pe dinafară cu cheia, cu un lacăt mare și o bară metalică, care o traversa de la o muchie la alta. Urechile paznicilor erau în permanență lîngă vizetă. Rondul de afară se oprea în dreptul geamului, fie noapte, fie zi, și striga de cîte trei-patru ori pe ceas, să se audă, hăt departe : „Numărul unu', bineee, numărul doi, bineee", rupînd somnul chinuit al celor întemnițați.

La „23" erau numai tineri. Cînd a fost adus de la Curtea Marțială, Filimon Sîrbu i-a pus în curent cu mersul războiului și cu activitatea partidului. Despre el n-a spus nimic. N-a vrut să se știe că este condamnat la moarte. În prima noapte, tîrziu, cînd ceilalți dormeau s-a apropiat de patul unuia dintre deținuți și i-a spus totul. În cîteva zile au aflat toți. N-a mai putut răbda și într-o seară a izbucnit :

— Fraților, vă rog să nu mă priviți cu milă. Oricui i se putea întîmpla lucrul acesta. Hai să fim mai veseli, ce dracu, doar moare un singur om nu toți comuniștii.

Procesul s-a desfășurat în acest amfiteatru...

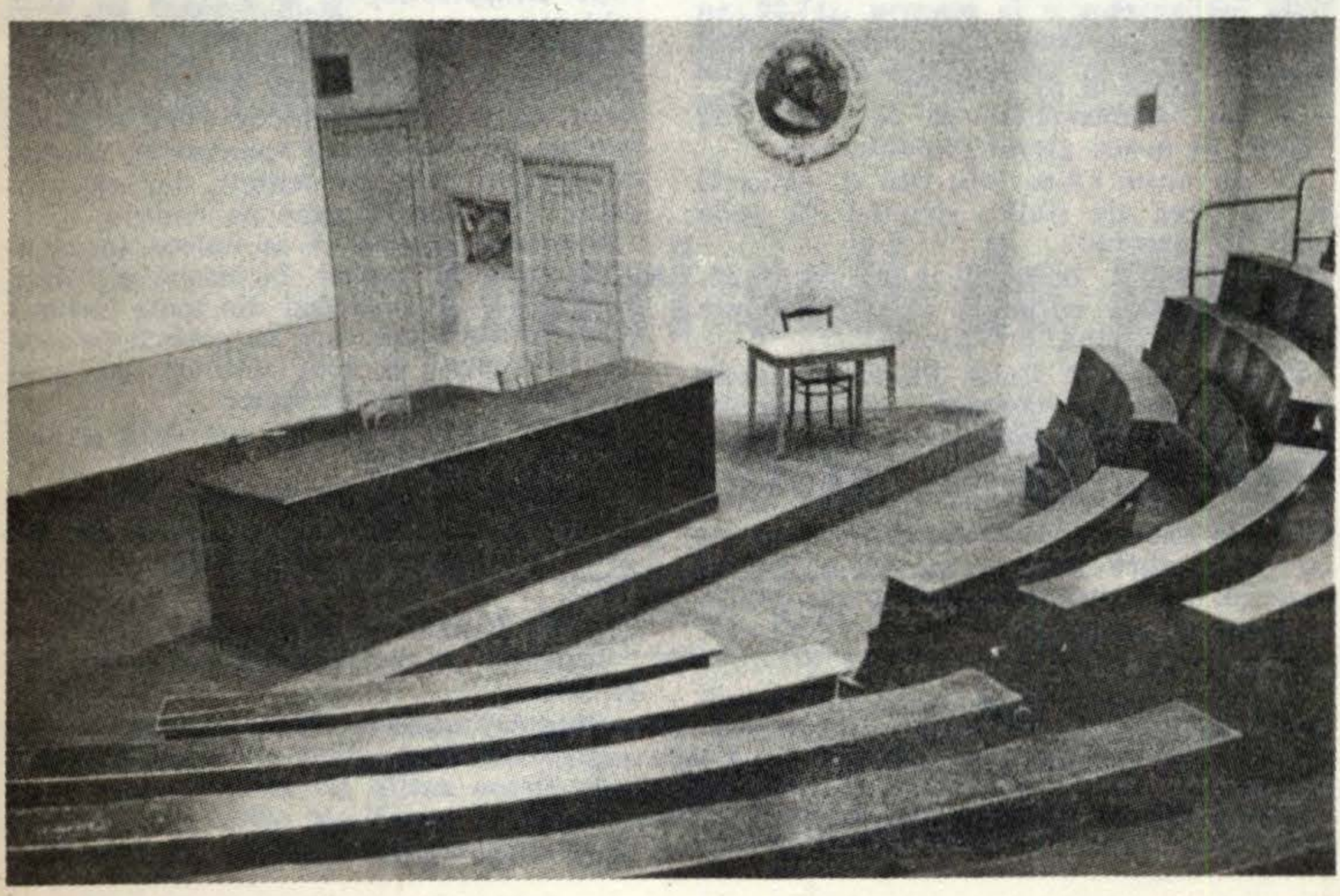

De aci, din casa viselor întunecate, la 14 iulie 1941 i-a trimis fratelui său ultima scrisoare :

Frate dragă,

Te rog, dacă vii la Jilava să aduci o pătură, haine și ceva mîncare.

*

19 iulie 1941 : ora prînzului, pașii grei de pe coridor s-au oprit în dreptul celulei 23. Vizeta s-a deschis și vocea subofițerului de serviciu s-a răspîndit amenințătoare în toată celula :

— Filimon Sîrbu, îmbracă-te să mergem la tribunal !

Liţu * s-a uitat în ochii fiecăruia și le-a spus :

— Gata, fraților, atît mi-a fost, astăzi mă execută, mama lor de călăi !

— Vezi-ți de treabă, Liţule, te duc la tribunal, tu n-ai văzut că au mai chemat și pe alții ?

— Ce să facă cu mine la tribunal, fraților, li s-a făcut dor să mă vadă ?

Afară plutonierul era nervos. A bătut din nou în ușă, strigîndu-i să se grăbească.

Era primul comunist care urma să fie executat după începerea războiului hitlerist.

Ușa se dădu de perete și în prag apăru un plutonier tînăr, dar cu o figură abrutizată. A pus mîna pe umărul condamnatului, și, scoţîndu-l afară, i-a strigat :

— Hai, mă, ce mai atîtea fasoane, doar mergem la nuntă. Iar voi, mai bine v-ați pune ceară-n urechi, să n-auziți lăutarii cîntînd...

Cei rămași s-au dezmeticit abia cînd au auzit zornăitul lanțurilor ce i se puneau la mîini și la picioare.

— Hai, frumușelule, că te gătim de nuntă ! se auzea glasul plutonierului.

Cu un ultim efort, Liţu izbi cu cătușele în ușa grea de stejar, strigînd să audă toată închisoarea :

— Ați văzut, fraților, că mă ucid călăii ? Rămîneți cu bine, să duceți lupta mai departe, pînă la victorie !

Drumul pînă în Valea Piersicilor, unde urma să aibe loc execuţia, era lung, mai ales cînd aveai lanțuri grele la picioare.

Soarele izbea cu razele lui puternice, arzînd fețele celor care înaintau către locul de execuţie. Filimon Sîrbu rugă pe un ostaș, care mergea cu arma întinsă spre el, să-i aranjeze cozorocul șepcii. Plutonierul se opuse :

— Lasă că-ți stă bine și așa !

O pajiște mare, aridă, unde nu se cultiva nimic. De jur împrejur, pomi roditori și cîțiva salcîmi, iar în partea dinspre apus, un mal mare. Acesta era locul execuţiei.

Plutonul de execuţie se recruta din rîndurile unităților militare din Capitală. Erau preferați gradații în termen și, înainte de a fi trimiși la Jilava, li se dădea mîncare bună și băutură tare. Li se spunea că trebuie să execute criminali, ucigași, niște trădători...

În apropierea locului de execuţie — un cimitir improvizat, în care se vedea o groapă proaspătă, cu pămîntul făcut mușuroi pe lîngă ea. Filimon Sîrbu o văzu. I se dădu voie să stea lungit pe iarbă. Vremea trecea și dinspre închisoare nu se vedea nici o mișcare.

— Măi, să fie al dracului, cît ne ţin aici ? Haideți înapoi cu el, zise plutonierul într-un tîrziu.

Din nou drumul lung și anevoios. Căldura era și mai apăsătoare. Ridicîndu-și cozorocul chipiului și ștergîndu-și nădușeala, plutonierul mai făcu o „glumă" pe seama condamnatului :

— Pentru tine e bine, că o să stai la umbră, ferit de soare, sete n-o să-ți mai fie...

Au ajuns în fața bucătăriei, tocmai în clipa cînd ostașii duceau ultimul cazan cu mîncare la deținuți.

— Îi dăm și lui, domnule plutonier ? întrebă bucătarul.

— Ce i-ar mai folosi ? I-atîrnă greu la stomac și îi îngreuiază mersul.

În fața biroului închisorii stăteau comandantul, colonelul Orezeanu și procurorul militar, locotenent-colonelul Cezar Caragea, care trebuiau să asiste la execuţie. Dinspre popotă se apropia un tînăr sublocotenent — era medicul Niculescu Petre de la Spitalul Militar din București, care trebuia să constate moartea. Procurorul s-a dus la telefon și după o jumătate de oră s-a întors spunînd că mașina cu plutonul plecase demult, dar că, probabil, rămăsese în pană pe undeva.

Soarele începuse să se aplece spre pămînt, cînd pe poarta închisorii a intrat, duduind și zdrăngănind din toate încheieturile, o dubă din care au coborît pe rînd un locotenent și zece militari cu puști mitraliere agățate de umeri.

— Da' unde dracu ați stat pînă acum? se răsti colonelul.

— Rabla de mașină, domnule colonel, și șoferul prost. Noroc că-n drum am dat peste o unitate militară, unde am reparat-o.

— Ei, haideți acum devale.

Înșiruiți pe același drum, convoiul abia se mișca.

Cînd ajunseră aproape de locul execuţiei, colonelul se bătu cu palma peste frunte !

— Ptiu ! n-a venit să-i facă citania. Cum dracu' n-am observat cînd am ple-

---

* Nume dat lui Filimon Sîrbu în familie și preluat de el apoi în activitatea conspirativă — *n.r.*

cat ! Repede-te, măi plutonier, și dă un telefon la garnizoană, vezi au trimis un popă ?

După o oră, aproape de cinci și jumătate, sosi și preotul. Se prezentă comandantului închisorii :

— Sînt căpitan Barbu Gheorghe, confesorul garnizoanei ; m-au anunțat destul de tîrziu...

— Hai părinte, dă-i drumul, am așteptat destul. Uite, s-a plictisit și condamnatul. Așa e, mă ?

Preotul și-a scos odăjdiile, s-a îmbrăcat și s-a apropiat de cel căruia trebuia să-i dea ultima împărtășanie, cîntînd :

— Iartă, Doamne, pe păcătosul tău pentru greșelile de voie și fără de voie pe care le-a făcut și du-l în ceata dreptilor...

— Să-i ierte pe ei, părinte, Dumnezeu, că eu n-am făcut nici o greșeală, am luptat pentru fericirea oamenilor...

— Zi-i mai repede, părinte, nu vezi că e obraznic, se răsti colonelul.

— Primește, Doamne, sufletul păcătosului tău, care refuză grijania și împărtășania și care moare fără de lumînare, du-l Doamne...

S-a apropiat apoi, împingînd crucea spre fața condamnatului, încercînd să i-o apropie de gură. Filimon Sîrbu a întors capul :

— Mi-am făcut singur rugăciunea, părinte.

Preotul s-a aplecat, a luat de jos o mînă de pămînt și-a azvîrlit-o peste umerii și capul condamnatului, apoi și-a scos odăjdiile, strîngîndu-le liniștit, ca omul care și-a făcut datoria.

Locotenent-colonelul Cezar Caragea, procuror instructor militar, s-a apropiat de condamnat întrebîndu-l :

— Filimon Sîrbu, mai ai vreo dorință ?

— Nici una, domnule procuror, nici una ! Ba da, am o dorință : să piară nedreptatea de pe fața pămîntului, flămînzii să aibă ce mînca, iar clasa muncitoare să-și vadă visul împlinit : înfrîngerea burgheziei !

— Te întreb încă o dată, condamnat, ai vreo dorință care ți-am putea-o realiza ?

— Nu, voi nu mi-o puteți realiza, ci numai poporul și partidul meu.

Procurorul, plictisit de formalități, s-a retras. Comandantul plutonului de execuție s-a apropiat de condamnat cu o eșarfă neagră, întrebîndu-l dacă dorește să fie legat la ochi.

— Nu, nu-mi este teamă de moarte !

I s-au dezlegat lanțurile de la mîini și de la picioare. Privind plutonul de execuție care se alinia pentru tragere, Filimon Sîrbu a început să strige :

— Jos fascismul ! Jos războiul ! Trăiască Partidul Comunist Român ! Trăiască unitatea proletarilor din toată...

Ultimele cuvinte au fost acoperite de lătratul rafalelor...

NOTĂ

Materialul a fost întocmit pe baza documentelor aflate în Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dosar nr. 277 și fond 95, dosar nr. 53.741, precum și a mărturiilor unor persoane care l-au cunoscut pe Filimon Sîrbu și au fost alături de el în ultimele sale zile.

Tineri soli de pace din România

Conf. univ. dr. ION BABICI

Congresele internaționale dintre anii 1933-1938, verigi importante ale luptei antifasciste, au stîrnit un puternic ecou în România. Ele au fost tot atîtea ocazii nimerite pentru ca tinerii de pe diferite meridiane ale Terrei să se cunoască mai bine, să-și unească eforturile pentru înlăturarea pericolului de război și apărarea păcii. Activitatea dele-

gaţiilor române la aceste întruniri ale tineretului antifascist face parte integrantă din lupta dusă sub cele mai variate forme împotriva fascismului de către tînăra generaţie din ţara noastră, în frunte cu uteciştii, sub conducerea Partidului Comunist Român. Ele exprimă încadrarea organică a luptei tineretului român în vasta mişcare a tineretului mondial împotriva fascismului şi războiului.

Paris, septembrie 1933

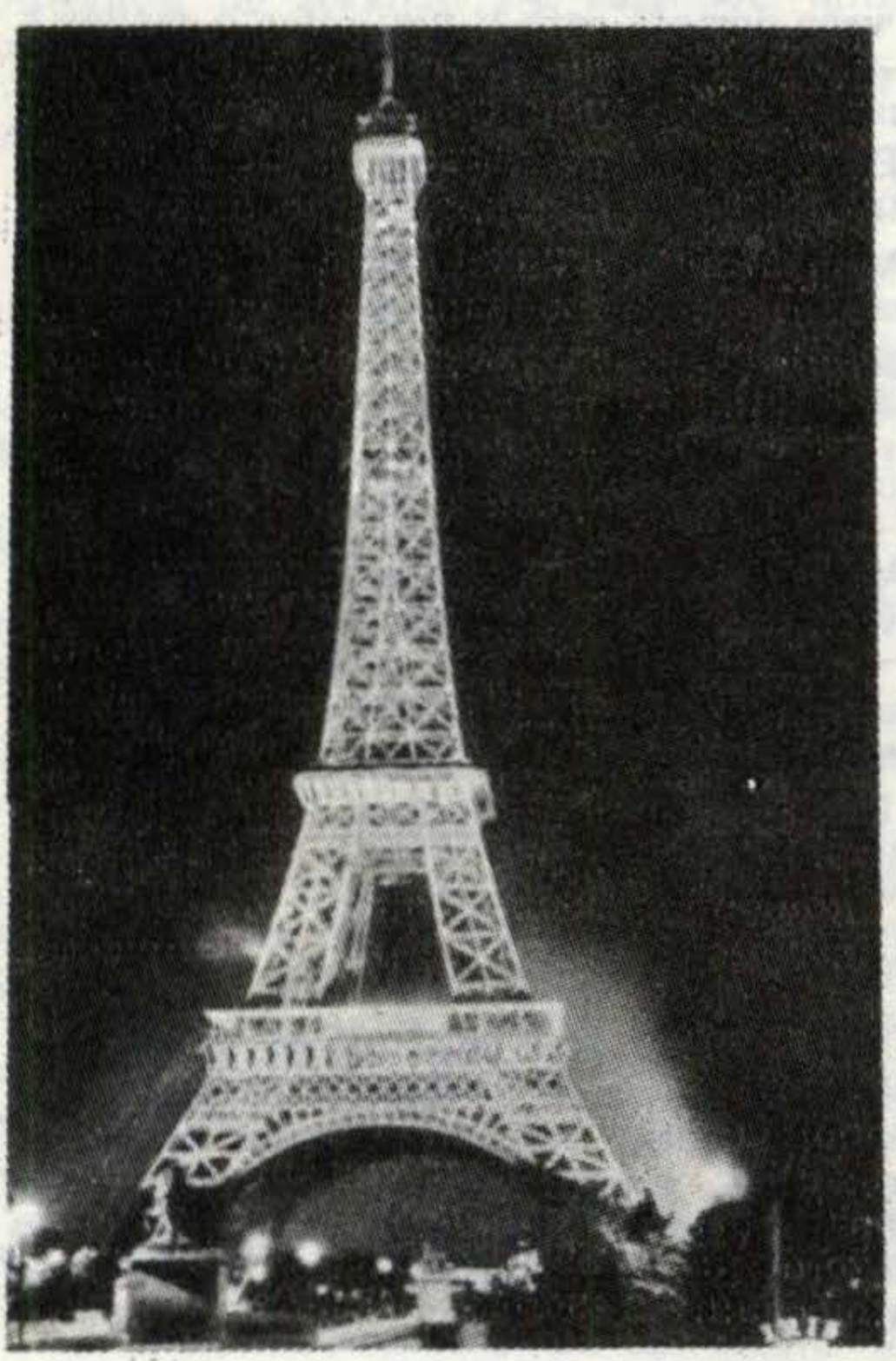

Din iniţiativa unor organizaţii progresiste se stabilise ca în toamna anului 1933, la Paris, să se întrunească un congres internaţional al tineretului antifascist. Intensele pregătiri făcute în România în vederea participării la acest important eveniment erau prezentate pe larg în ziarul „Brazda" — organul C.C. al U.T.C. — care consacra articolul **Organizaţiile fasciste şi congresul antifascist pentru lupta contra aţiţătorilor la război şi contra înarmărilor,** acestui eveniment. Tineretul român a fost reprezentat de un delegat, căruia i s-a alăturat şi Ioan Todincă — secretarul asociaţiei culturale a muncitorilor români „Înfrăţirea" din Paris. Congresul s-a desfăşurat în Sala „Mutualité", cu participarea a peste 1 100 delegaţi din 22 ţări.

În prezidiu, alături de reprezentanţi din alte ţări, a fost ales şi Ioan Todincă. În memoriile sale, el consemna că dezbaterile au relevat şi „situaţia clasei muncitoare din România, care, sub conducerea Partidului Comunist Român, opunea o dîrză rezistenţă împotriva creşterii pericolului fascist". Puternicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933 nu-şi stinseseră încă ecoul. La propunerea unui grup de participanţi, congresul a expediat o telegramă Consiliului de Război din Bucureşti, cerînd — în spiritul celui mai profund sentiment internaţionalist — anularea sentinţelor de condamnare a conducătorilor muncitorimii române. O moţiune de solidaritate cu lupta proletariatului român a fost semnată de sute de participanţi.

Lucrările s-au încheiat prin adoptarea unui manifest înflăcărat adresat tineretului întregii lumi, chemîndu-l să realizeze un front unic împotriva fascismului.

În toamna anului 1933, la Bucureşti, s-a constituit Comitetul Antifascist al Tineretului pe întreaga ţară, organizaţie în conducerea căreia s-au aflat Nicolae Ceauşescu, Constanţa Crăciun, Grigore Preoteasa, Matei Socor şi alţi militanţi. Organizaţia nou creată îşi propunea atragerea tineretului de la oraşe şi sate în lupta generală antifascistă a proletariatului şi poporului român. Tineretul antifascist din România a întreţinut strînse legături cu Comitetul mondial antifascist al tineretului care îşi avea sediul la Paris. La Plenara acestui comitet, care s-a ţinut în vara anului 1934, cu participarea a 100 delegaţi din 40 ţări, Comitetul Antifascist al Tineretului din România a fost reprezentat de către preşedintele acestuia, Matei Socor.

Bruxelles, decembrie 1934

Următoarea reuniune internaţională a tineretului studios antifascist a avut loc la Bruxelles, la sfîrşitul anului 1934. Această nouă acţiune antifascistă a fost sprijinită de un mare număr de personalităţi marcante ale vieţii ştiinţifice şi

culturale internaţionale. Printre cei care au semnat apelul Comitetului internaţional de iniţiativă amintim pe Maxim Gorki, Paul Langevin, Henri Barbusse, Egon Erwin Kisch, Francis Jourdain, Theodore Dreiser, Romain Rolland, Henri Wallon, André Malraux, Marcel Prenant etc. Din partea intelectualilor români apelul a fost semnat de R. Rosetti. La Bucureşti şi Iaşi s-a creat, în no-

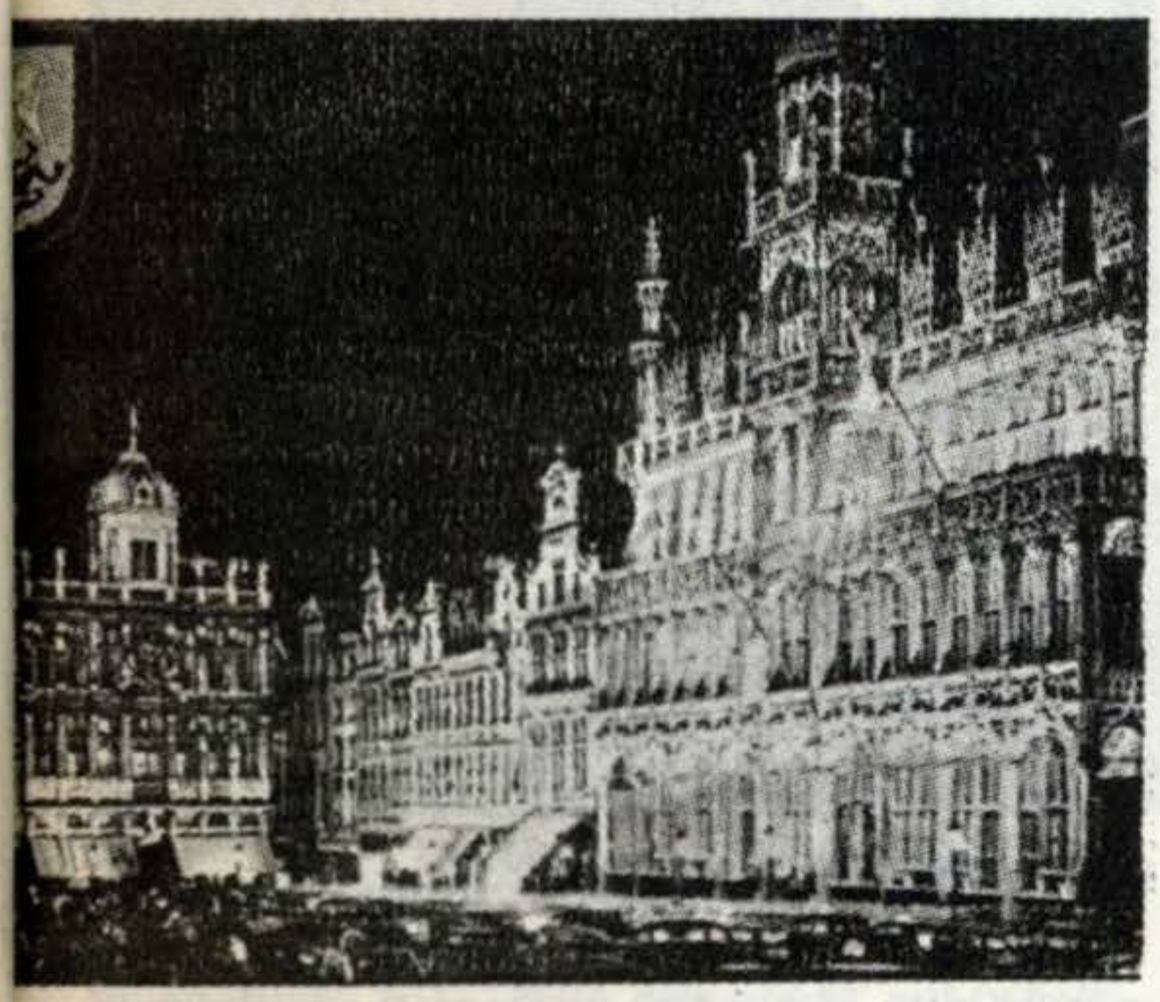

iembrie 1934, un comitet de iniţiativă, care a lansat o chemare pentru sprijinirea delegaţiei studenţilor antifascişti români. În chemare se preciza că „acest Congres va permite studenţilor de a se aduna şi a discuta asupra marei acţiuni comune, pentru a paraliza pregătirile unui nou război mondial“ („Ecoul“, 18 noiembrie 1934).

În zilele de 29-31 decembrie 1934, 380 delegaţi din 43 ţări, ale căror interese erau deopotrivă lovite de fascism, au dezbătut probleme legate direct de situaţia lor profesională şi politică : participarea studenţilor la viaţa socială ; situaţia lor materială şi şomajul intelectual ; mijloacele de luptă împotriva pregătirilor de război etc.

Revista „Rundschau“, care apărea la Basel în Elveţia, în numărul din 3 ianuarie 1935 arăta că „un delegat al studenţilor români a raportat despre lupta grea a colegilor săi“, iar publicaţia „Front universitaire“ din Paris, în nr. 5, din ianuarie 1935, sublinia că reprezentantul român a fost „salutat cu însufleţire cînd a urcat la tribună“.

Rezoluţiile adoptate de congres, popularizate pe larg în centrele universitare din România, au găsit un puternic răsunet în rîndurile studenţimii democrate şi ale elevilor din şcolile secundare. În broşura **Proclamaţia drepturilor tineretului studenţesc,** editată de C.C. al U.T.C., arătîndu-se sarcinile tineretului studios din

UTC 50 EROICA

România, „în lumina hotărîrilor Congresului mondial de la Bruxelles“, se atrăgea atenţia asupra necesităţii ca studenţii să organizeze „în toate provinciile, oraşele şi satele unde se duc, conferinţe împotriva fascismului şi războiului. Trebuie să pătrundă [studenţii — **n.r.**] în asociaţiile culturale, sportive în care să ducă munca antifascistă“. Pentru înfăptuirea idealurilor tineretului universitar a militat cu consecvenţă, sub îndrumarea directă a P.C.R., organizaţia legală antifascistă, Frontul Studenţesc Democratic*, constituită în anul 1935, şi care avea ca preşedinte pe Gheorghe Rădulescu.

Geneva, august-septembrie 1936

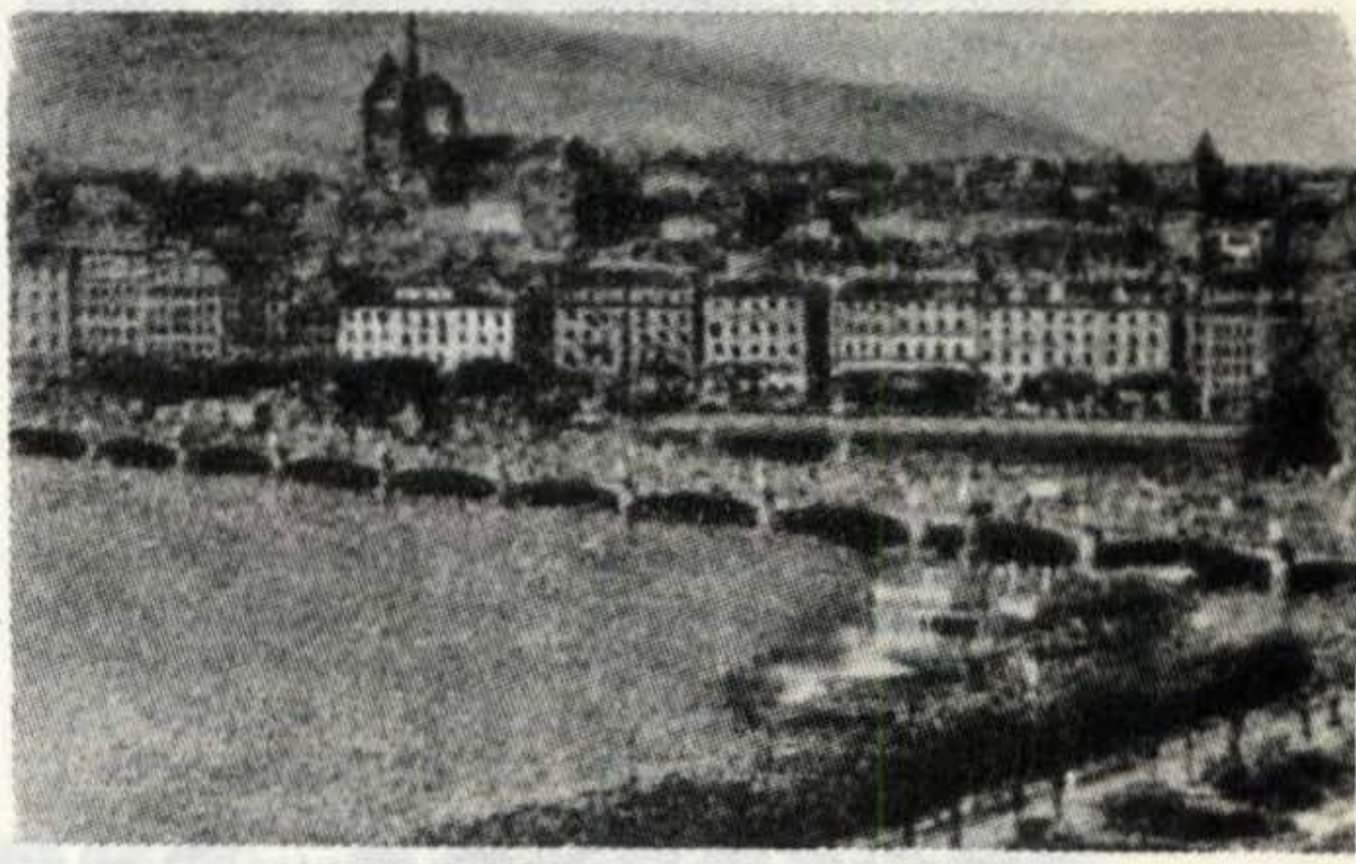

O amplă campanie antifascistă şi antirăzboinică desfăşurată în 1936 de către organizaţiile comuniste şi democratice ale tineretului din diferite ţări ale lumii a creat condiţii favorabile convocării unei noi reuniuni internaţionale antifasciste. „Tînărul leninist“ — organ al C.C. al U.T.C. — publica la 1 martie 1936 ştirea că „Secţiunea franceză a tineretului antirăzboinic, în acord cu tineretul socialist şi comunist şi organizaţiile de tineret burghezo-democratice, au luat iniţiativa convocării unui **Congres mondial al tineretului pentru pace“.** „Tinerii comunişti — se arăta în continuare — îi vor da tot ajutorul neprecupeţit şi vor munci cu nădejde în realizarea acestor sarcini măreţe [apărarea păcii şi înfrîngerea fascismului — **n.r.**]... Delegaţii săi nu vor lipsi nici de la conferinţele pregătitoare, nici de la congres“. Mobilizaţi de partid, tinerii din U.T.C., Blocul Democratic, Madosz, Frontul Studenţesc Democratic, din

★ Vezi „Magazin istoric“, nr. 5/1969.

celelalte organizaţii de tineret cultural-sportive şi profesionale, la care s-au alăturat membri ai organizaţiilor de tineret socialiste şi radical-ţărăniste, au desfăşurat o amplă campanie de pregătire a Congresului. La acţiunile pregătitoare trimiterii delegaţiei au activat cu însufleţire Miron Constantinescu, Gheorghe Rădulescu, Ion Popescu-Puţuri, Mihail Florescu, Constanţa Crăciun, Corneliu Mănescu, Mihail Levente, Mircea Biji, Petre Năvodaru, Eduard Mezincescu, Bucur Schiopu, C. Drăgulescu, Gheorghe Micle şi mulţi alţii. Printre cei care au primit mandat de delegaţi la acest congres amintim pe : Tatiana Bulan, Camil Suciu, Ludovic Jordáky, Ernest Pollak şi alţii.

Congresul şi-a desfăşurat lucrările între 31 august şi 6 septembrie, cu participarea delegaţilor din 35 ţări : „Veniţi din diferitele ţări ale celor cinci părţi ale lumii [delegaţii — **n.r.**] au văzut aici dragostea mare ce au tinerii pentru patria lor, pentru popoarele cărora aparţin şi în mijlocul cărora trăiesc şi vor să aibă pace [. . .]. Ne-am reunit — se spunea în rezoluţia adoptată — spre a acţiona împreună, convinşi că acesta este singurul mijloc de a face auzită vocea noastră şi de a lua parte la deciziunile de care depinde viaţa noastră şi viitorul nostru".

Praga, februarie 1938

Evoluţia evenimentelor internaţionale în anul 1937, afişarea tot mai făţişă şi brutală a politicii agresive a statelor fasciste, au determinat o vie îngrijorare în rîndurile opiniei publice progresiste. Tineretul din ţările Europei centrale — vizate direct de politica agresivă a Germa-

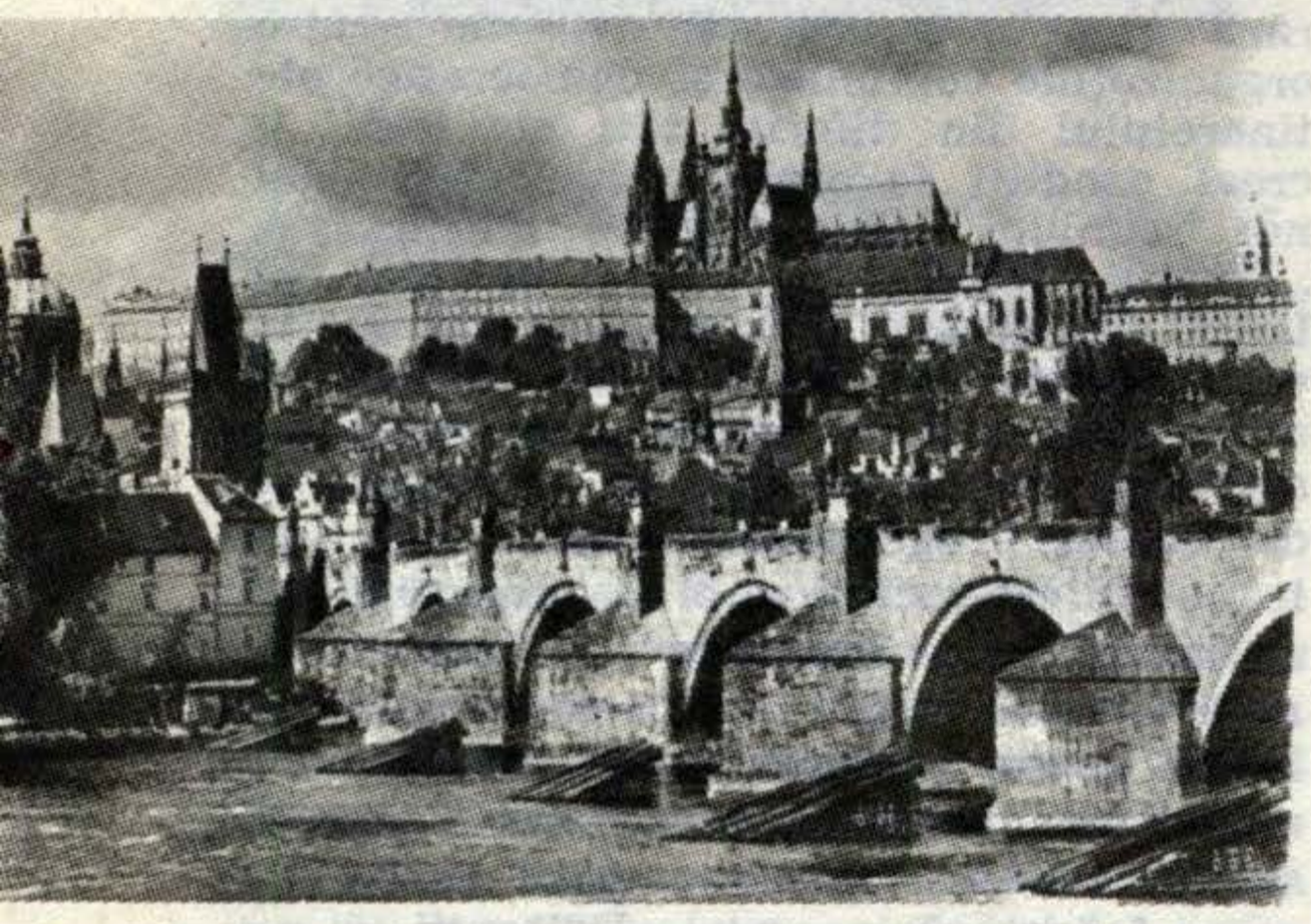

niei hitleriste — şi-a sporit eforturile pentru menţinerea păcii, pentru determinarea unor măsuri concrete şi eficace de stăvilire a războiului.

Pe această linie se înscrie şi conferinţa ţinută la Praga, în zilele de 25-27 februarie 1938. Lucrările s-au desfăşurat în sălile Palatului municipal, cu participarea delegaţilor din Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia şi România.

Delegaţia tineretului român era formată din Stanciu Stoian, Octav Costăchel, Paul Teodorescu, Al. Danielopolu, Al. Popa, Pompiliu Voiculeţ şi alţii. Ei s-au prezentat la această conferinţă cu dorinţa ca prezenţa lor să „aibă o cît mai mare valoare, să demonstreze valoarea însăşi a tineretului ţării noastre". Delegaţia română a prezentat mai multe referate şi coreferate la baza cărora a stat ideea unirii tineretului într-un front comun împotriva fascismului şi războiului. Rezoluţia adoptată exprima hotărîrea de a propaga „spiritul de pace şi de colaborare între popoarele noastre şi să creeze astfel atmosfera francă şi amicală, necesară scopurilor noastre".

Paralel cu conferinţa s-a ţinut şi o sesiune a Consiliului mondial al tineretului antifascist. Tineretul democratic român a fost reprezentat de Pompiliu Voiculeţ şi Paul Teodorescu. Delegaţia română a sprijinit rezoluţia de solidaritate cu lupta dreaptă a poporului chinez împotriva agresiunii militariştilor japonezi. „Tînăra generaţie a României — arăta Paul Teodorescu într-un articol publicat în «Dacia nouă» din 13 martie 1938 — a făcut de la început totul pentru a înlesni colaborarea pe terenul comun al apărării păcii, cu tinerimea ţărilor vecine [. . .]. La Praga a domnit cea mai caldă şi mai prietenească atmosferă"

New York, august 1938

„Poate pentru prima dată tineretul de toate tendinţele, de toate rasele, de toate naţionalităţile, organizaţii de tineri şi de fete tinere, culturale şi sportive, politice şi economice, vor aprecia care poate fi, în situaţia actuală atît de tulburată, rolul internaţional al tineretului" — scria ziarul „Comentar" din 14 iunie 1938, referindu-se la pregătirile ce se desfăşurau în vederea congresului convocat pentru vara anului, la New York. „Lumea românească", din 24 iulie 1938, arăta că acesta „este cît se poate de binevenit în vremurile de faţă, cînd umbra zeului Marte se profilează tot mai mult la orizont".

Vassar College Poughkeepsie (New York) a găzduit, în zilele de 16-24 august 1938, pe cei 500 delegaţi, reprezentînd 40 milioane tineri (muncitori, ţărani, intelectuali) din 54 ţări. Delegaţia română la acest congres era condusă de publicistul George Macovescu.

Congresul şi-a ţinut lucrările în şedinţe plenare şi pe comisii, biroul fiind alcătuit din reprezentanţii tuturor delegaţiilor, printre care şi ai celei din România. Exponenţii tineretului din Cehoslovacia,

Iugoslavia, Polonia și România au prezentat o moțiune antirăzboinică, primită cu căldură de participanți.

Cu același prilej s-a adoptat documentul cunoscut sub numele de **Pactul Păcii.**

UTC 50 EROICA

„Jurăm — se spunea printre altele în acest document — să dezvoltăm un spirit de fraternitate și de colaborare între tineretul tuturor națiunilor, să unim tineretul țării noastre și să lucrăm la unirea tineretului din toate țările fără deosebire de tendințe, de rase sau opinii, în cadrul mișcării Congresului mondial al tineretului. Condamnăm solemn orice război de agresiune contra independenței politice și integrității teritoriale sau administrative a unui stat".

După întoarcerea delegației române, sub semnătura lui George Macovescu, ziarul „Lumea românească", din 30 septembrie 1938 a publicat un articol în care se arăta: „Tineretul de astăzi, conștient de urmările tragice ale unui nou război, a înțeles să lase la o parte orice deosebire l-ar despărți în grupuri politice sau religioase și să se adune cu scopul de a determina în lumea întreagă un spirit de pace și bună înțelegere". „Pactul de pace al tineretului, încheiat la «Vassar» [New York — **n.r.**] trebuie popularizat în cele mai largi straturi ale tineretului", conchidea ziarul „Scînteia", din 24 ianuarie 1939, în articolul intitulat **Sarcinile imediate ale tinerilor comuniști.**

Meditație despre caractere

PAUL GEORGESCU

Evenimentele care s-au prăbușit peste anii noștri puțini și firavi au fost mult prea grele, aproape imposibile și, dacă mă gîndesc bine, au fost chiar imposibile și cu toate acestea, atunci nu le-am simțit apăsarea dură, nu le-am simțit drept ceea ce erau : mult prea grele. Să fi fost și virtutea tinereții, fiindcă eram tineri, toți — și adolescența e prin ea însăși un miracol — se poate ; dar n-a fost numai asta. Cred că toți trăiam atunci impresia extrem de puternică a imposibilului : era absolut imposibil să acceptăm ceea ce se desfășura în jurul nostru, deasupra noastră, coșmarul acela pe care îl numim fascism. Irealitatea, iraționalul se voiau realitate, crima se voia lege, cretinia, rațiune : era aberant, monstruos, era imposibil de acceptat și acest sentiment că așa ceva nu poate fi dădea tuturor forța de a se împotrivi, acea forță pe care nici vîrsta, nici lipsa de experiență, nici disproporția de putere, nu ne-o puteau da. Dar negația coșmarului verde n-ar fi fost îndeajuns dacă negația venită din adîncul ființei noastre nu ar fi aflat acea forță rațională și universală teoretică și practică prin care toate deveneau clare, totul devenea necesar. Partidul *ne-a dat o metodă, cu ajutorul căreia să înțelegem ceea ce părea de neînțeles, el ne-a dat posibilitatea de a ne manifesta concret imensa noastră indignare, împotrivire și imensul nostru entuziasm. Încerc să mă imaginez în altă epocă și nu pot ; am fost formați în acea epocă, formați de partid și nu ne imaginăm cum ar fi putut fi altfel. Destinul este caracterul, spunea Goethe ; firește*

așa este, dar caracterul se întîlnește cu epoca, forțele istoriei ne formează, modelează totul caracterologic. Pentru noi, istoria nu e numai în cărți, ea a trecut în ființa noastră, circulă în nervii noștri, și-a lăsat amprentele grele pe encefalul nostru, ne-a format așa cum ne-a format și de aceea trebuie să ne asumăm propria noastră condiție și, de am încerca să fim ceea ce nu sîntem, de am dori să renunțăm la ceea ce sîntem, ne-am prăbuși jalnic, am muri înainte de a muri.

Poate tocmai fiindcă m-am format în anii de război și în anii revoluției vorbesc de eternul uman și de „caractere etern umane" cu jumătate de gură și cred în Istorie, în legea mișcării, în saltul calitativ. Învățam lecțiile de istorie între două comunicate de război, citeam Război și pace *între un oraș cucerit și altul pierdut, Montaigne îmi amintește de bombardamente, iar Stendhal de uriașele manifestații bucureștene pentru un guvern democratic și de mitralierele din Piața Palatului. Poate de aceea clasicii îmi par actuali, iar cînd nu-mi par actuali nu-mi par nici clasici, și dacă o carte nu miroase nițel a praf de pușcă, nu-mi place cu adevărat. Mă imaginez cu greu în altă epocă, dar cînd mă închipui în altă epocă aceasta începe să semene teribil cu a noastră. Poate tocmai fiindcă m-am format în anii războiului și ai revoluției nu am reușit niciodată să pricep ce înseamnă arta fără tendințe și estetismul. Nu e vorba de rea voință, dar nu mă interesează, mă plictisesc. Nu cred să fie ceva ereditar sau etern uman, dar așa am fost format și nici nu-mi trece prin minte să mă schimb. Unde sfîrșește caracterul și unde începe Istoria ? Sînt înclinat să diminuez rolul caracterului, dar asta este experiența mea de viață. Participăm cu forțele noastre, fiecare după vigoarea sa, la crearea a ceea ce se numește Istorie și fiind conștient de cît de neînsemnată a fost contribuția mea pricep că, totuși, în această acțiune colectivă, Istoria m-a format pe mine, și nu Istoria în general, ci aceea foarte concretă, a luptei împotriva fascismului și a burgheziei, a luptei pentru comunism. Încercarea de a da Istoriei un sens, are, asupra individului, rezultatul foarte practic și imediat de a da un sens propriei sale existențe. Este faptul pentru care nu-mi pot aminti de U.T.C. fără emoția recunoștinței. Am dat extrem de puțin, dar nimic din ceea ce aveam să primesc nu m-a îmbogățit atît cît puținul pe care-l dădeam ; de aceea cînd cunosc un tînăr indiferent, indolent și impertinent nu pot decît să-l plîng. NU pentru ceea ce pierde societatea noastră prin apatia lui, ci pentru marea lui sărăcie, pentru viitorul lui sfărîmicios și vid. Istoria n-a fost blîndă cu toate generațiile : tatăl meu, de pe băncile facultății, a plecat în tranșee, eu, încă în liceu, am fost silit de Sfinx să răspund la marile întrebări, pus în fața unei situații ce mă depășea, și totuși, am rămas recunoscător acestui trecut, pentru mine viu, tocmai fiindcă m-a silit să mă depășesc, să devin eu însumi. Și, oare, nu sînt „generațiile de sacrificiu" cele privilegiate de Istorie ? Am fost cîțiva prieteni iubitori de cărți și idei, pașnici, foarte civili și care în altă epocă nu ne-am fi interesat de politică ; nu eram combativi și nu aveam caracter înăscut de luptători (vorbesc doar de cîțiva dintre noi) ; dar a trebuit să ne apărăm valorile care erau călcate de tancuri, și am ieșit din acea încleștare sporiți. Și nu e caracteristic că tocmai cel mai blajin dintre noi, Justin Georgescu, a murit sfărîmat în torturi ? Frumusețea vieții e frumusețea sensului ei. Să fim demni, mîine, de flacăra cu care Partidul a luminat adolescența noastră. Să medităm, acum, dar cu fruntea sus : vai de cei ce pierd Speranța.*

„Mergi cu noi"

MARIN MIHALACHE

Reamintindu-mi-le acum, din perspectiva anilor ce s-au dus și prin prisma atîtor acțiuni dramatice, care punctează lupta ilegală a comuniștilor, acțiuni binecunoscute cititorului de astăzi, cele relatate mai jos ar putea să pară, desigur, un lucru obișnuit. Dar nouă, tinerilor muncitori ceferiști de atunci, care abia ne inițiam în activitatea revoluționară, asemenea fapte ne dădeau sentimentul unei mature responsabilități, al participării noastre la ceea ce numeam, cu îndreptățită mîndrie, **sarcină de partid.**

*

* *

...Ca și prietenii mei cei mai apropiați, tovarăși de

idei, de vise și de luptă, aveam mai întotdeauna la mine... o cretă. O seceră și un ciocan se desenează atît de ușor ! Le poți face și pe întuneric, numai din cîteva mișcări ! În atelier, pe o ușă vopsită, pe un gard neted, oriunde se ivea prilejul, asigurîndu-ne că nu ne vede nimeni, făceam să apară cele două unelte de muncă, semnul partidului nostru. În zadar puneau oamenii stăpînirii să fie șterse, căci ele apăreau din nou.

Împreună cu Constantin Godeanu, aveam un prieten comun la secția geamuri a atelierelor de vagoane. Ne plăcea uneori să-l privim cum taie cu îndemînare sticla destul de groasă. Înțelegîndu-ne din priviri, pe aceeași idee, într-o zi i-am cerut să ne împrumute, pînă dimineața următoare, miraculoasa lui unealtă. N-a fost greu să-l convingem, dar el ținea morțiș să știe la ce ne trebuie :

— Altfel, nu vă dau diamantul, a fost ultimul său cuvînt.

— Bine, i-am zis, mergi cu noi și ai să vezi !

Erau atunci, pe Calea Griviței, în stațiile de tramvai, cîteva cabine de așteptare. Le-am luat pe rînd. Ne ocrotea întunericul nopții. Godeanu și cu mine păzeam, iar el, geamgiul, mai priceput, a zgîriat pe fiecare din geamurile înalte cît omul — secera și ciocanul. Ne-am întors acasă tîrziu, dar de loc obosiți, bucuroși din cale afară, abia ținîndu-ne veselia cînd treceam pe lîngă un „sticlete".

A doua zi, după lucru, am plecat să ne privim isprava. Chiar și de la o bună distanță, semnele tăiate în sticlă se vedeau limpede. Ele nu mai puteau fi șterse. Și au rămas acolo încă multă vreme, amintind existența partidului comunist.

* * *

...În toamna lui 1937 au avut loc noi alegeri. Profitînd de faptul că se lipeau pe garduri afișele diferitelor partide și se desenau cu var semnele lor electorale, comuniștii de la Griviția n-au pierdut prilejul de a populariza semnul partidului lor, care, fiind interzis, nu putea candida în alegeri. Îndeosebi, nouă, uteciștilor, ne-a revenit această sarcină. De astă dată ne însoțea și Vasile Tudose, mai în vîrstă cu cîțiva ani decît noi, și cu o experiență mai bogată. Mai ales datorită lui, treaba a fost temeinic organizată. Mai întîi ne-am făcut rost de pensule. Apoi, în noaptea stabilită, cînd ieșea de la lucru schimbul doi și paznicii erau ocupați cu controlul la poartă, ni s-au dat peste gard cutiile cu vopsea. Unii dintre noi păzeau, iar ceilalți lucrau cu îndemînare. Căutam, mai cu seamă, zidurile de ciment, cunoscînd că de pe ele vopseaua roșie ca focul nu poate fi ștearsă cu una, cu două. Pînă în zori am tot desenat pe case, pe garduri secera și ciocanul. Trebuia să facem totul într-o singură noapte. Așa cum era de prevăzut, poliția și-a sporit apoi numărul patrulelor.

Dimineața se putea citi de departe, scris cu litere de-o șchioapă : **Trăiască Partidul Comunist Român !** Și, alături, tot atît de mari, tot atît de roșii, — secera și ciocanul. Cu greu au putut fi înlăturate. Chiar și după aceea, multă vreme s-au mai cunoscut urmele lor.

* * *

...Tipărirea unui manifest, după cum se știe, se făcea cu multe riscuri. Ca și răspîndirea lui, care însemna înfruntarea atîtor pericole : percheziții corporale la poartă, cercetarea dulapurilor, ba chiar și a sufertașelor în care unii își aduceau mîncarea. Toate aceste măsuri rămîneau însă fără rezultate. Noi ne continuam activitatea. Ferindu-ne de priviri indiscrete, aruncam manifestele prin curți, le lipeam pe garduri, le strecuram celorlalți printre scule sau în hainele de lucru. Împrăștierea unui manifest ne obliga să acționăm mai totdeauna în grup. Alegeam o oră potrivită, de obicei în zori, cu puțin înainte ca trenul-cursă, cu care veneau mulți ceferiști, să intre în halta Griviția. Unul dintre noi rămînea la capătul podului, cu un anumit consemn, iar ceilalți dădeau drumul manifestelor deasupra liniilor de tren. Oricît ar fi fost de slab, vîntul le răspîndea îndată pe o arie largă, încît oamenii le puteau vedea ușor. Cei mai mulți știau despre ce e vorba, se mai întîiniseră și altă dată cu asemenea hîrtii. Se aplecau să le culeagă și le citeau cu vădit interes, cu un fel de satisfacție neascunsă, de parcă ar fi vrut să spună : „Partidul nostru, al muncitorilor, își continuă lupta ; iată o dovadă".

* * *

...Prin 1939, conducerea comuniștilor de la Griviția inițiase alcătuirea unui memoriu cuprinzînd principalele revendicări ale ceferiștilor, memoriu ce trebuia să fie făcut cunoscut și discutat în cercuri cît mai largi. Dar muncitorii nu mai aveau acum posibilitatea să se adune. Încă din 1938 dictatura regală desființase sindicatul. Mitinguri în atelier, în timpul zilei, se organizau mai greu. S-a ajuns la soluția ca documentul să fie răspîndit prin secții, lipit chiar pe tablele unde se afișau diferite înștiințări, deci în văzul tuturor, ca un lucru legal. Ca treaba

să meargă și mai bine, cineva a venit cu propunerea ingenioasă, acceptată cu entuziasm, de a se aplica o ștampilă — AFIȘAREA PERMISĂ — asemenea celor oficiale. Așadar, memoriul a fost multiplicat și ștampilat.

Luni dimineața, n-a mai început, ca de obicei, lucrul : grupuri, grupuri, adunați lîngă tablele de afișaj, oamenii citeau și comentau cele cuprinse în memoriu. În scurtă vreme a prins de veste și direcția atelierelor, care a început să alerge prin secții ; copoii poliției nu s-au lăsat înșelați de ștampila noastră. Dar, luîndu-le înainte, muncitorii dezlipeau ei înșiși memoriul și-l păstrau. Deși revendicările cuprinse acolo n-au putut fi cîștigate, acțiunea aceasta și-a avut rostul ei. Încă mult timp după aceea, s-a vorbit cu însuflețire despre ceea ce atît de drept era înfățișat în acel memoriu, ca și de ștampila ce anunța : AFIȘAREA PERMISĂ.

„Manifest" — iulie 1934

Prof. dr. doc. C. GH. DIMITRIU

Luptele ceferiștilor și ale petroliștilor din anul 1933 dovediseră capacitatea Partidului Comunist Român de a mobiliza la acțiuni hotărîte proletariatul din țara noastră. Aceste lupte au avut un ecou puternic în opinia publică.

Sub conducerea partidului s-au diversificat formele de acțiune revoluționară în lupta împotriva stăpînirii burgheze din România, împotriva fascizării țării, împotriva unui nou război imperialist.

Nu-i mai puțin adevărat că și burghezia a înregistrat semnificația luptelor clasei muncitoare. Ea a înăsprit măsurile de represiune și a încurajat grupările de extremă dreaptă din România. În aceste condiții o parte a intelectualității din țara noastră își afirmă și mai puternic solidaritatea cu lupta revoluționară a P.C.R. și își manifestă tot mai clar poziția antifascistă. U.T.C., ca organizație revoluționară a tineretului, își sporește activitatea în rîndurile studenților. În afară de primirea și răspîndirea de publicații și manifeste ale partidului, am putut să citesc atunci primul volum din **Capitalul** și **Imperialismul, ultimul stadiu al capitalismului.** În climatul acesta general al marilor confruntări de clasă, în contactul cu U.T.C. și prin cunoașterea treptată a învățăturii marxiste, un grup de studenți de la Iași ajunsese la convingerea că socialismul înseamnă un ideal al luptei sociale, un ideal al vieții în care pătrundeam. Pentru fiecare din noi se punea problema de a face totul pentru înfăptuirea acestui ideal.

Am simțit nevoia de a acționa, de a transforma o stare de spirit în acțiune. Răspundeam chemărilor partidului și U.T.C.-ului, voiam să facem mai mult.

Aveam un sentiment de insatisfacție că Iașul nu are o publicație revoluționară care să răspîndească ideile marxismului, să stigmatizeze mișcarea fascistă și pe susținătorii ei, să marcheze nu prezența noastră ca indivizi, ci ca purtători ai unui curent de opinie ce se cerea adîncit, mai ales în masa intelectualității și tineretului. Sugestia de a întemeia o revistă de stînga, antifascistă ne-a venit tot de la partid. Setea noastră de acțiune impulsionată de indicațiile primite de la partid și U.T.C. a luat proporții. Am putea spune că eram înarmați pînă în dinți cu elan și romantism revoluționar dar... pentru a tipări o revistă aceasta nu era suficient. Era indispensabil un volum apreciabil de muncă organizatorică și politică, de relații pentru a atrage colaboratori și, desigur, de

(Continuare în p. 32)

Rîul Bactrius curge de-a lungul zidurilor oraşului. De la acest rîu îşi trage numele şi oraşul şi regiunea
(Quintus Curtius Rufus)

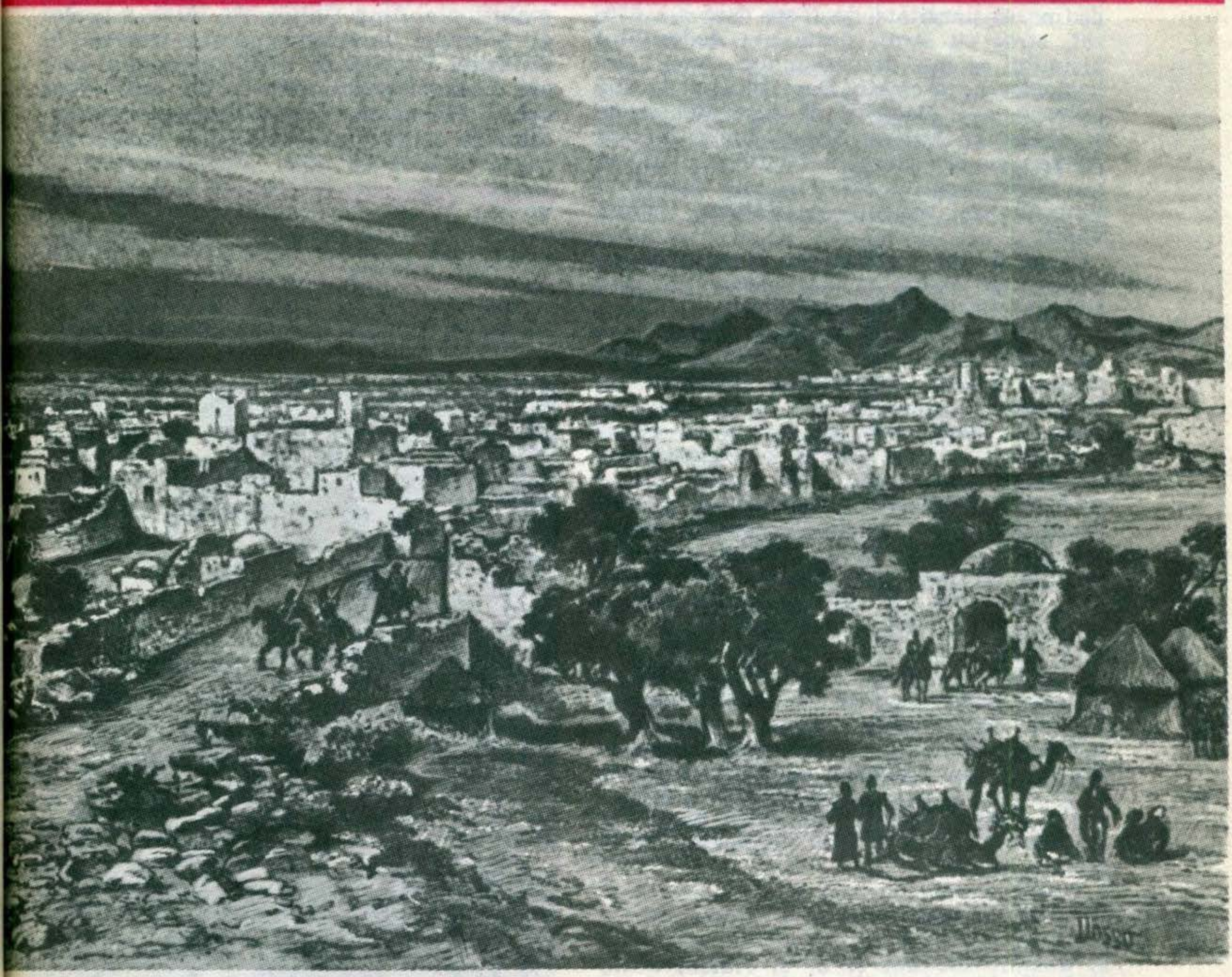

MILENIILE BALKHULUI

VIOREL BAGEACU
Secretar ştiinţific al Asociaţiei de Studii Orientale din R.S.R.

Deşi legendele popoarelor Asiei Centrale şi ale podişului iranian sînt numeroase şi variate, ele au adesea acelaşi punct de convergenţă cînd e vorba de a pomeni de oraşul oraşelor, **de** leagănul omenirii. **Este vorba de Balkh (în vechime se numea şi Bactria), a cărui întemeiere e atribuită de tradiţia populaţiilor locale lui Gaiumard. Acesta era Prometeul mitologiei central-asiatice, agricultor, fondator de oraşe şi descoperitor al metalelor.**

FILE DIN VECHEA

Balkhul, situat astăzi în nordul Afganistanului, nu mai e acum decît o oază în marea de nisip, un conglomerat de ruine şi case încinse de soare. Aşa l-am cunoscut şi eu cu cîţiva ani în urmă, cînd am vizitat locurile. Împovărat de atîta glorie apusă, de cele trei milenii ale existenţei sale, el se simte şi mai împovărat de marea cantitate de loess care s-a aşezat, strat cu strat, peste el ; dedesubtul nisipului se mai ascund multe comori arheologice necercetate. Dar firicelul de apă mîloasă, acel Bactrius de care pomeneşte şi Quintus Curtius Rufus, biograful lui Alexandru cel Mare, a făcut ca omul să nu părăsească cu totul aceste locuri şi timp de trei milenii să păstreze aceeaşi vatră.

Pe la mijlocul mileniului II î.e.n, pe teritoriul de astăzi al Afganistanului s-au stabilit triburi indo-iraniene.

Ştirile cele mai vechi despre ţara Bactriei sînt destul de contradictorii şi din ele nu rezultă importanţa strategică a Balkhului, oraşul principal al acestei ţări, care mai tîrziu avea să devină un punct cheie pentru întregul bazin al Amu-Dariei. Ca primă menţiune a sa putem cita o referire a lui Tacitus. Bactria este trecută de el printre cuceririle faraonului Ramses II (1290-1224 î.e.n.), fiind totodată socotită ţara cea mai depărtată de Egipt. Este afirmaţia din care se poate deduce cea mai timpurie supunere a Bactriei. Dar este oare demnă de încredere ? E greu de presupus că oştile egiptene au pătruns atît de adînc în Asia Centrală. Istoricul Diodor menţionează şi el o expediţie, aceea a lui Ninos, întemeietorul legendar al oraşului Ninive. Asediind Balkhul, el ar fi cunoscut-o pe Semiramida, viitoarea lui soţie. Oare pămînturile bactriene nu erau pe atunci prea depărtate chiar pentru Asiria ?

Poeţii persani vorbesc şi ei despre începuturile faimosului oraş. Firdousi povesteşte în versuri despre Lohrasp, cel ce ar fi domnit 120 ani şi ar fi ridicat acolo Templul Focului...

Aurul Bactriei

Informaţiile istorice sînt destul de zgîrcite în ce priveşte relaţiile dintre bactrieni şi perşi. Cyrus cel Mare (559-530 î.e.n.), suveranul ahemenid *, este în orice caz cel care a inclus în imperiul său Bactria. Campania lui constituie azi una din primele date certe ale istoriei locurilor.

În sec. VI-IV î.e.n., populaţiile din Asia Centrală erau formate din vînători, crescători de vite nomazi şi agricultori sedentari. Bactria alcătuia pe atunci un teritoriu întins, corespunzînd azi geografic sudului republicilor Uzbekistan şi Tadjikistan din U.R.S.S. şi nordului Afganistanului. În apropierea ei se formaseră şi alte state : Aria, Drangiana, Arakosia. Ultimele săpături, efectuate pe ambele maluri ale Amu-Dariei, de către arheologii sovietici (la Afrasiab, oaza Marîisk, în teritoriul Bactriei de nord), precum şi cele ale francezilor în Bactria de sud, oferă indicii însemnate pentru aprecierea nivelului de civilizaţie al triburilor locale, ca-

În p. 25 : o vedere de ansamblu a ruinelor cetăţii milenare

Cea mai înaltă statuie cunoscută a lui Budha (53 m), de la Bamian, săpată în stîncă (sec. V. e.n.)

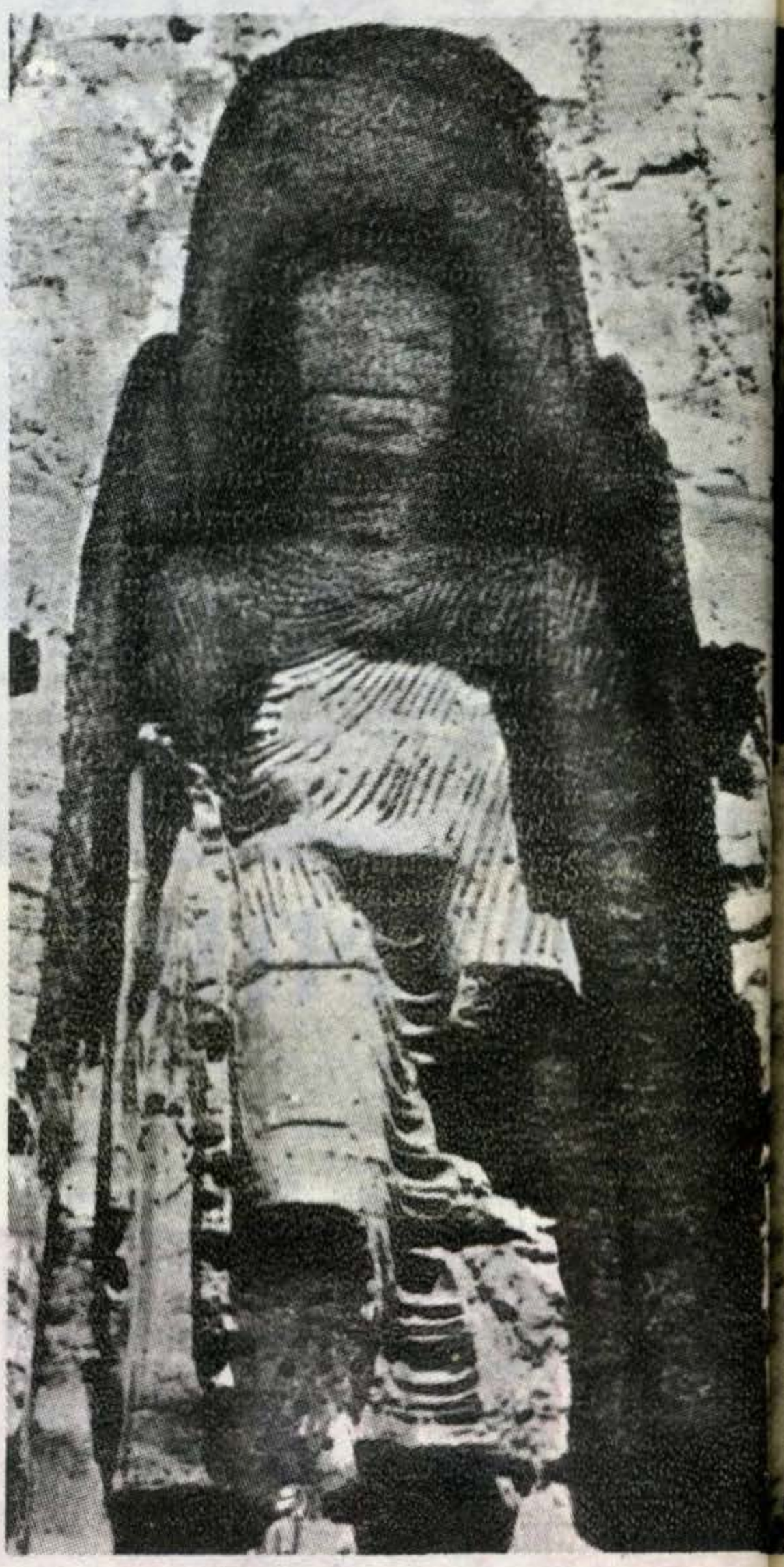

* Vezi articolul Din vremea lui Cyrus cel Mare, fiul lui Cambyses de Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr, „Magazin istoric" nr. 10/1971.

racterizat între altele printr-o excelentă rețea de canale de irigație (creată pe la mijlocul mileniului I e.n.) și prin utilizarea masivă a obiectelor de fier, obținute în centre locale de producție.

Se poate vorbi în Bactria de două tipuri distincte de așezări caracteristice perioadei ahemenide : cele mari, care erau totodată și centre ale producției agricole și meșteșugărești, unde se afla și reședința căpeteniei tribului sau regelui ; cele mici, de obicei înconjurate de un zid de pămînt, situate în general pe înălțimi.

Săpăturile dezvăluie noi și noi construcții îngropate sub loess

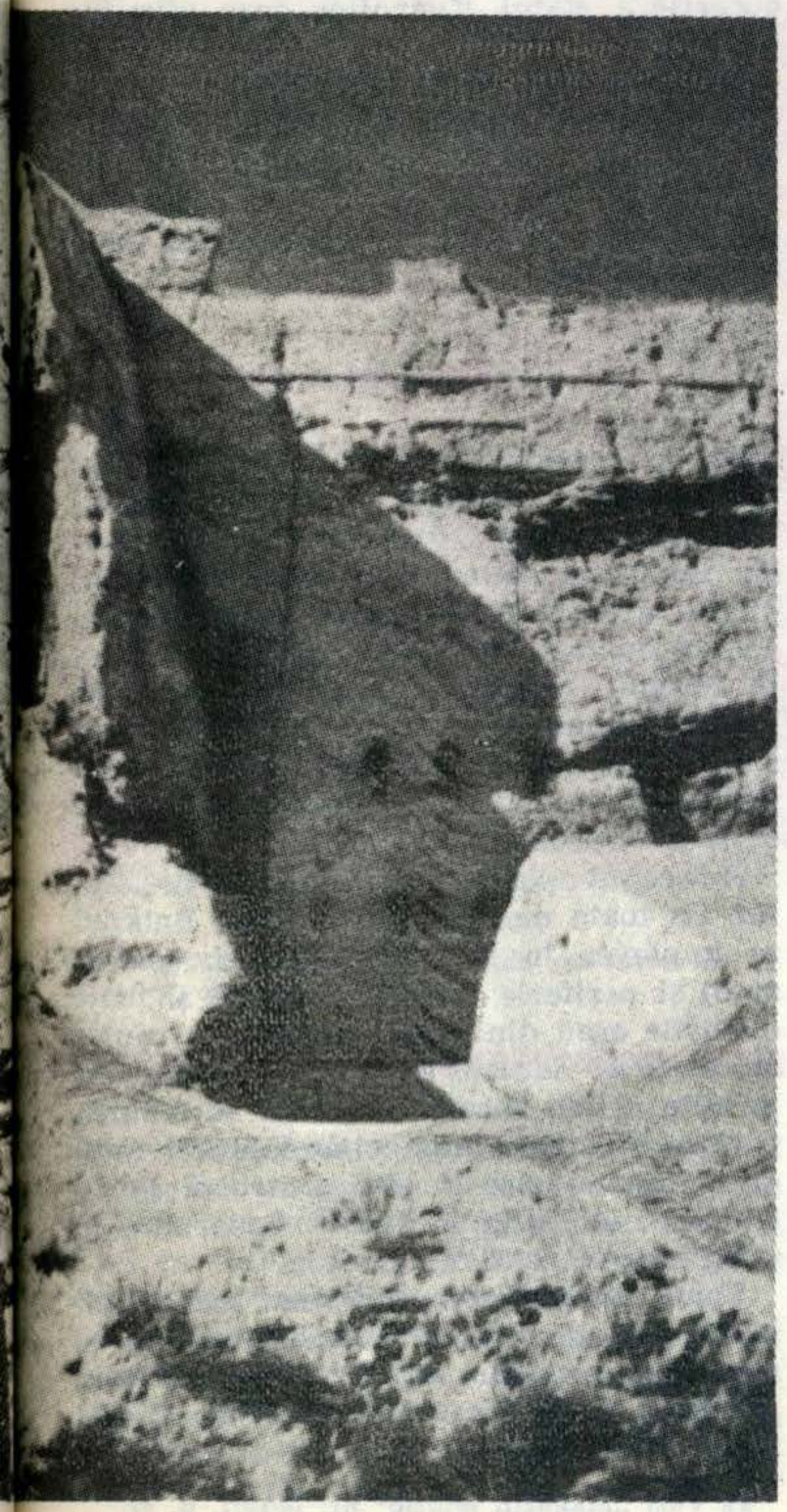

În ce privește Balkhul, Diodor menționează că avea în vechime puternice ziduri de apărare. Dezvoltarea sa corespunde cu începutul civilizației orășenești în bazinul Amu-Dariei.

Ca centru de seamă al regiunii, Balkhul a fost integrat în sistemul financiar ahemenid. Sînt cunoscute dările pe care trebuia să le plătească. Herodot dă suma totală datorată de satrapii (guvernatorii de provincii) persani puterii centrale : 14 560 talanți, adică peste 400 tone argint. Dar în afară de aceasta, cele 20 satrapii (provinciile persane) datorau și plăți în natură. Pentru ridicarea marilor palate de la Persepolis și Pasargade, de la Susa și Ecbatana, au fost necesare materiale de o mare diversitate. Darius I citează, de pildă, diferite regiuni care au contribuit și participat la construcția splendidului palat de la Susa, în sudul Persiei, oprindu-se, între altele, asupra Bactriei, Lidiei și Horezmului : „Aurul folosit aici a fost adus din Lidia și Bactria", menționează el.

Cele mai numeroase știri despre Bactria și bactrieni le găsim tot în Herodot. Între altele, aflăm că bactrienii „însoțeau oastea persană înarmați cu arcuri făcute din tulpini de trestie, așa cum se obișnuiește pe la ei, și cu sulițe scurte. Aveau pe cap un fel de turbane, care se asemănau cu cele ale mezilor [...] Pe bactrieni și pe saki îi comanda Hustaspes, fiul lui Darius și al Atossei". Într-o altă versiune a textului lui Herodot, Bactria și Balkhul apar ca fiind plasate la „capătul pămîntului" ; din aceasta trebuie să înțelegem că ele se aflau la extremitatea Imperiului persan.

Un bastion răsăritean al elenismului

În cele mai vechi timpuri, printre greci circulau doar informații vagi, unele de domeniul fanteziei, despre Balkh și Bactria.

Știrile din timpul campaniei lui Alexandru cel Mare, care a domnit între 336-323 î.e.n., ca și cele ulterioare, sînt însă mai numeroase. Armata Cuceritorului, care s-a proclamat în 331 „rege al Asiei", a ocupat în anul următor Media, iar Persepolis, reședința ahemenidă, a fost incendiat. În iulie 330, Darius III a fost ucis de Bessos, satrapul Bactriei. Dar Bessos a fost înfrînt de generalul macedonean Ptolemaios și executat la Ectabana. Lupte crîncene s-au desfășurat pentru cucerirea Bactriei și mai ales a puternicei cetăți a Balkhului, unde oștile macedonene au venit de pe valea Kabulului. Acolo și-a petrecut, după victorie, Alexandru, iarna anilor 329-328 î.e.n.

De altfel, tot aici s-a întîlnit regele macedonean, în primăvara anului 328 cu Farasman, regele Horezmului — regat din Asia Centrală — despre care se spune că a venit la Balkh însoţit de 1 500 călăreţi. Cu acelaşi prilej, grecii au aflat de drumul care lega Horezmul cu Marea Neagră, ca şi de alte drumuri care au facilitat contactul între marile culturi ale Asiei şi Europei. Din Bactria a plecat Alexandru cel Mare spre India.

Despre această campanie orientală, în istoriografia afgană se spune : **„Iskandar** [Alexandru cel Mare] **a apărut şi a dispărut ca un meteor, lăsînd în urma sa doar amintiri".** În realitate, întreaga cultură a Bactriei, şi în special a Balkhului, a fost multă vreme înrîurită de prezenţa grecilor, de legăturile stabilite cu înalta civilizaţie elenă. Iar dacă azi ne întrebăm căror cauze i se datorează popularitatea lui Alexandru cel Mare în ţările Orientului, nu trebuie să uităm că el şi-a ales drept soţie pe o fiică a Balkhului, pe Roxana *.

După moartea lui Alexandru cel Mare, Bactria a intrat sub stăpînirea lui Seleucos I, diadohul căruia i-a revenit şi Persia, întemeietorul unei noi dinastii iraniene. În anul 250 î.e.n., Diodotos, stăpînul Bactriei, a rupt legăturile cu seleucizii şi s-a proclamat rege al unui stat elenistic independent, ceea ce corespundea tendinţelor centrifuge ale statului seleucid. A luat naştere regatul greco-bactrian. Balkhul s-a dezvoltat considerabil, meşteşugurile şi artele sale ajungînd la un mare renume. Pe atunci, partea centrală a oraşului avea o suprafaţă de cca 120 hectare, baza apărării constituind-o zidurile sale puternice şi turnurile cu mai multe etaje. În anii 207-206 î.e.n., Antiohus III (223-187 î.e.n.), cel mai important suveran seleucid, a asediat Balkhul, dar n-a reuşit să înfrîngă rezistenţa sa îndîrjită. Pînă la urmă însă, regatul greco-bactrian a fost nevoit să recunoască autoritatea sa. (205 î.e.n.)

Kuşanul

Regatul greco-bactrian s-a destrămat aproximativ în deceniile 4-3 î.e.n. După unele date din cronici, războinici nomazi au supus Bactria, împărţită în cinci teritorii mai mici (după alte ştiri această împărţire exista de mai înainte). Ulterior, cîrmuitorul unuia din aceste principate, ce purta numele de Kuşania, a cucerit încă patru „teritorii" şi a format un stat puternic, Kuşanul. Numele cîrmuitorului, aşa cum este înscris pe monede, e Kudzula Kadfis. Fiul lui, Vima Kadfis — Kadfis II — şi-a extins graniţele pînă în India Centrală. Dar cel mai cunoscut dintre toţi kuşanii a fost cel de-al treilea — Kanişka (78-101 e.n.), a cărui figură a pătruns şi în legendele ţării. Cronicile leagă răspîndirea budismului dincolo de graniţele Indiei în primul rînd de regatul Kuşan, unde acesta a fost repede adoptat şi sprijinit, pare-se chiar de către Kanişka, care l-ar fi proclamat religie de stat. Un istoric din sec. XII consideră că Naubehar, adică Noul Behar, numele vestitului templu de la periferia Balkhului, vine de la sanscritul **vihara,** denumirea indiană a mănăstirilor budiste. Naubeharul Balkhului era cîndva numit şi „Zidirea sasanizilor", adică a regilor Sasanizi (o dinastie persană întemeiată de Ardashir, în sec. III e.n.) **, care cuceriseră statul Kuşanilor spre sfîrşitul sec. IV.

Se presupune că în mănăstirile din India, pelerinii plecaţi din Balkh învăţau şi filozofia, precum şi ştiinţele exacte. De altfel, ca centru cultural al răsăritului, la Balkh a avut loc şi întîlnirea unor şcoli ştiinţifice.

Raiul Khorassanului

Pe la mijlocul sec. VII, în Balkh au apărut arabii. Ca dată a cuceririi definitive, istoriografia indică anul 707 e.n. Oraşul, împreună cu templul budist Naubehar, amplu descris de cronicarul arab Ibn-al-Faqih, au fost dărîmate, după cît se pare, în timpul califului Osman. În anul 725, Barmak, numit şi Asad ibn Abdallah, a refăcut cetatea şi i-a strămutat aici pe locuitorii oraşului ridicat de arabi în apropiere, denumit Barukan.

A început apoi o nouă înflorire a Balkhului. Ca toate marile centre arabe, Balkhul se împărţea în oraşul propriu-zis (şahristan) şi periferia (birun). Zidurile şi toate clădirile erau din argilă. Arabii au căutat stăruitor să impună islamismul în faţa celorlalte religii locale. În cazul Balkhului, puternic bastion budist ,ei au înălţat o moschee impunătoare în plin centru al şahristanului, adică în mijlocul bazarului, în porţiunea cea mai aglomerată.

Poate cea mai completă descriere a Balkhului, de un pitoresc deosebit, o găsim la geograful arab din sec. X, Al-Muqaddasi : „Balkhul e un oraş sănătos, prosper, este raiul Khorassanului [provincie orientală,

* Vezi şi articolele despre Alexandru cel Mare publicate în „Magazin istoric" nr. 10/1971 şi nr. 1/1972.

** Vezi „Magazin istoric" nr. 10/1971, p. 43.

care azi face parte atît din Afganistan cît și din Iran] ; el seamănă cu Tahertul și aduce cu Damascul sirian. Străzile lui sînt tăiate de canale și peste tot vezi grădini și copaci. Știința a înflorit aici, iar savanții se bucură de stimă. El e [...] o mină a mărinimiei, un loc al generozității și o casă a bunăstării. Locuitorii lui sînt oameni simțitori, casele lor sînt spațioase, piețele bune. Rezultatele [muncii lor] sînt uimitoare, bunurile necesare vieții sînt ieftine, apa ușor de adus. Acolo sînt șeici vestiți, imami de vază. La Balkh sînt mărfuri care

Infanteriști afgani. (După un desen de la începutul sec. XIX)

aduc mari venituri și multă bogăție ; în ținuturile persane nu sînt moschei pe măsura moscheii—catedrală de aci și nu-i în răsărit oraș asemenea lui. Aici e un centru însemnat al negoțului".

La sfîrșitul sec. X, apare prima mențiune despre afgani în tratatul geografic **Hudud al-alam.** În anul 1007, sultanul Mahmud Gaznevidul, care domnea în aceste locuri, a înfrînt armata turcilor karahanizi ce atacaseră Balkhul. Ulterior însă, orașul a trecut sub dominația dinastiei selgiucizilor, care își instauraseră stăpînirea în Persia (sec. XI). Între 1148-1206, regiunea a trecut sub autoritatea dinastiei gurizilor, iar ulterior a șahului Horezmului.

Balkhul a continuat să se dezvolte pînă la începutul sec. XIII. Pe atunci era străbătut de două străzi principale, care se întretăiau și de-a lungul cărora se întindea bazarul. La încrucișarea străzilor, se ridica o clădire mare cu cupolă. A fost însă nevoit să capituleze în fața mongolilor (1221), care l-au dărîmat, așa cum au distrus și Heratul (1222), important centru cultural. În prima jumătate a sec. XIV, cînd l-a vizitat geograful arab Ibn Battuta, ajunsese în ruine.

Ulterior, orașul a fost parțial refăcut. Mongolul Timur (1370-1405) l-a cucerit în cursul campaniilor sale glorioase. Anul 1470 a consemnat însă o importantă răscoală împotriva administrației mongole. Balkhul a căzut din nou sub dominația, de această dată, a dinastiei Marilor Moguli și apoi a iranienilor, împotriva că-

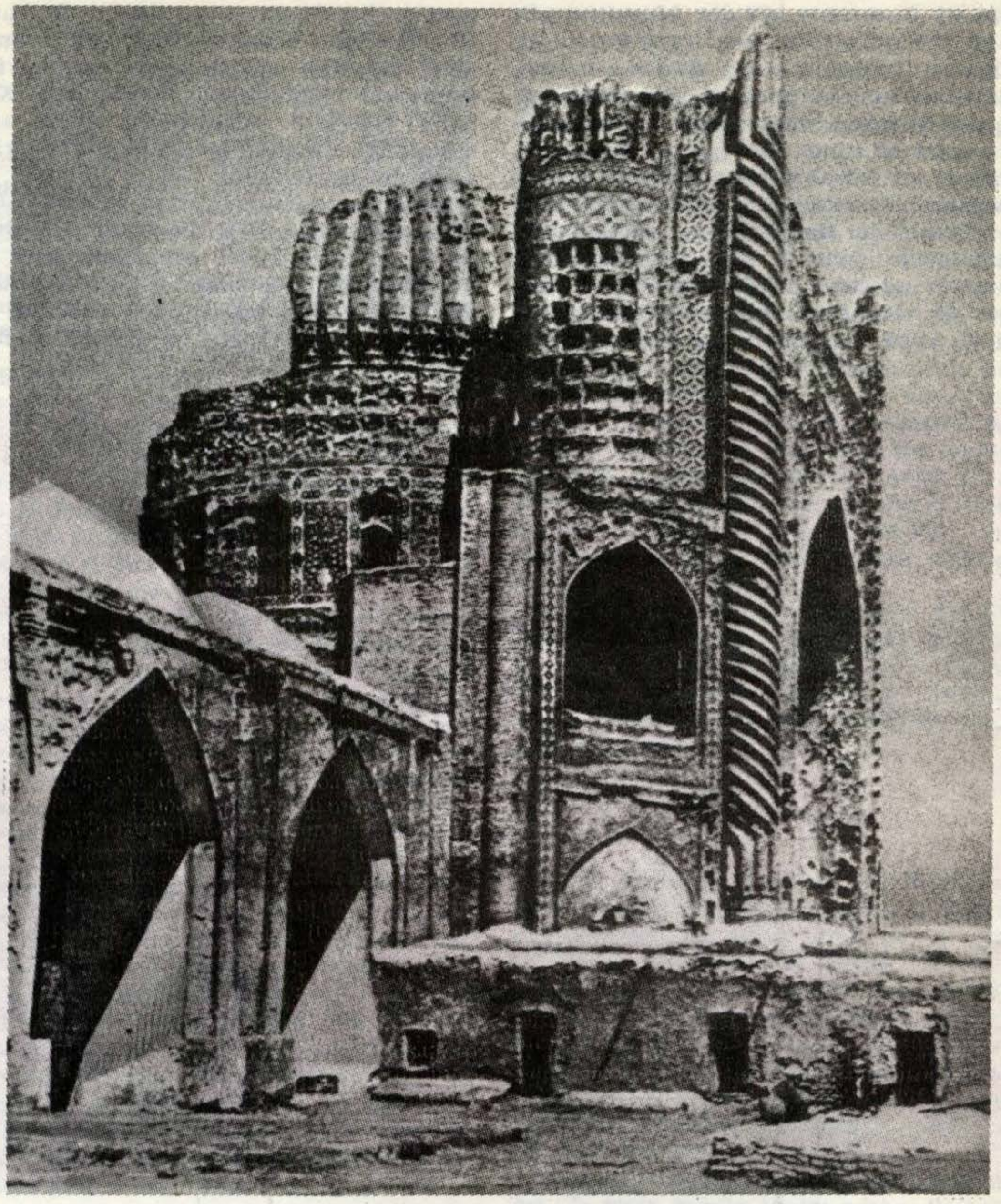

Moschee-mausoleu, (sec. XV)' unul din puţinele monumente rămase în picioare la Balkh

rora s-a ridicat de mai multe ori. În sfîrşit, în acelaşi secol a fost întemeiat statul afgan, prin alegerea ca rege al lui Ahmad-şah, (1747-1773), fondatorul dinastiei Durrani, răsturnată în 1818.

Să mai amintim cel puţin că, după domnia mai multor şahi şi emiri, după lupte grele purtate pentru independenţa ţării (printre care trei războaie anglo-afgane), în 1929, Mohammad Nadir-şah a devenit rege al Afganistanului. În urma morţii sale, tronul a fost ocupat de fiul său Mohammad Zahir-şah, actualul şef al statului afgan.

Astăzi, centrul principal al provinciei afgane din care face parte Balkhul este Mazar i Sharif, care se găseşte la cca 25 km de străvechea cetate. În apropierea ruinelor glorioase ale Balkhului, cercetate de arheologi afgani şi străini, se află o mică aşezare, tipic orientală, care-i poartă numele.

■ Investigaţii în mileniul „tăcerii"

În cuvîntul rostit la deschiderea lucrărilor Consfătuirii de lucru a arheologilor, Bucureşti, 1971, directorul Institutului de Arheologie al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, prof. Dionisie M. Pippidi se întreba dacă „momentul e prielnic pentru o dezbatere de felul celei întreprinse, dacă există elemente noi de natură s-o justifice îndreptăţind speranţa că s-ar putea ajunge la obţinerea fie şi a cîtorva concluzii necontestabile şi necontestate? La această întrebare — preciza el, — personal nu şovăi să răspund afirmativ. Mi se pare, în primul rînd că independent de lacunele de informaţie încă existente şi independent de rezervele pe care le suscită interpretarea unora din descoperirile cele mai semnificative din acest punct de vedere, arheologia epocii migraţiilor, a realizat în ţara noastră, mai ales în cursul ultimului deceniu, suficiente progrese pentru ca o discuţie fructuoasă să se poată angaja şi să poată duce la rezultate pozitive".

Au fost prezentate 12 rapoarte şi 36 comunicări, care au luat în discuţie, pe baza cercetărilor întreprinse, trei din problemele esenţiale ale mileniului unu pe teritoriul patriei noastre: „Procesul de romanizare pe teritoriul actual al României", „Continuitatea populaţiei băştinaşe pe teritoriul României", şi „Problemele perioadei dintre secolele VI-X".

Cercetători de prestigiu ai istoriei mileniului unu — C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu, M. Petrescu-Dîmboviţa, K. Horedt, D. Protase, Radu Vulpe, Emilia Doruţiu şi I. Barnea, Gh. Ştefan, Mircea Rusu, Eugenia Zaharia, Suzana Ferche, Petre Diaconu ş.a., au făcut cunoscute, prin intermediul rapoartelor prezentate, date noi, ipoteze, opinii. Comunicările susţinute de un mare număr de arheologi din întreaga ţară, au adus acel plus de informaţie, menit să elucideze sau să respingă opinii şi ipoteze. Vii discuţii s-au purtat în jurul caracterului romanizării în Dacia şi anume, dacă romanizarea a fost în primul rînd un fenomen lingvistic şi în al doilea rînd un fenomen spiritual, dacă reprezintă — sau nu — un fenomen de cultură materială şi dacă procesul de romanizare s-a desfăşurat exclusiv în cadrul provinciei romane Dacia sau şi în afara graniţelor ei — respectiv în teritoriile de la Sud şi Est de Carpaţi (Muntenia şi Moldova) rămase, după cum se ştie, în afara provinciei întemeiate de Traian. Opiniile au fost diverse, argumentele pro şi contra numeroase, dar concluzia unanimă a arătat că numai cercetări noi vor ajunge să elucideze pe deplin această importantă problemă a istoriei poporului nostru. „Tăcerea" izvoarelor scrise cu privire la evenimentele petrecute în teritoriile actuale ale ţării noastre în perioada de după retragerea administraţiei romane din provincia romană Dacia, confuziile înregistrate sau colportate, au fost. uneori, infirmate prin documentele arheologice şi numismatice care prin multitudinea şi particularităţile lor, au vestejit teoriile învechite. Cercetările ultimilor ani converg în a sugera existenţa unei populaţii autohtone, receptivă influenţelor dinafară, dar capabilă totodată să-şi păstreze şi să-şi cultive tradiţiile de-a lungul mileniului unu. Migratorii, departe de a fi lăsat în urmă numai pămînturi pîrjolite şi mormane de oseminte, au intrat în relaţii de colaborare şi convieţuire paşnică, cu populaţia băştinaşă, cu cei rămaşi. Colaborarea s-a produs în timp, mai întîi prin schimburi şi împrumuturi reciproce, dictate de nevoile cotidiene, de existenţă şi apărare. Influenţe culturale sau chiar etnice au permis sinteze noi, ce într-un adînc efort de selecţie şi asimilare au contribuit la etnogeneza poporului nostru.

Şi dacă, în ansamblu aceste concluzii au părut clare, ele întrunind adeziunea unanimă a participanţilor la consfătuire, nevoia unei cunoaşteri mai precise a fenomenului de simbioză şi asimilare cu întregul său complex de factori şi particularităţi, a rămas — aşa cum o sublinia prof. Miron Constantinescu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice în încheierea conferinţei — mai departe un obiectiv imperios în cercetarea istoriei mileniului unu al erei noastre.

E. P

(Urmare din p. 24)

bani. Munca noastră organizatorică era grevată de nepricepere, relaţiile noastre cu personalităţi din intelectualitatea democrată nu depăşeau limitele unor discuţii amabile sau teoretice încurajatoare iar în ceea ce priveşte banii nu aveam decît posibilitatea adunării unor leţcaie strînse cu trudă din meditaţii sau curea. Discuţiile noastre cu proprietarii micilor tipografii ale Iaşului au fost decepţionante. Eram prea departe de preţurile care ni se cereau. Şi totuşi nu puteam renunţa. În aceste momente, noi indicaţii, noi stimulente venite de la partid şi U.T.C. ne-au luminat orizontul. Am trecut la pregătirea propriu-zisă a articolelor noii publicaţii şi, paralel, la pregătirea apariţiei ei. Aflaserăm că în subsolurile unei clădiri ca şi părăsite, „Hotelul Bejan" de la Rîpa Galbenă din Iaşi, se găseşte o maşină plană dezafectată. Amplasarea acestei clădiri însă nu era de loc încurajatoare. „Hotelul Bejan" era leagănul mişcării cuziste, în acel moment în regres faţă de cea legionară, care-şi plantase arătos sediul chiar peste drum. Concurenţa între cele două fracţiuni ale mişcării fasciste era aprigă, iar agresivitatea legionară tăiase pofta fîrtaţilor cuzişti de a se mai aventura către vechea lor matcă. Trebuia tentat imposibilul în lipsa altei soluţii. Nu ne dădea răgaz conştiinţa unei misiuni ce se cerea împlinită. Am găsit la „Hotelul Bejan" un administrator uitat de lume, nu prea dumirit cu intenţiile noastre, dar care nu voia să renunţe la un cîştig personal modic în schimbul accesului la subsolul cu ceea ce se putea chema cu bunăvoinţă o maşină tipografică. Acest impas o dată depăşit începea munca de furnică de aducere a hîrtiei, cernelii, a clişeelor pe sub nasul ultimilor mohicani cuzişti asediaţi de legionarii de peste drum în plină expansiune şi gata la acte de violenţă. Munca noastră începea noaptea tîrziu cînd cuziştii erau adormiţi iar cerberii legionari se găseau dispersaţi pe la chefuri sau aglutinaţi în şedinţe de cuib. Ne strecuram pe sub ziduri şi pătrundeam în subsol printr-un geam dosnic. Nu avusesem habar de mînuirea maşinii, nici de culesul literelor dar tot umblînd prin tipografiile cu care „tratam" ceasuri întregi încercam să furăm şi ceva meserie. Pînă la urmă am reuşit. În iulie 1934 apărea numărul unu al revistei „Manifest". Pînă atunci ni se păruse cel mai frumos miros din lume cel al pîinii calde în ceasurile de foame ale iernii. Aflam acum că cel mai frumos miros este cel al cernelii de pe hîrtia tipărită. Difuzarea am făcut-o cu aceleaşi mijloace rudimentare. Primul număr al revistei „Manifest" s-a epuizat în prima dimineaţă; după aceea a urmat „analiza muncii" la Tribunalul Militar (Consiliul de Război). Aventura noastră luase sfîrşit, dar ea a cristalizat un elan, o mentalitate inspirată şi îndrumată de partid. Se făcuse dovada că şi la Iaşi poate să apară o revistă de tineret de stînga, antifascistă; numărul doi al revistei „Manifest" avea să apară în condiţii mai prielnice, mai aproape de ceea ce se poate numi normale. După preludiul romantic evocat, revista „Manifest" a apărut pînă la suprimarea ei de către autorităţile burgheze sub conducerea lui George Ivaşcu, după toate „regulile artei".

PLANŞELE NOASTRE

1. Alături de milenarul Balkh — ale cărui ruine se văd astăzi în nordul Afganistanului — au înflorit şi alte mari centre culturale. Din celebra şcoală de la Herat ne-a rămas şi această miniatură din sec. XV. **(Mileniile Balkhului,** p. 25)

2. „Blestemat să fie acela din vina căruia nu vor fi nimiciţi toţi nobilii". După cum povesteşte Jean Froissart, — din a cărui cronică reproducem pictura alăturată — sub o asemenea chemare s-au ridicat la luptă ţăranii francezi în sec. XIV împotriva asupririi feudale.

3. Banchetul regilor şi foamea săracilor, imagini ce ilustrează puternicele antagonisme sociale ce au dus la marea răscoală a ţăranilor francezi **(Mînia lui Jacques Bonhomme,** p. 38)

4. „De nu-i vom doborî pe albgardişti,
Ei nu vor pregeta să ne atace"...
Acest afiş a fost conceput de Vladimir Maiakovski în iulie 1920, în perioada în care noua orînduire socială se apăra cu arma în mînă **(Începutul unui veac necunoscut,** p. 80)

ommencierent les ennuyes que fist sire Jehan Kuissart lesquelles puyser Jo
les guerres Dhuner Dangleterre Destre Despaignes et de Lorraine Dur le fn
mencion De la cruse pourquoy elles sont faittes et les noms Desmiie qui ont es

Cy qui commence
les aventures et no
bles aventures fees
en armes lesquelles
sont auenues par
les guerres de sire

ngleterre soient noblement regi

stres et mises en memoire pryse
puyssier les vertueux exemples
encouragier en bien faisant. Je Jha
tier : recorder hystoire : mateer
soubtille Laquelle serra Dimiser en
vertus Mais ame que je la co
le regnier au langage de nous le

1) Если белогвардейщину не добьем совсем

2) Белогвардейщина снова встанет на ноги

3) Если пана добьем - сложим руки

4) Руку к рабочему протянет Врангель

5) Пока не укрепится красное знамя -

Винтовка не может быть нами брошена

Наркомпрос РСФСР

Un volum cu peste 1600 de voci

Warwick Bray, David Trump, A DICTIONARY OF ARCHAEOLOGY, Allen Lane. The Penguin Press, Londra, 1970, 269 p. cu 211 figuri în text + 104 fotografii în afara textului + 16 hărți.

Cei doi autori — Warwick Bray, specialist în arheologia americană, funcționînd la Universitatea dn Londra și David Trump, specialist în perioada comunei primitive, funcționînd la Universitatea din Cambridge, după ce timp de cinci ani a condus secția arheologică a Muzeului Național din Malta — sînt cunoscuți lumii științifice ; primul prin cartea *Everyday Life of the Incas*, 1968. (Viața cotidiană a incașilor), al doilea prin cărțile *Southern Italy before Rome* (Italia sudică înainte de Roma) și *Skorba : the Prehistory of Malta*, 1966 (Skorba : preistoria Maltei).

Dicționarul de arheologie reușește performanța de a prezenta într-un singur volum peste 1 600 voci (termeni) însoțite de o ilustrație bine aleasă și de bună calitate. Evident, era necesară o selecție a materialului imens acumulat de o cercetare mereu intensificată și autorii au optat pentru prezentarea perioadei preistorice a civilizației umane pe o largă arie geografică, cuprinzînd Egiptul, Europa, Orientul Apropiat și Orientul Îndepărtat, cele două Americi, excluzînd aproape cu totul arheologia clasică greco-romană, a perioadei migrațiilor de la sfîrșitul antichității și începutul evului mediu, precum și arheologia medievală. Aproape cu totul pentru că, dacă Roma sau Pompei nu sînt prezente, iar Atena figurează numai pentru descoperirile neolitice, pentru cele din epoca bronzului și din cimitirul „Kerameikos" din epoca fierului (sec. XI-VII î.e.n.) se face, totuși, excepție în ce privește Britania romană.

În direcția amintită, autorii au realizat un glosar destul de cuprinzător, ocupîndu-se, îndeosebi, de metodele folosite în cercetarea arheologică și de istoria acestei științe.

Sînt descrise metodele și tehnicile moderne aplicate în stratigrafie, stratigrafie orizontală, tipologie, geocronologie, dendrocronologie, datarea prin varve, thermoluminiscență, datările cu radiocarbon, cu potasiu-argon, arheomagnetism, analiza polinică, fotografie aeriană, magnetometrele de diferite tipuri și așa mai departe. Cît privește istoria arheologiei, dicționarul dă date privind cîteva mari personalități din categoria deschizătorilor de drumuri, ca Jacques Boucher de Crêvecoeur de Perthes (1788-1868), Heinrich Schliemann (1822-1890), Gordon V. Childe (1892-1957) sau Henri Breuil (1877-1961), insistîndu-se asupra aportului lor la dezvoltarea acestei științe. Sînt explicați termeni comuni de specialitate mai des utilizați de arheologi.

Țara noastră este prezentă în dicționar prin 13 termeni. Cercetările paleolitice din România nu sînt menționate în chip special, ci pomenite în treacăt în capitolul privind pe Henri Breuil, care a vizitat și vechi așezări din România. Meritau să fie menționate, cel puțin, descoperirile regretatului arheolog C. S. Nicolăescu-Plopșor și ale colaboratorilor săi care au putut preciza cultura de prund și clactoniană (numită așa după așezarea eponimă de la Clacton-on-Sea, Essex) din perioada primelor începuturi

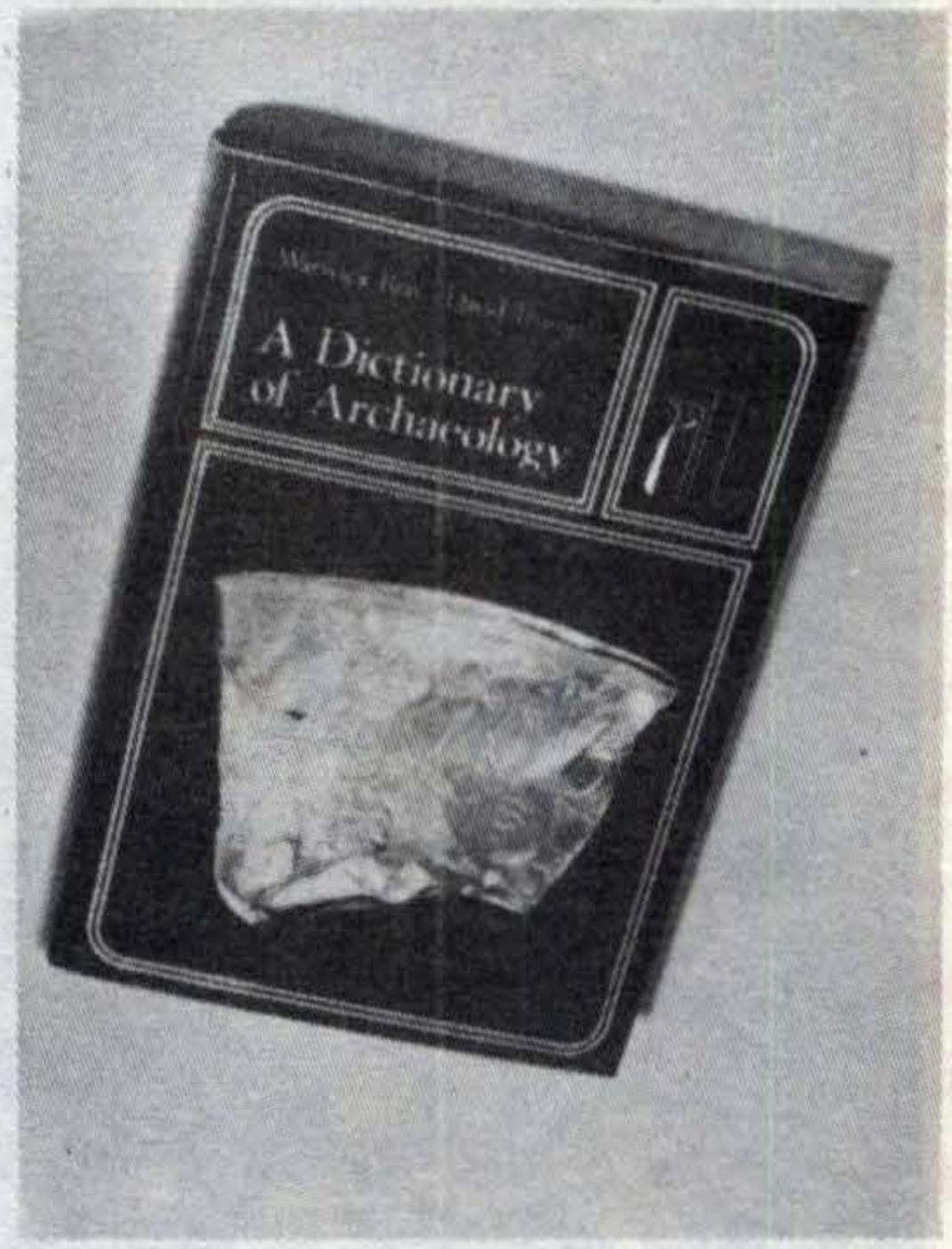

ale omenirii, ceea ce arată că România a făcut parte din aria largă pe care s-a petrecut antropogeneza.

În schimb, neoliticul este bine reprezentat în dicționar fiind amintite cultura band-ceramicii lineare, cultura Criș, cultura Hamangia, cultura Turdaș, culturile neoliticului dezvoltat Boian, Gumelnița, Sălcuța, Cucuteni și Ariușd. Sînt amintite și culturile epocii bronzului Periam-Pecica, Monteoru și Otomani. Figurează, de asemenea, cultura Basarabi, din prima epocă a fierului. Geții se bucură și ei de o *voce*, parcă prea scurtă ; dintre descoperirile mai importante ale ultimilor ani sînt menționate aparte doar tablele de la Tărtăria (Tartaria) cu scriere pictografică, derivată din cea a fazei Uruk, din cultura veche a Mesopotamiei. S-ar fi cuvenit menționate și culturile Vădastra (neolitic), Glina, Tei, Verbicioara, Noua (epoca bronzului), ca să dăm doar cîteva exemple.

Într-o asemenea lucrare nu poate încăpea, desigur, totul și reprezentarea culturii materiale de pe aria geografică a țării noastre este, în general, destul de judicios asigurată.

Un dicționar de arheologie și de istorie veche se află acum în lucru la noi, sub redacția prof. univ. D. M. Pippidi, directorul Institutului de Arheologie din București și va fi publicat de Editura Enciclopedică. El va veni să răspundă unei necesități pe care, oricît de bine ar fi alcătuite, lucrări de genul celei prezentate aici și destinate cititorului de altă limbă nu o pot satisface. Ne-am dori să fie o lucrare la nivelul înalt de precizie și de eleganță care caracterizează lucrarea celor doi arheologi englezi.

Gh. POENARU-BORDEA

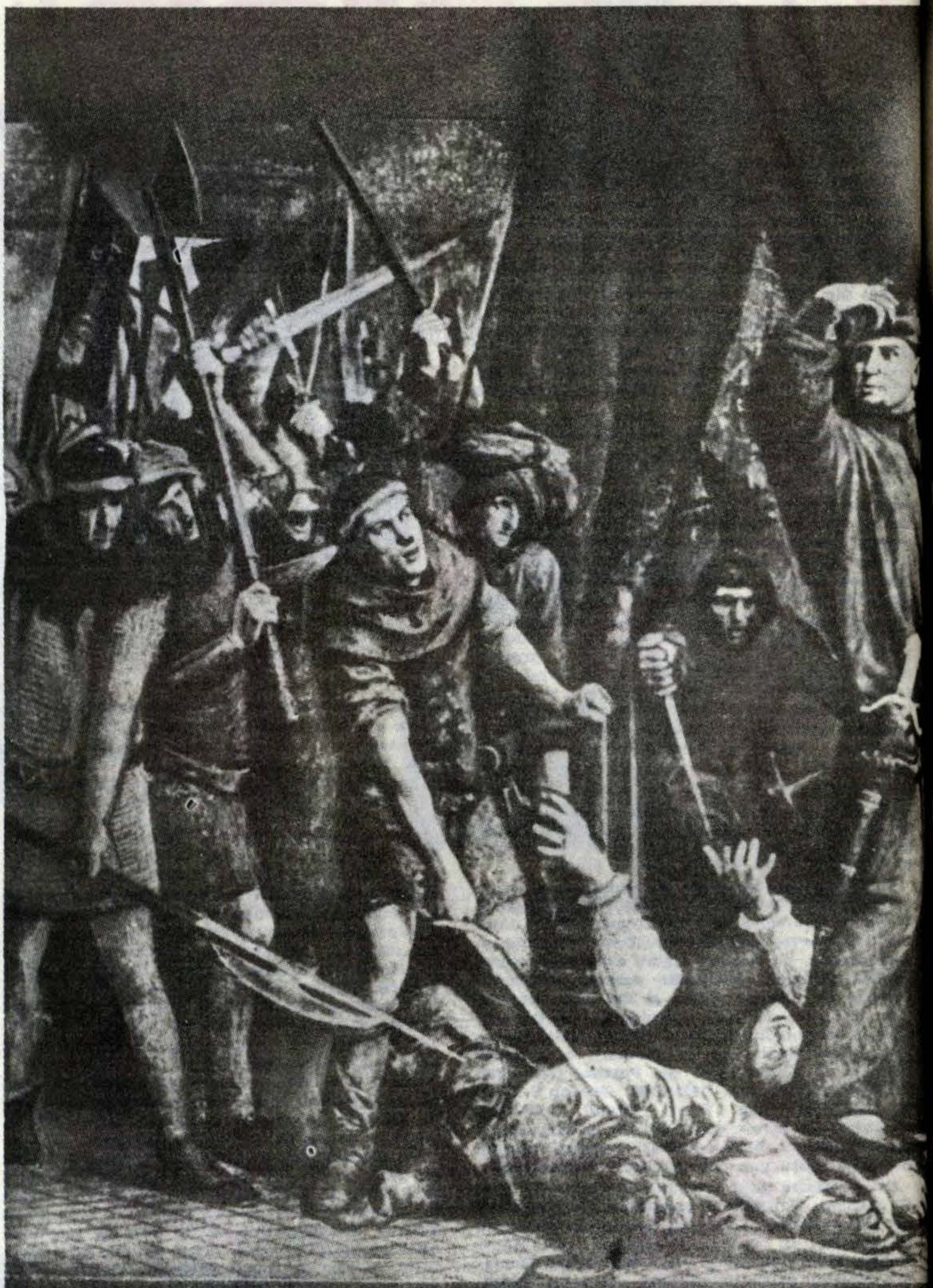

MÎNIA LUI JACQUES

Exclamația era auzită deseori — relatează cronicarul Jean Froissart — în satele răsculate din Franța anului 1358. De altminteri, în secolul XIV orînduirea feudală din Europa Apuseană a fost zguduită de un șir aproape necurmat de frămîntări țărănești. Răscoala țărănimii din Piemont, desfășurată între anii 1304-1307 sub conducerea lui Dolcino, cea din Flandra maritimă (1323-1328), Jacqueria din Franța (1358) și răscoala țăranilor englezi (1381) condusă de Wat Tyler, au marcat punctele de vîrf ale luptei dusă fără încetare de țărănime împotriva exploatării seniориale și a opresiunii statului feudal.

Paginile de față sînt consacrate uneia dintre cele mai semnificative răscoale, care avea să fie înăbușită, după mărturia lui Etienne Marcel „cu o cruzime și neomenie cum n-au făptuit vreodată nici vandalii, nici sarasinii“: Jacqueria din Franța.

ANI DE ZBUCIUM PENTRU FRANȚA

RĂDU MANOLESCU

Război, jaf, ciumă...

Secolul XIV a început sub auspicii nefavorabile. Pe de o parte randamentul agricol redus, pe de alta sporul demografic continuu înregistrat în Europa occidentală în sec. XI-XIV, au făcut ca agricultura să nu poată satisface pe deplin cerințele de produse alimentare, mereu în creștere. În plus, insuficiența producției agricole a fost agravată, în primele decenii ale sec. XIV, de un ciclu climatic nefavorabil — ani cu ploi persistente, urmați de ani secetoși — care au provocat în Franța scumpete, foamete și creșterea mortalității. Deprecierea necontenită a monedei și, implicit, devalorizarea censurilor fixe plătite de țărani seniorilor i-au determinat pe aceștia să caute noi izvoare de venituri, fie reînviind vechi obligații, răscumpărate de mult de țărani, fie introducînd altele noi. În aceeași perioadă au crescut și sarcinile fiscale ale țărănimii față de stat. Manifestări tipice ale reacțiunii feudale de la începutul sec. XIV, înăsprirea exploatării și agravarea fiscalității au sporit și mai mult suferințele și împilarea maselor populare de la orașe și mai ales de la sate. La toate acestea s-a adăugat și evoluția defavorabilă pentru Franța a Războiului de 100 ani. Într-adevăr, campania engleză, desfășurată în Île de France în 1346, a fost însoțită de mari distrugeri și jafuri, care s-au abătut îndeosebi asupra satelor. Aceste calamități au fost agravate de „ciuma neagră", care a bîntuit în Franța, ca de altfel în întregul Occident, în anii 1348-1349. La Paris, potrivit unor mărturii contemporane, mureau zilnic cîteva sute de persoane. Flagelul a făcut ravagii și la sate, unde subalimentația cronică scădea considerabil puterea de rezistență a organismului în fața cumplitei molimi.

Războiul și ciuma au dus la creșterea costului vieții și la revendicări de sporire a salariilor din partea zilierilor agricoli și a lucrătorilor din ateliere. Pentru a satisface cererile proprietarilor funciari, care foloseau la muncile agricole mîna de lucru plătită, și ale meșterilor-patroni de ateliere, regalitatea franceză a emis, în 1351, o ordonanță prin care hotăra menținerea nivelului anterior al salariilor în regiunea Parisului. Această măsură a produs o adîncă nemulțumire în rîndurile zilierilor agricoli și ale lucrătorilor din ateliere.

Anii 1356-1358 au fost pentru Franța poate anii cei mai dramatici din întreg sec. XIV. În 1356, oastea franceză a suferit o grea înfrîngere la Poitiers; un mare număr de cavaleri și mari seniori francezi, în frunte cu regele Ioan cel Bun, au căzut prizonieri la englezi. Invocînd cheltuielile de război și răscumpărarea captivilor, nobilii francezi au impus țăranilor de pe domeniile lor noi și împovărătoare contribuții bănești. La rîndul lor, pentru a putea continua războiul și răscumpăra pe regele Ioan cel Bun, autoritățile au sporit impozitele și contribuțiile cerute populației, sub formă de dări pe „focurile" din gospodăriile țărănești sau orășenești, taxe pe circulația mărfurilor, împrumuturi solicitate îndeosebi orașelor. Încît cronicarul Jean de Venette, relatează pe bună dreptate, că în ajunul Jacqueriei „mizeria cea mai cruntă domnea pretutindeni, mai ales printre țărani, pentru că seniorii făceau să crească suferințele lor, luîndu-le avutul și cele trebuincioase vieții lor sărace".

Considerați răspunzători de dezastrul abătut asupra țării, „cavalerii care se întorseseră din bătălie [de la Poitiers] — notează Jean Froissart — erau atît de urîți și disprețuiți de popor, încît numai cu mare greutate erau lăsați să intre în orașe". Cîntece anonime, compuse imediat după bătălie, oglindeau grăitor ostilitatea populară față de nobilii care luaseră parte la lupte, acuzîndu-i pe față de „Marea trădare pe care o urziseră îndelung / Și care a fost dovedită din plin în amintita bătălie / Franța, dezonorată de ei, va rămîne în veci așa / Dacă nu va fi mîntuită de alții". Asemenea cîntece anonime întreținеau, în schimb, speranța că, în lipsa regelui, moștenitorul tronului, Delfinul * Carol: „Dacă este bine sfătuit nu va pregeta / Să pornească la luptă cu Jacques Bonhomme **/ Care niciodată nu o va rupe la fugă ca să scape cu viață".

Ca și cum împilarea, molima, jafurile, înfrîngerile n-ar fi fost de ajuns, după armistițiul franco-englez din 1357 o nouă calamitate s-a abătut asupra poporului francez. În acel an au pornit să cutreiere și să prade țara detașamentele de mercenari, demobilizate după armistițiu. „Adunați din toată țara — scrie cronicarul Jean Froissart —ei atacau și prădau zilnic întreaga regiune dintre Loara și Sena". Jafurile detașamentelor de mercenari și briganzi erau resimțite îndeosebi de locuitorii satelor, care, lipsite de fortificații, puteau fi ușor atacate și jefuite. Mercenarii luau hrana și vitele, incendiau casele, duceau pe țărani în captivitate și-i supuneau

---

* Titlu pe care îl purta moștenitorul tronului (de la provincia Dauphiné, care îi aparținea).

** Iacob Prostănacul, poreclă dată de nobili în batjocură țăranului francez; în acest cîntec, ea nu are însă sens peiorativ, ci desemnează țăranul francez.

apoi la cazne, pentru a-i sili să se răscumpere. Ca urmare a războiului și a jafurilor săvîrșite de briganzi, lumea satelor ajunsese într-o situație desperată. „În acest an [1358] — scrie cronicarul Jean de Venette — viile nu au fost lucrate, ogoarele nu au fost însămînțate și muncite, oile și boii nu

La capătul răbdării

Nemulțumirea crescîndă a țărănimii și orășenilor, precum și criza politică și militară în care se aflau cercurile conducătoare de la curte și nobilimea, au grăbit izbucnirea marilor mișcări populare din

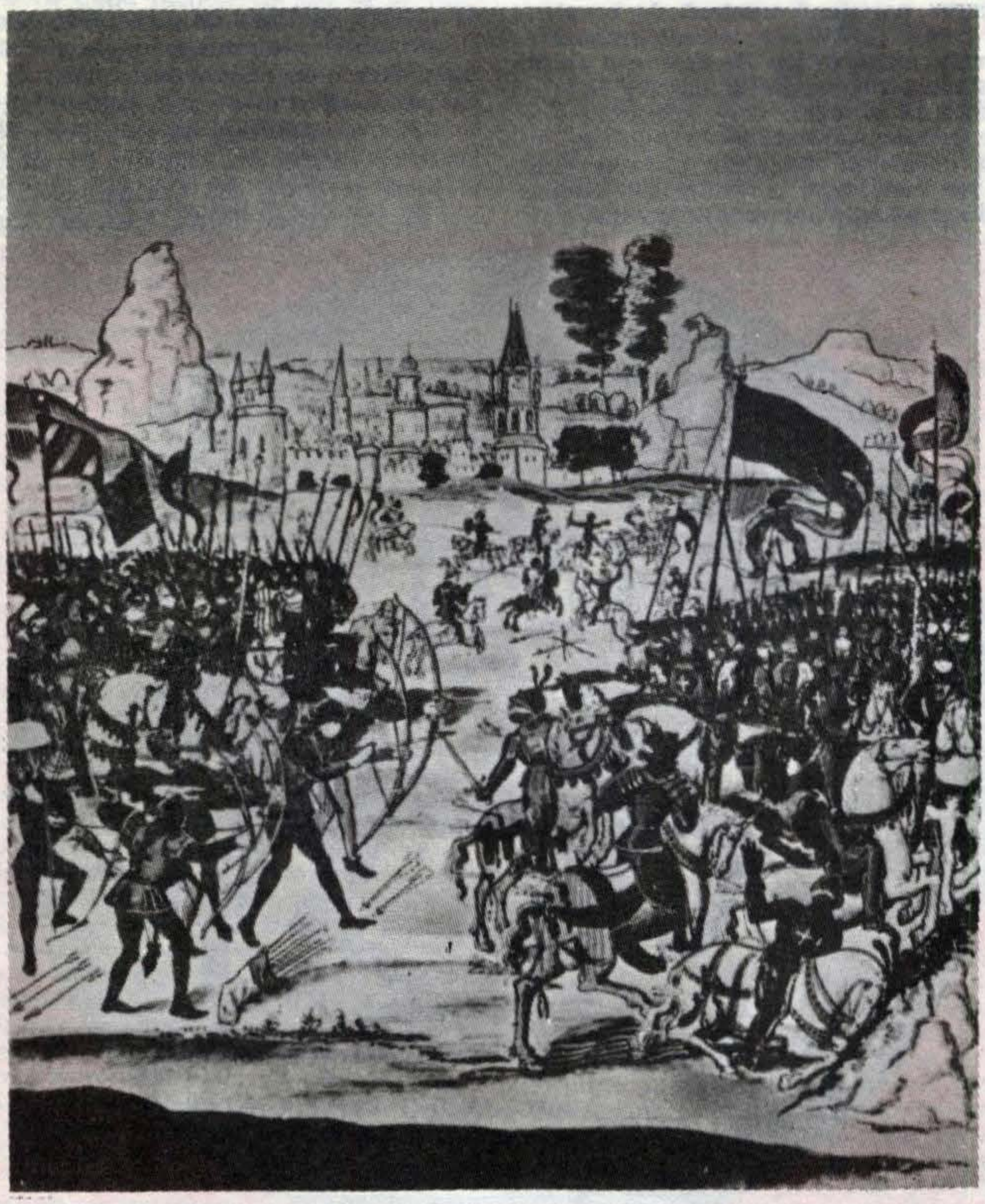

Bătălia de la Poitiers: Prințul Negru învinge pe francezi

În pp. 38-39: pictorul Lucien Mélingue a imortalizat un episod al răscoalei parizienilor — la picioarele Delfinului Carol zac doi mareșali uciși de răsculați

au fost scoși la păscut. Bisericile și casele purtau urmele flăcărilor mistuitoare sau erau o grămadă de ruine triste, fumegînde..."

Paris și din țară, în anii 1356-1358, în rîndul cărora Jacqueria a reprezentat punctul culminant.

Șirul lor a fost deschis de mișcarea de reformă pornită de Statele Generale din Nord — adunare alcătuită din deputații celor trei stări sociale cu drept de reprezentare: clerul, nobilimea și orașele din partea de nord a Franței — întrunite la Paris în octombrie 1356. Refuzînd să vo-

teze impozitele de război și cerînd reforme care să le asigure controlul asupra finanțelor, Statele Generale din Nord au încercat să găsească o modalitate de colaborare cu regalitatea și totodată să limiteze puterea regelui. Pentru a se sustrage acestor încercări de tutelare și a înăbuși mișcarea de reformă, Delfinul Carol a părăsit pe ascuns Parisul.

Mișcarea pariziană condusă de burghezie, în frunte cu Etienne Marcel, starostele corporației negustorilor din oraș, n-a putut însă satisface revendicările maselor de orășeni mijlocii și mici, care speraseră într-o repartizare echitabilă a sarcinilor fiscale, în curmarea abuzurilor și în participarea lor mai largă la treburile obștești. Văzîndu-și țelurile neîmplinite acestea l-au

În aceste împrejurări complexe, spre sfîrșitul lunii mai 1358 s-a declanșat, cu o forță de nestăvilit, marea răscoală a țăranilor francezi din nordul Franței.

Răscoala a izbucnit la 28 mai, la Saint-Leu d'Esserent, localitate așezată pe cursul inferior al rîului Oise. Țăranii de aici și din alte localități din jur, scoși din răbdări de jafurile săvîrșite de o ceată de cavaleri și mercenari statorniciți într-o mănăstire fortificată, s-au adunat înarmați, i-au atacat pe jefuitori și au ucis cîțiva dintre ei. În zilele următoare, s-au ridicat împotriva nobililor, țăranii din regiunea Parisului de la nord de Sena, din Cormeilles-en-Parisis, Montmorency, Deuil, Vemars. Răscoa-

În fața Primăriei din Paris se înalță statuia lui Etienne Marcel

părăsit pe staroste. Etienne Marcel a încercat să-și întărească pozițiile prin felurite soluții, adesea contradictorii, pe de o parte aliindu-se cu țăranii răsculați, pe de altă parte intrînd în legătură cu Carol cel Rău, regele Navarrei, șeful grupării feudalilor francezi ostili Delfinului Carol și favorabili englezilor.

la s-a întins apoi spre sud și a acoperit o zonă largă, cuprinsă între Longjumeau Châtres-Arpajon, La Ferté-Alais și Corbeil. În vestul regiunii Parisului, răs-

coala a fost mai puternică în zona Pontoise.

Țăranii răsculați erau organizați în cete armate, numărînd fiecare cîteva sute de oameni adunați de prin sate apropiate. De cele mai multe ori ele acționau răzleț. Alteori, mai multe cete se strîngeau la un loc, pentru scurt timp, în vederea unor acțiuni comune împotriva seniorilor locali, pentru ca după încheierea lor, să se răzlețească iarăși. În afară de aceste cete, la 3-4 iunie a fost organizată o tabără întărită la Mello, alcătuită din vreo 6 000 țărani, cărora li s-au alăturat meșteșugari și mici negustori de la țară.

Alături de căpeteniile mărunte locale, încă din primele zile ale răscoalei s-a afirmat Guillaume Cale sau Karle din Mello, pe care cronicile vremii îl descriu ca „om iscusit și cuvîntînd bine, cu chip frumos și înfățișare impunătoare" și care cunoștea meseria armelor. Dîndu-și seama de primejdia fărîmițării cetelor armate țărănești și a dispersării lor în acțiuni locale, desfășurate de sine stătător și fără plan, Guillaume Cale s-a străduit să le organizeze într-o tabără. În calitate de „căpitan din Beauvaisis" al țăranilor răsculați, Guillaume Cale i-a chemat, de pildă, pe locuitorii din Chambly „de mai multe ori, prin mai mulți și feluriți crainici [...] să meargă împreună cu el în Beauvaisis și să trimită un număr îndestul de mare de oameni înarmați" Locuitorii din Chambly și-au ales un căpitan, pe Gilles de Haguez, pe care l-au trimis cu 8 călăreți și 16 pedestrași să se alăture țăranilor răsculați.

Ca și alte răscoale țărănești din evul mediu, Jacqueria a urmărit înlăturarea prin violență a rînduielilor feudale și suprimarea fizică a nobilimii. Realizarea acestui obiectiv principal al programului său a fost socotit drept cea mai sigură garanție a desființării exploatării și dominației de clasă a feudalității, căci forțele de producție nu atinseseră încă un grad de dezvoltare care să reclame abolirea relațiilor feudale. Cronicarul Jean Froissart povestește, de pildă, că încă de la începutul Jacqueriei țăranii răsculați „ziceau că toți nobilii din regatul Franței, cavaleri și scutieri, făceau de rușine și trădau regatul și că ar fi foarte bine să-i nimicească pe toți. Și fiecare dintre ei spunea: «Așa este! Așa este! Blestemat să fie acela din vina căruia nu vor fi nimiciți toți nobilii!» Și — relatează mai departe Jean Froissart — credeau că trebuie să distrugă pe toți nobilii și pe toți gentilomii din lume".

Îndreptîndu-și furia împotriva nobilimii, care o exploata și o asuprea nemijlocit, țărănimea nu s-a ridicat însă împotriva regalității. Țăranii nu își dădeau îndeajuns de limpede seama de caracterul de clasă al monarhiei. Ei își închipuiau cu naivitate că regele „nu știe" de suferințele poporului, ori că nu le poate înlătura, datorită sfetnicilor și nobililor care se interpuneau între el și supuși, sau chibzuiau că nu era deocamdată timpul să lupte și cu nobilimea, și cu oastea regală. Ținînd să arate că s-au ridicat împotriva nobilimii și nu împotriva regalității, cetele țărănești „strigau: Montjoie! și purtau o mulțime de stindarde pictate cu flori de crin" *.

Să fie dărîmate castelele!

Căutîndu-și aliați în lupta împotriva nobilimii, țăranii au încercat să încheie o înțelegere cu orașele din zona în care se desfășura răscoala, ca Beauvais, Senlis, Compiègne, Amiens. Consiliile municipale de aici, reprezentînd interesele păturilor urbane înstărite, care se temeau de răscoală, nu s-au arătat însă de loc grăbite să încheie vreo alianță cu răsculații sau să le îngăduie intrarea în orașe. Țăranilor li s-au alăturat numai elementele din păturile orășenești sărace sau puțin avute.

Răsculații nu au putut să încheie o alianță temeinică nici cu mișcarea din Paris. Ca reprezentant al patriciatului parizian, Etienne Marcel vedea în răscoală o amenințare pentru averile sale și nu era de loc dispus să se alăture țăranilor. Alianța sa cu gruparea feudală condusă de Carol cel Rău, regele Navarrei, îl îndepărta și mai mult de răscoală. Etienne Marcel a încheiat totuși cu țăranii răsculați o înțelegere, dar numai cu gîndul de a-i folosi în lupta împotriva Delfinului Carol și a nobililor aflați de partea acestuia, ale căror castele și detașamente blocau și împiedicau aprovizionarea Parisului cu alimente.

La cererea lui Guillaume Cale „ca să-i fie de ajutor și sprijin, de va fi nevoie", Etienne Marcel i-a trimis cîteva detașamente de parizieni înarmați, comandați de patricieni de vază, ca starostele Monetăriei din Paris, Jean Vaillant, aurarul Pierre des Barres și negustorul de mirodenii Pierre Gilles. Etienne Marcel l-a însărcinat pe un căpitan al țăranilor răsculați, Jacquin de Chennevières, „ca toate castelele și casele care ar fi așezate în inima Franței, între cele două fluvii [Sena și Oise] și ar părea păgubitoare pentru orașul Paris și pentru ținutul din jur, să fie dărîmate și rase de pe fața pămîntului, astfel încît nimeni să nu le mai poată locui".

La 7 iunie, detașamentul de parizieni condus de Jean Vaillant și cele ale țăranilor răsculați, în frunte cu Guillaume Cale au făcut joncțiunea la Ermenonville. Ele au atacat și prădat împreună castelul de aici, aparținînd unui șambelan al regelui Ioan cel Bun, Robert de Lorris, care, pentru a scăpa cu viață, a fost silit să se

* „Montjoie!" sau „Montjoie Saint Denis!" era strigătul de luptă al oastei regale, iar florile de crin figurau ca emblemă a regalității franceze.

Miniatură franceză înfățișînd bătălia de la Meaux

lepede de „noblețe" și să se angajeze solemn că nu va fi de partea nobililor, ci a orășenilor din Paris. Dar Guillaume Cale și detașamentele sale au trebuit să părăsească în aceeași zi Ermenonville, deoarece o mare primejdie amenința grosul cetelor țărănești adunate în tabăra puternic întărită de la Mello, în apropiere de Clermont.

Nobilimea a trecut la contraatac.

După deruta și spaima din primele zile ale răscoalei, seniorii au început să-și strîngă forțele și să se regrupeze în jurul lui Carol cel Rău, regele Navarrei. Nobilii din Picardia, înspăimîntați de soarta care îi aștepta, îndemnau stăruitor pe Carol cel Rău: „Să nu îngăduiți ca nobilimea să fie nimicită cu totul, căci dacă acești oameni, care sînt numiți «Jacques» mai sînt lăsați multă vreme în voia lor, iar orașele le dau sprijin, atunci ei vor distruge totul, vor face să piară nobilimea". Interesele de clasă, poziția de reprezentant de frunte al nobilimii amenințată cu exterminarea, i-au dictat lui Carol cel Rău ca, în pofida alianței sale cu mișcarea din Paris, să pornească neîntîrziat la reprimarea Jacqueriei. Împreună cu mercenarii navarrezi și englezi ai lui Carol cel Rău nobilii francezi au pornit la luptă împotriva țăranilor francezi răsculați, nepregetînd să se alieze cu dușmanii țării.

Guillaume Cale, nădăjduind în sprijinul orășenilor din Paris, i-a îndemnat pe țărani să se îndrepte spre Capitală. Răsculații au preferat însă să se bizuie numai pe forțele lor. Cei 6 000 țărani adunați în tabăra de la Mello au organizat apărarea, săpînd șanțuri, înjghebînd baricade din căruțe legate între ele și rînduind oastea în două corpuri de cîte 3 000 oameni. Avînd numai 1 000 cavaleri și mercenari și neîndrăznind să atace imediat pe țărani, Carol cel Rău s-a folosit de un vicleșug. L-a invitat pe Guillaume Cale în tabăra sa sub pretextul ducerii de tratative și, în pofida asigurărilor date, l-a făcut prizonier. După care, profitînd că ță-

Cu mîinile legate, un grup de ţărani, printre care se află şi copii, sînt duşi la execuţie

ranii rămăseseră fără conducător, cavalerii şi mercenarii lui Carol cel Rău au luat cu asalt tabăra de la Mello la 10 iunie şi, datorită superiorităţii lor militare, i-au înfrînt pe răsculaţi. Marea majoritate a ţăranilor adunaţi la Mello a fost masacrată în timpul luptei şi în timpul urmăririi. Guillaume Cale a fost dus în aceeaşi zi la Clermont, judecat sumar, schingiuit, iar apoi executat.

În zilele în care Jacqueria era înecată în sînge la Mello, la Meaux avea loc o nouă înfruntare. După cucerirea castelului de la Ermenonville, detaşamentul de parizieni comandat de Jean Vaillant, întărit cu cete înarmate de ţărani, s-a îndreptat spre Meaux, oraş aşezat pe cursul fluviului Marna, unde a sosit la 9 iunie. Locuitorii din Meaux în frunte cu primarul, susţinitori ai mişcării din Paris, au primit bucuroşi pe parizieni şi pe ţărani. Ei au plănuit să atace imediat şi să cucerească Le Marché, un ostrov fortificat de pe Marna, în imediata vecinătate a tîrgului Meaux, unde erau adăpostite familia Delfinului şi alte familii nobiliare refugiate. Planul nu a reuşit însă, datorită intervenţiei neaşteptate a unui detaşament de nobili, care tocmai atunci se îndrepta spre Meaux. Atacat prin surprindere de cavaleri, detaşamentul de parizieni şi ţărani a fost înfrînt şi masacrat.

Nobilii au trecut apoi la represalii împotriva oraşului Meaux. O parte din locuitori au fost măcelăriţi, primarul spînzurat, iar oraşul prădat şi incendiat. Astfel, datorită luptelor de la Mello şi, în parte, de la Meaux, principalele forţe ale Jacqueriei au fost înfrînte.

Mişcarea din Paris, rămasă izolată, a fost şi ea înăbuşită de Delfinul Carol la finele lunii iulie 1358.

Vînătoare de oameni

După victoriile de la Mello şi Meaux, nobilimea, mînată de ură şi de răzbunare, a organizat în ţinuturile în care se desfăşu-

Micro-portretul unui secol

1302

— Prima adunare a Statelor Generale, convocată la Paris de regele Filip IV cel Frumos. (Ultima, din 1789, se proclamă **Adunarea Constituantă.)**

— Mai 17-18. Răscoala populației din Bruges **(Utreniile din Bruges)** împotriva stăpînirii franceze și a patriciatului local.

1303-1304

— Introducerea de către regalitate a impozitului **la taille,** care afectează în special țărănimea.

1337

— Începutul Războiului de 100 de ani dintre Anglia și Franța, considerat cel mai îndelungat război din istorie. Durează, cu întreruperi, peste 100 ani (1337-1453).

1338

— Englezii atacă și jefuiesc nordul și estul Franței.

1341

— Prima percepere a **gabelei,** impozitul pe sare. (Gabela e abolită în 1790.)

1346

— August 26. Bătălia de la Crécy. Englezii folosesc o tactică nouă, bazată pe utilizarea arcașilor sprijiniți de cavaleri pedeștri ; armata franceză suferă o grea înfrîngere.

— Prima utilizare a armelor de foc în Occident.

1347-1349

— „Ciuma neagră" face ravagii în Europa occidentală (în Franța, în 1348, decimează cam o treime din populație).

1356

— Bătălia de la Poitiers. Prințul Negru (Eduard, fiul regelui Eduard III) zdrobește pe francezi. Regele Franței Ioan cel Bun, și fiul său sînt luați prizonieri.

1356-1358

— Răscoala orășenilor din Paris, condusă de Etienne Marcel, starostele negustorilor parizieni.

— Statele Generale impun Delfinului Carol publicarea „Marii ordonanțe din martie", care confirmă dreptul lor de control asupra finanțelor publice.

— Delfinul Carol părăsește Parisul și începe lupta împotriva Statelor Generale și a aliatului lor, Carol cel Rău, regele Navarrei.

1358

— Mai 28 - iunie 24. **Jacqueria,** marea răscoală a țărănimii franceze condusă de Guillaume Cale.

— Iulie 31. Atitudinea trădătoare a lui Etienne Marcel față de Jacquerie și încercarea lui de a arunca povara impozitelor pe umerii maselor populare din Paris provoacă nemulțumirea orășenilor ; Etienne Marcel este ucis în timp ce se pregătea să predea Parisul regelui Navarrei, Carol cel Rău. Sfîrșitul mișcării populare din Paris.

1360

— Mai 8. Pacea de la Brétigny. Eduard III, regele Angliei, renunță la drepturile sale asupra coroanei franceze. Franța renunță la suveranitatea ei asupra provinciilor Aquitania, Calais și Ponthieu.

1370-1375

— Înfrîngeri succesive ale armatei engleze în Franța. Anglia este silită să părăsească cea mai mare parte a cuceririlor făcute.

1381-1382

— Răscoale populare provocate de o fiscalitate excesivă ; mișcarea **tuchin-ilor** (de la **touche** „bîtă") în Languedoc (1381) și a **maillotin-ilor** (de la **maillet** „ciocan cu două capete") la Paris, reprimate cu o deosebită cruzime.

rase Jacqueria o adevărată vînătoare de țărani, fără să mai aleagă între cei care luaseră și cei care nu luaseră parte la răscoală. Totodată, furia nobiliară s-a îndreptat și împotriva parizienilor și a bunurilor pe care aceștia le aveau în preajma Parisului. **Marile cronici ale Franței** relatează că „în fiecare zi nobilii ardeau casele pe care le știau că sînt ale locuitorilor din Paris, afară de cazul că erau slujbași ai regelui sau ai regentului [...] Și de asemenea nobilii ucideau pe toți aceia pe care îi puteau găsi și care făcuseră parte din cetele țăranilor".

Izvoarele vremii abundă în mărturii precise și sîngeroase. La Clermont și în împrejurimi au fost executați 800 țărani, la Poix — 1 500, între Roye și Gerberoi — 800, la Gaillefontaine — 1 000. O mănăstire în care se refugiaseră 300 țărani

a fost incendiată împreună cu cei adăpostiți în ea. Pe domeniile sale, contele de Rouci spînzura pe țăranii participanți la răscoală de porțile caselor lor. Nobilii, orbiți de furia răzbunării, cutreierau ținuturile în care se desfășurase răscoala, jefuind, incendiind, luînd în captivitate sau ucigînd pe țărani în strigăte de „moarte țăranilor !". Printre nenumărați alții, Guy le Comte, împreună cu alți nobili din Corbeil, „s-a năpustit asupra oamenilor de la țară, pentru a-i jefui de bunurile lor [...] și a făcut multe rele și răniri și pagube oamenilor și bunurilor". Totodată, seniorii feudali i-au împovărat pe țărani cu amenzi uriașe, care întreceau cu mult valoarea pagubelor suferite de nobili în timpul răscoalei.

Înfățișînd prigoana nobiliară care a urmat înfrîngerii Jacqueriei, cronicarul Jean de Venette deplînge soarta țărănimii : „Cîți oameni [...] au fost uciși și cîte sate pustiite nu sînt în stare să arăt" și conchide că nici englezii, dușmanii de atunci ai Franței, nu s-ar fi purtat cu mai multă cruzime. Iar Etienne Marcel, într-o scrisoare trimisă la 11 iulie 1358 orașelor din Flandra, în care descrie grozăviile represiunii, afirmă că nobilii „au făcut mai multe rele și s-au purtat cu o cruzime și o neomenie cum n-au făptuit vreodată nici vandalii, nici sarasinii".

Toate cronicile vremii concordă în a afirma că, pînă la 24 iunie, represiunea nobiliară a făcut vreo 20 000 victime. Dar masacrul a continuat și după această dată pînă cînd Delfinul Carol s-a hotărît să dea edictul din 10 august 1358, prin care căuta să pună capăt prigoanei nobiliare. Ținînd seama că izvoarele vremii menționează numai cîteva zeci de nobili omorîți cu prilejul răscoalei și 20 000 țărani uciși de nobili pînă la 24 iunie, se poate constata, din acest tragic bilanț, că represiunea a făcut cel puțin de cîteva sute de ori mai multe victime decît Jacqueria.

Cu toată amploarea răscoalei și dîrzenia țăranilor, Jacqueria a fost totuși înfrîntă. Cauzele sînt multiple. Astfel, nobilimea care și-a văzut amenințate privilegiile de clasă și chiar existența fizică, a acționat unitar, reușind să depășească fie și temporar, disensiunile care o învrăjbeau. Superioritatea sa militară, urmare a unei tradiții seculare de practicare a meseriei armelor, i-a asigurat victoria pe cîmpul de luptă.

Pe de altă parte, aria de desfășurare a răscoalei a fost limitată la numai cîteva provincii, ca Beauvaisis, regiunea Parisului și apusul comitatului de Champagne, ceea ce, în chip firesc, a redus numărul țăranilor participanți. În timpul răscoalei a existat, desigur, o grupare de forțe țărănești în tabăra de la Mello. Dar, în același timp, o mare parte a eforturilor țărănimii s-a dispersat în acțiuni locale și aproape fără legătură între ele, ceea ce a slăbit considerabil forța și eficiența răscoalei. Fapt constatat, de altfel, și de Jean Froissart, care consemnează că răsculații „se înmulțiseră treptat în așa de mare măsură, că dacă ar fi fost toți împreună, s-ar fi ridicat la cel puțin 100 000 oameni". Țăranilor le-a lipsit un aliat de nădejde. Am văzut că mișcarea parizianã, în care rolul dominant îl juca patriciatul din Paris, nu a sprijinit eficient răscoala, ci a căutat s-o folosească în lupta împotriva Delfinului și a partizanilor săi. În plus, Etienne Marcel, aliat cu Carol cel Rău, călăul Jacqueriei, a părăsit pe țărani în momentele cele mai grele. Iar sărăcimea din orașe participantă la răscoală era prea puțin numeroasă și prea slabă pentru a ajuta temeinic pe răsculați.

Participarea la Jacquerie a unor categorii felurite de țărani a avut ca urmare lipsa unei ideologii proprii, pe deplin cristalizate. Deși plănuiau să lichideze fizic nobilimea, țăranii își exprimau loialitatea față de rege, reprezentantul intereselor de clasă ale feudalității. Țărănimea, care nu era purtătoarea unui mod de producție nou, nu aducea un program de prefaceri înnoitoare. Fără o organizare de ansamblu, fără o teorie revoluționară unitară, izolați în satele lor, țăranii n-au putut rezista forțelor coalizate ale clasei stăpînitoare.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Mihail Berza, Răscoalele în evul mediu. Considerații generale în lumina tezelor marxism-leninismului. În „Studii", 1958, nr. 4, pp. 79-93 ; Jacques Heers, L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Aspects économiques et sociaux, Paris, 1970 ; Guy Fourquin, Les campagnes de la régions parisienne à la fin du Moyen Age, Paris, 1964 ; Ernest Lavisse, Histoire de France, Tomul IV, partea I, Paris, 1911 ; R. Delachenal, Histoire de Charles V, Vol I, Paris, 1909 ; Siméon Luce, Histoire de la Jacquerie, Paris, 1894 ; Raymond Dufour, Les effrois ou la Jacquerie du Beauvaisis, Cannes, f.a.

Secolul XVI debuta — şi el — sub îngrijorarea pe care o exercita asupra Orientului şi Occidentului expansiunea viguroasă a puterii otomane. Măcinată de conflicte determinate de aspiraţiile unor suverani la imperii universale, lumea creştină şi arabă nu se dovedise capabilă să opună o rezistenţă serioasă care — dacă nu să oprească — măcar să tempereze ofensiva sultanilor turci.

„Cruciadele", „Ligile sfinte" se arătaseră fragile. Cu o repeziciune uluitoare, adesea inexplicabilă, căzuseră capitale şi oraşe celebre.

La sfîrşitul sec. XV şi începutul sec. XVI, Imperiul otoman se afla în culmea puterii sale. Mehmet II Cuceritorul (1451-1481) asediase şi cucerise Constantinopolul, se instalase în strîmtorile Mării Negre, subordonase hanatul Crimeii. Baiazid (1481-1512) continuase ofensiva în Balcani: el pătrunsese în Mările Egee şi Ionică, urmărind să smulgă veneţienilor frumoasele insule. Urmaşul său, Selim I (1512-1520) mersese mai departe cucerind de la arabi Anatolia răsăriteană, Siria şi Egiptul. Imperiul otoman îşi dublase teritoriile ce le avea în stăpînire, devenind astfel un stat întins pe trei continente.

Fiul lui Selim I, Suleiman I (Soliman) supranumit şi Magnificul, în timpul îndelungatei sale domnii de aproape 46 ani (1520-1566) a continuat opera orientală a tatălui său (Selim I) şi pe cea occidentală a unchiului său (Mehmet II Cucerito-

rul), hotărînd să transforme Mediterana și Marea Roșie în „mări otomane", să pătrundă chiar în Oceanul Indian, să se instaleze în Tunis, în Irak și în India. Teribilul sultan avea intenția să reunească sub steagul Înaltei Porți teritoriile ce aparținuseră odinioară împăraților romani, califilor arabi și hanilor turco-mongoli, urmărind astfel să realizeze acel mult visat Imperiu mundi. Europa reprezenta însă preocuparea sa de căpetenie. Continentul trebuia cucerit pas cu pas, cu răbdare și consecvență, iar începutul urma să-l constituie dobîndirea hegemoniei în Mediterana. Dar respectivul proiect n-ar fi fost posibil de realizat fără cucerirea Rhodosului, importantă insulă așezată în coasta Asiei Mici, pe care marele vizir al lui Soliman, Piri Mehmet Pașa, o considera „cheia" Mediteranei. Urma apoi Belgradul, care constituia după aprecierile aceluiași vizir „poarta" Europei.

Cucerind Belgradul, „Magnificul" nutrea speranța să înfrîngă regatul maghiar, să cucerească Viena, „inima" Europei, să pătrundă adînc în lumea creștină. Stăpînirea Vienei ar fi însemnat înlăturarea dinastiei de Habsburg, bogată prin posesiunile sale întinse și influentă prin legăturile sale foarte ramificate de familie. În anul 1519, coroana Habsburgilor fusese acordată lui Carlos, fiul lui Filip cel Frumos și al Ioanei de Aragon (supranumită Ioana cea nebună) și nepotul lui Maximilian I, împăratul Germaniei. El devenise astfel prin moartea bunicului său, Carol V sau Quintul, cum este cunoscut în istorie.

Deși tînăr, Carol avea și el ambiții mari, aspirînd la titlul de monarh universal, obiectiv politic care l-a pus în conflict cu Francisc I, regele Franței. Pentru Soliman însă — nici la începutul domniei sale și nici mai tîrziu — Carol nu era mai mult decît „regele Spaniei". În 1533, vizirul Ibrahim Pașa declara solilor austrieci că... „din secolul I, de la Augustus* în Europa nu există decît o singură coroană imperială : aceasta este coroana pe care o poartă împăratul nostru, moștenitor al tronului Cezarilor **. De aceea așa-zisul imperiu al lui Carol Quintul nu e decît o născocire. Divanul imperial recunoaște pe Carol Quintul doar ca rege al Spaniei, iar pe fratele său Ferdinand, locțiitorul său la Viena". Cu toate acestea, Carol — mai precis imperiul său — a solicitat intens preocupările „Magnificului".

La mai puțin de un an de la suirea sa pe tron (28 septembrie 1520), Soliman ataca și cucerea Belgradul. În anul următor, la 25 septembrie 1522, după un lung asediu, cădea Rhodosul. La intervale foarte scurte de timp, Soliman dobîndise două victorii hotărîtoare pentru expansiunea sa în Europa : „cheia" Mediteranei —Rhodosul, și „poarta" Europei — Belgradul. I se părea că nimic nu va mai putea să-i închidă calea spre centrul Europei. Patru ani mai tîrziu, la 29 august 1526, la Mohács oastea maghiară era înfrîntă și regele Ludovic al Ungariei își găsea moartea pe cîmpul de luptă. La 8 septembrie, Buda era ocupată. Luptele pentru tronul Ungariei între cei doi pretendenți, Ferdinand de Austria, fratele lui Carol V, și Ion Zapolya, voievodul Transilvaniei se întețiseră, ceea ce îi convenea lui Soliman care își împlinea astfel un punct din programul său de subordonare a lumii europene : cucerirea Ungariei. Urma, la rînd, Viena.

Dar cele 17 zile de asediu (27 septembrie — 14 octombrie 1529) nu aduseseră sultanului succesul dorit, ci eșecul. Viena nu căzuse în mîinile sale. Viena rezistase.

Cu toată înfrîngerea suferită de armatele lui Soliman, asediul Vienei demonstrase cît de adînc pătrunseseră armatele otomane în Europa. Era posibil ca ofensiva „Magnificului" să fie oprită ? Poate că da ! Dar pentru aceasta Europa trebuia să-și strîngă, să-și regrupeze forțele. O coaliție sau — ca altădată, deși prin înfrîngerile suferite lăsaseră o amintire amară — chiar o cruciadă, ar fi putut stăvili înaintarea osmanlîilor. Carol Quintul, al cărui imperiu reprezenta mai bine de jumătate din Europa și care prin intermediul rudelor și legăturilor sale de familie exercita o puternică influență, era — poate — singurul în măsură să desfășoare o acțiune de o asemenea însemnătate.

Va reuși ?

Studierea unor manuscrise din vasta corespondență a lui Carol V, întreprinsă în Arhivele de Stat din Viena de către Florentina Cazan, autoarea articolului ce urmează, ne dă prilejul cunoașterii unor amănunte revelatoare cu privire la evoluția acestui important moment din istoria politică a Europei primelor decenii ale veacului XVI.

Elisabeta PETREANU

---

* Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, primul împărat roman. A domnit între anii 27 î.e.n.-14 e.n.

** Cucerind Constantinopolul, Sultanul Mehmet II (1451-1481) s-a declarat moștenitor al tronului bizantin și prin el al coroanei împăraților romani. În acest context Iorga i-a numit pe sultanii otomani „împărați romani de credință musulmană".

• Soliman Magnificul și Carol Quintul — doi aspiranți la imperii universale • Rhodosul „cheia" Mediteranei — în mîinile sultanului • Carol încearcă o regrupare a forțelor antiotomane

FLORENTINA CAZAN

La 25 decembrie 1522, după un lung asediu, insula Rhodos, apărată de cavalerii ioaniți cu o dîrzenie remarcabilă, căzuse în mîinile otomanilor. „Cheia" hegemoniei în Mediterana fusese obținută. Soliman Magnificul era cel de numele căruia se lega acest important moment din istoria Imperiului otoman. Dar pe cît de mulțumit se arăta Soliman de acest cîștig, pe atît de tulburat era celălalt monarh : Carol V. O scrisoare primită de la marele „magistru" al Rhodosului, prin care acesta îi înfățișa pericolul în care se aflau insula și cetatea, cerîndu-i neîntîrziate ajutoare, fusese pentru împăratul german un lucru... „nou și important" despre care a „aflat cu neplăcere [...] avînd în vedere pericolul foarte mare" pe care îl constituia cucerirea cetății Rhodos de către otomani.

Un apel vibrant fără răspuns

Căderea Belgradului (1521) urmată, fulgerător, de asediul Rhodosului, dădeau lui Carol măsura pericolului crescînd al ofensivei otomane în Europa. Scrisoarea „magistrului" din Rhodos era elocventă. Cu toate acestea, Carol nu trimise cetății din Mediterana neîntîrziatele ajutoare cerute. La 25 august 1522, el scria trimisului imperial pe lîngă Papă, seniorul Poupet de la Chaux, relevîndu-i nevoia unei mobilizări generale de forță... „Noi am scris [...] bunului nostru unchi și celorlalți principi și potentați creștini, bunii noștri prieteni, rude și aliați avertizîndu-i despre acest lucru (intențiile otomanilor de a cuceri insula — **n.a.**) și totodată despre pregătirile pe care le facem cerîndu-le și rugîndu-i ca fiecare dintre ei, cu toată graba [...], să ajute această sfîntă expediție și nouă ca împărat creștin să ne dea ajutorul și sprijinul pentru a respinge și înlătura pe susnumiții dușmani ai sfintei credințe [...]. Tot astfel, am scris verilor noștri ducii de Savoia și de Lorena, ducelui de Ferrara, episcopilor de Montferrat și de Mantua ; de asemenea, veneților, florentinilor, celor din Lucca și Genova și aliaților noștri din Ligă cerîndu-le [...] să-i înțeleagă (expediția — **n.a.**) importanța și să ne ajute ca pe un adevărat suveran senior [...]. De asemenea, am scris viceregilor noștri de Neapole și Sicilia să ajute imediat și cu toată puterea numita insulă și cetate Rhodos cu atîția oameni, galere, corăbii cît au"...

Înspăimîntat de consecințele căderii Rhodosului, Carol își încheia scrisoarea cu un apel vibrant : „Să facem tot ce este cu putință pentru ca această insulă și cetate a Rhodosului să fie păstrată, apărată și salvată [...] fără să precupețim nimic, punînd la dispoziție toate regatele noastre și senioriile noastre, și propria noastră viață dacă va fi nevoie".

Dar nici unul din lungul șir de veri, principi și duci, aliați și potentați n-au răspuns chemării lui Carol. Regatele și senioriile nu au pus la dispoziție nimic din ceea ce ar fi putut pune, necum... viața ! Timpul cruciadelor, trecuse.

În 1526, a urmat dezastrul de la Mohács, iar în 1529 — asediul Vienei.

Deși Viena rezistase, faptul că armatele otomane pătrunseseră atît de adînc în Europa, îngrijora foarte mult pe monarhul habsburgic. Soliman pregătea o nouă campanie împotriva Imperiului habsburgic, campanie care avea să se încheie cu menținerea împărțirii Ungariei și plata unui tribut anual către Înalta Poartă. Carol constata, descurajat, imposibilitatea organizării unei coaliții. Trimisului Papei, Ludovic Farnese, i se plîngea că... „în trecut ori de cîte ori numitul turc a năvălit asupra numitei creștinătăți, împreună cu căpitanii săi, atît pe mare cît și pe uscat, totdeauna acțiunea și greutatea au rămas să fie suportate de fratele nostru, regele romanilor (Ferdinand de Austria care guverna partea răsăriteană a imperiului cu posesiunile ereditare ale Casei de Habsburg — **n.a.**) și de noi. Și de fiecare dată noi am făcut tot ceea ce am putut, expunînd propriile noastre persoane și cu o cheltuială de necrezut, fără ca vreodată să fi fost ajutați cu bani sau cu armată, cu excepția ajutorului dat de fostul Papă, Clement"

Carol își punea speranțele într-o întîlnire cu pontiful de la Roma cu care — credea el — ar fi căutat împreună soluția „apărării credinței"...

Ostili pînă la sfîrșitul vieții

E puțin probabil ca împăratul, înzestrat cu o inteligență pătrunzătoare, să nu fi intuit sau să nu fi cunoscut cauzele care zădărniceau eforturile sale pentru constituirea unei coaliții antiotomane.

Două erau problemele politice care împiedicau demersurile lui Carol : războaiele religioase din Germania — determinate de apariția Reformei — și lupta Franței împotriva Habsburgilor pentru dobîndirea unor posesiuni în Italia, pentru extinderea stăpînirilor franceze pe Rin ; regele Franței, Francisc I, rîvnea și coroana imperială. Conflictul — care avea la bază concurența pentru cîștigarea supremației în Peninsula Italică și pentru lărgirea sferelor de influență în Europa — era dublat de o veche dușmănie între cei doi monarhi.

Maximilian I, fostul împărat al Germaniei, bunicul lui Carol V, nu lăsase la moartea sa moștenitori. Pentru ocuparea tronului vacant al Germaniei se prezentară pe lîngă Carlos, care era atunci regele Spaniei, încă doi pretendenți : Francisc I, regele Franței, și Frederic cel Înțelept, electorul Saxei. În fața unei asemenea situații, electorii care trebuiau să stabilească cine să urmeze la tronul fostului împărat, își puseseră votul la licitație. Se crede că izbînda lui Carlos, viitorul Carol V, s-ar fi datorat intervenției cercurilor bancare germane, care ar fi pus la dispoziția Habsburgilor extraordinara sumă de 850 000 florini, în hîrtii de valoare, plătibile după alegerea candidatului lor : nepotul fostului împărat. Prin legăturile lor cu agenții din Anvers ai bancherilor florentini și genovezi, cercurile bancare germane — în speță Fuggerii și Welserii — tăiaseră orice credit regelui Franței. Și astfel, Carlos I al Spaniei a fost ales, la 28 iunie 1519, împărat al Germaniei.

Cei doi, Francisc I și Carol V, au rămas ostili pînă la sfîrșitul vieții. Alianța încheiată de regele Franței cu Înalta Poartă, fapt care demonstra elasticitatea și abilitatea sa politică, lipsa lui de prejudecăți, deoarece, în epoca respectivă, otomanii, ca purtători ai unei alte religii, erau cu vehemență blamați de către creștini, nu constituia decît o părticică din sistemul de alianțe prin care diplomația franceză încerca să se ridice împotriva Habsburgilor și să boicoteze aspirațiile lor spre o monarhie universală. Tratatul Franței cu Înalta Poartă era „lovitura pe la spate" dată împotriva imperiului lui Carol Quintul. În 1537, după ce pontiful roman se aliase regelui Franței, părăsind Liga pe care Carol o organizase împotriva otomanilor — ceea ce constituie o dovadă în plus că războaiele duse împotriva Imperiului otoman, deși se purtau în numele religiei și al creștinătății urmăreau scopuri și interese particulare — Carol îi reproșa papei, prin trimisul său special la Roma, marchizul d'Aquilard : ...„și pentru

Portretul lui Carol V, regele Spaniei și împăratul Germaniei, în primii ani ai domniei sale

că Sanctitatea Sa [...] nu a vrut să țină seama de apărarea împotriva turcului, nici de cea a Italiei, pentru a lua măsuri împotriva numitului rege al Franței (Francisc I care, cum am mai spus, încheiase o alianță cu Poarta, ce după opinia lui Carol V, trebuia blamată de către pontiful din Roma — **n.a.**) [...] la drept vorbind nu știu pe cine să ne bazăm alianțele".

Părăsit pînă și de pontiful de la Roma, Carol V nu mai spera realizarea unei coaliții — necum a unei cruciade — împotriva expansiunii otomane.

Petru Rareș își caută aliați

În acest context, domnul Moldovei, Petru Rareș, exprimîndu-și dorința de a colabora, a scris lui Carol.

Preocupările lui Petru Rareș de a coopera cu Habsburgii erau mai vechi, fiul lui Ștefan cel Mare dovedindu-se — ca și tatăl său — un abil diplomat. După bătălia de la Obertyn (1531), unde moldovenii fuseseră înfrînți, relațiile cu polonii se înăspriseră. În plus, inițiativele domnului moldovean, care, evident, voia să-și întărească puterea, nu prea conveneau Porții

Petru Rareș. (Frescă de la ctitoria sa Moldovița)

otomane. Pentru a-l mai... potoli pe aprigul urmaș al lui Ștefan, Poarta hotărî să-i sporească tributul anual de la 8 000 la 10 000 galbeni, măsură care stîrni nemulțumirea lui Rareș și-l determină să-și caute aliați. Reluînd o idee mai veche în alcătuirea sistemului său de alianțe, Petru se apropie de Habsburgi în speranța unei colaborări fructuoase. Tocmai atunci se arătă un nou pretendent la tronul Ungariei : Aloisio Gritti, fiul fostului ambasador venețian la Constantinopol și favoritul marelui vizir Ibrahim Pașa. Gritti voia să ajungă rege pe tronul Ungariei, iar fiii săi domni ai țărilor române.

În înțelegere cu Ferdinand, regele Ungariei și fratele lui Carol Quintul, Rareș luă parte la prinderea lui Gritti. Se spune că venețianul ar fi făgăduit moldovenilor fabuloasa sumă de 100 000 galbeni, numai să nu fie dat pe mîna regelui ungur. Moldovenii însă refuzară și Gritti fu decapitat (28 septembrie 1534) în schimbul... cizmelor sale, de către un cărăuș, deoarece nici un soldat din armata lui Ferdinand nu voise să-și mînjească sabia cu sîngele venețianului turcit. Ferdinand și Rareș încheiară un tratat de alianță (1535) care n-a avut însă urmările scontate de domnul moldovean.

Episodul Gritti, dar mai ales acțiunile diplomatice ale lui Rareș, înfuriară pe sultanul Soliman care, pentru a salva interesele Porții, hotărî să intervină fără întîrziere împotriva urmașului lui Ștefan.

Inițiativa lui Rareș, singurul care a răspuns apelului lui Carol, a fost primită cu un deosebit interes, deoarece — după mărturiile unor diplomați — capacitatea militară a țărilor române era — atunci — bine apreciată în Apus. La aceasta se mai adăuga amintirea vitejiei cu care încă din timpul lui Mircea cel Bătrîn și al lui Ștefan cel Mare, românii luptaseră în războaiele cu armatele otomane.

Cifrul

Scrisoarea lui Petru Rareș a fost trimisă împăratului prin episcopul Vasile. Acesta trebuia s-o înmîneze reprezentantului imperial la Veneția, della Vecchia. Pentru păstrarea secretului tratativelor, Rareș își alcătuise scrisoarea într-un limbaj codificat. Astfel, Carol V apărea sub numele de doctor Froim, căruia domnul moldovean îi solicita ajutorul pentru tămăduirea sa : „Generosule domn, stimate prieten — spunea Petru Rareș în scrisoare — ne rugăm de domnia-voastră ca de un prieten necunoscut și credem că pentru reciproca noastră prietenie nu va refuza domnia-voastră să se osteneas pentru noi. Rugăm deci pe domnia-voastră ca pe un amic de încredere, ca să bine-

voiască domnia-voastră să ne viziteze curînd pentru a ne lecui de boala noastră, căci noi pentru osteneala domniei-voastre vom îngriji o sumă de bani buni adică trei mii de ducaţi. Căci ce îi foloseşte omului să aibă bani dacă este lipsit de sănătate ? De aceea rugăm pe domnia-voastră să nu refuze a se obosi pentru prietenia noastră şi apoi pe domnia-voastră iarăşi o vom conduce cu toată cinstea, după credinţa creştinească cu care sîntem datori lui Dumnezeu. De altfel să binevoiască domnia-voastră a crede tot ce îi va cere reverendissimul Vasile, episcopul, în numele nostru. Iar ca să înţeleagă domnia-voastră despre boala noastră şi în ce fel s-a întîmplat, iată că au trecut doi ani sau puţin mai mult de cînd fiind la baie în vreme de iarnă, pe cînd am ieşit din baie ne-a lovit un vînt rece şi aşa urechea noastră dreaptă din vremea aceea parcă ar fi astupată şi astfel ne ţiuie urechea parcă ar bate un vînt necontenit în ureche".

În urma explicaţiilor date de episcopul Vasile, episcopul della Vecchia dădea scrisorii lui Petru Rareş următoarea interpretare : medicul era împăratul Carol V. Cei trei mii de ducaţi reprezentau 30 000 luptători gata de război. Durerea în urechea dreaptă, ce o avea domnul Moldovei de doi ani, însemna că sultanul îl ameninţa de doi ani dinspre hotarul dunărean, iar de cînd turcii încheiaseră războiul cu perşii şi ameninţarea era mai mare, lui Petru Rareş îi ţiuia mai tare urechea.

Răspunsul primit de Petru Rareş prin intermediul episcopului della Vecchia stabilea alianţa dintre moldoveni şi imperiali. Dar coaliţia organizată cu greu de împărat în anul 1538, după un armistiţiu efemer încheiat cu regele Franţei, a eşuat. Deşi Ferdinand, fratele lui Carol V, care guverna partea de răsărit a imperiului, se arătase bucuros de colaborare militară cu domnul moldovean, el nu a dus la capăt nici una dintre promisiunile făcute. Atacat de Soliman, Petru Rareş nu a primit ajutorul făgăduit şi, ca urmare, şi-a pierdut tronul, iar Moldova independenţa.

Se caută un vinovat

Cum trebuia găsit un vinovat răspunzător de insuccesele înregistrate în lupta antiotomană, acesta a fost nici mai mult nici mai puţin, Francisc I, regele Franţei, a cărui politică de colaborare cu turcii şi cu lumea protestantă (celălalt adversar al imperiului lui Carol V) continua să contribuie la dezbinarea lumii creştine. Ideea că succesele otomanilor se datorau exclusiv politicii de trădare a intereselor creştinătăţii dusă de către regele Franţei era atît de răspîndită în Europa, încît, Maria

Francisc I, unul dintre principalii adversari ai lui Carol V

de Ungaria, sora împăratului şi regentă în Ţările de Jos îi scria, în 1541, fratelui său : „Aflînd continuarea intenţiilor rele ale vecinilor voştri nu numai împotriva maiestăţii voastre [...] mă gîndesc la mijloacele ce ar putea [...] evita răul ce-l pregătesc : după cum ştiţi nu fac nimic fără să aflu dorinţa maiestăţii voastre pe care doresc în toate împrejurările să o cunosc pentru a mă conforma în întregime ; acest lucru îmi dă curajul să vă scriu **părerea mea nebună** [...] de vreme ce vecinul vostru (Francisc I — **n.a.**) caută prin toate mijloacele să oprime creştinătatea, din ura pe care o are faţă de maiestatea voastră, atît prin chemarea turcului [...], cît şi prin informaţiile pe care i le dă şi ajutorul pe care i-l furnizează şi deoarece nu este speranţă că atîta timp cît va domni va face altfel mi se pare necesar să căutaţi mijloacele ca să-l detronaţi, pentru a înscăuna un altul".

Această propunere pe care Maria singură o numea „părerea mea nebună" nu putea fi luată în serios. În cuvinte pline de o îngăduinţă binevoitoare, împăratul atrăgea atenţia sorei sale că încercarea de detronare a regelui Franţei nu putea rămîne fără urmări supărătoare pentru Germania.

Nu au lipsit nici cei care făceau vinovat pe împărat de imposibilitatea înlăturării pericolului otoman. În Dieta imperială din anul 1541, Carol era nevoit să se dezvinovățească de acuzația adusă lui de principi că numai el ar fi fost autorul războaielor din Italia, că singur ar fi voit război în creștinătate pentru ambițiile sale monarhice, din pasiune personală, lăcomie și satisfacerea propriilor sale interese.

În cele din urmă Carol a reușit să organizeze o... cruciadă. Cu această ocazie, la curtea sa domnea o atmosferă plină de optimism. În ajunul Dietei de la Nürnberg, ce se convocase pentru a se discuta problema otomană, el scria fratelui său Ferdinand arătîndu-și mulțumirea... „față de statele imperiului care-și îndeplinesc cu sîrg datoria trimițînd ajutorul lor în întîmpinarea turcului". Carol era mulțumit pentru că după atîtea încercări nereușite, statele imperiului se arătau pline de promptitudine și de bunăvoință. În aceeași scrisoare, el remarca repeziciunea cu care fuseseră făcute proviziile de alimente și muniții necesare armatei.

Dar contrar așteptărilor și speranțelor lui Carol, nici credința, nici moralul ridicat al luptătorilor nu au putut înlătura catastrofa din anul 1541. Forțele coaliției creștine au fost insuficiente. Bătălia s-a dat tot la Mohács. Și ca și în 1526, victoria a fost tot de partea armatelor lui Soliman. În urma înfrîngerii, partea centrală a Ungariei era transformată în pașalîc, cu reședința în orașul Buda. Ungaria regală era dată lui Ferdinand de Austria în schimbul plății unui tribut anual. Principatul Transilvaniei devenea vasal Turciei.

*

Cum se explică nereușita lui Carol V în acțiunea sa de regrupare a forțelor Europei împotriva pericolului otoman, de organizare a unei coaliții sau chiar a unei cruciade ? Una din cauzele principale ale acestei nereușite a fost lipsa de înțelegere a lui Carol în problemele dunărene. Preocupat de păstrarea posesiunilor sale în Italia și în Mediterana, el a ignorat pericolul otoman ce venea dinspre Ungaria, chiar și după ce avuseseră loc căderea Belgradului, înfrîngerea de la Mohács și chiar asediul Vienei. Cuvintele mari pe care le rostea întru apărarea... creștinătății se refereau, de fapt, la nevoia lui de organizare a luptei în Mediterana. De altfel, toate forțele le-a concentrat pentru preîntîmpinarea unui atac pe mare, considerînd că la granița de răsărit a Imperiului german era suficientă rezistența pe care o putea opune fratele său, Ferdinand de Austria. Ajutorul pe care l-a dat acestuia a fost mai mult iluzoriu.

Egoismul politicii lui Carol se vede din faptul că, legat prea mult de problemele posesiunilor sale în Italia, de cele spaniole, deoarece era urmașul direct al tronului Spaniei, el a neglijat Germania, iar repetatele cereri de ajutor ale fratelui său Ferdinand pus în fața pericolului otoman le atribuia dorinței acestuia de a-și mări stăpînirile.

Înfrîngerea de la Mohács, în 1541, urmată de armistițiul încheiat la Adrianopol, în 1547, reglementau întrucîtva raporturile dintre cele două imperii ce aspirau la dominația universală. În tot cursul sec. XVI, după ce cei doi monarhi, Carol V și Soliman Magnificul, au dispărut de pe scena istoriei, imperiile lor au rămas mai departe rivale, hărțuindu-se reciproc, fără ca vreunul să ajungă vreodată să poată decide soarta celuilalt.

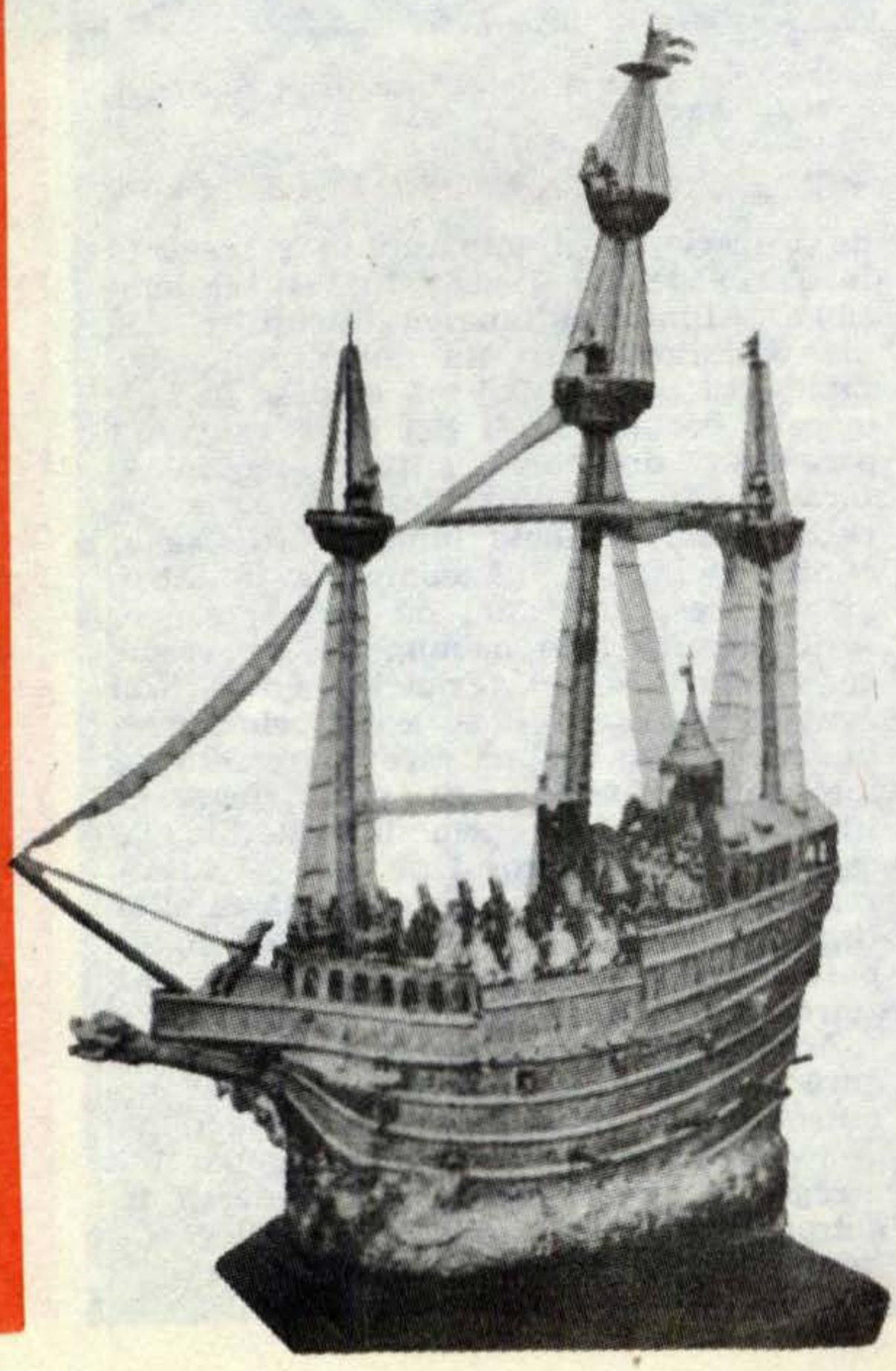

Caravelă din sec. XVI — vas de luptă cu care au fost înfruntați turcii în Mediterana

DIN CULISELE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

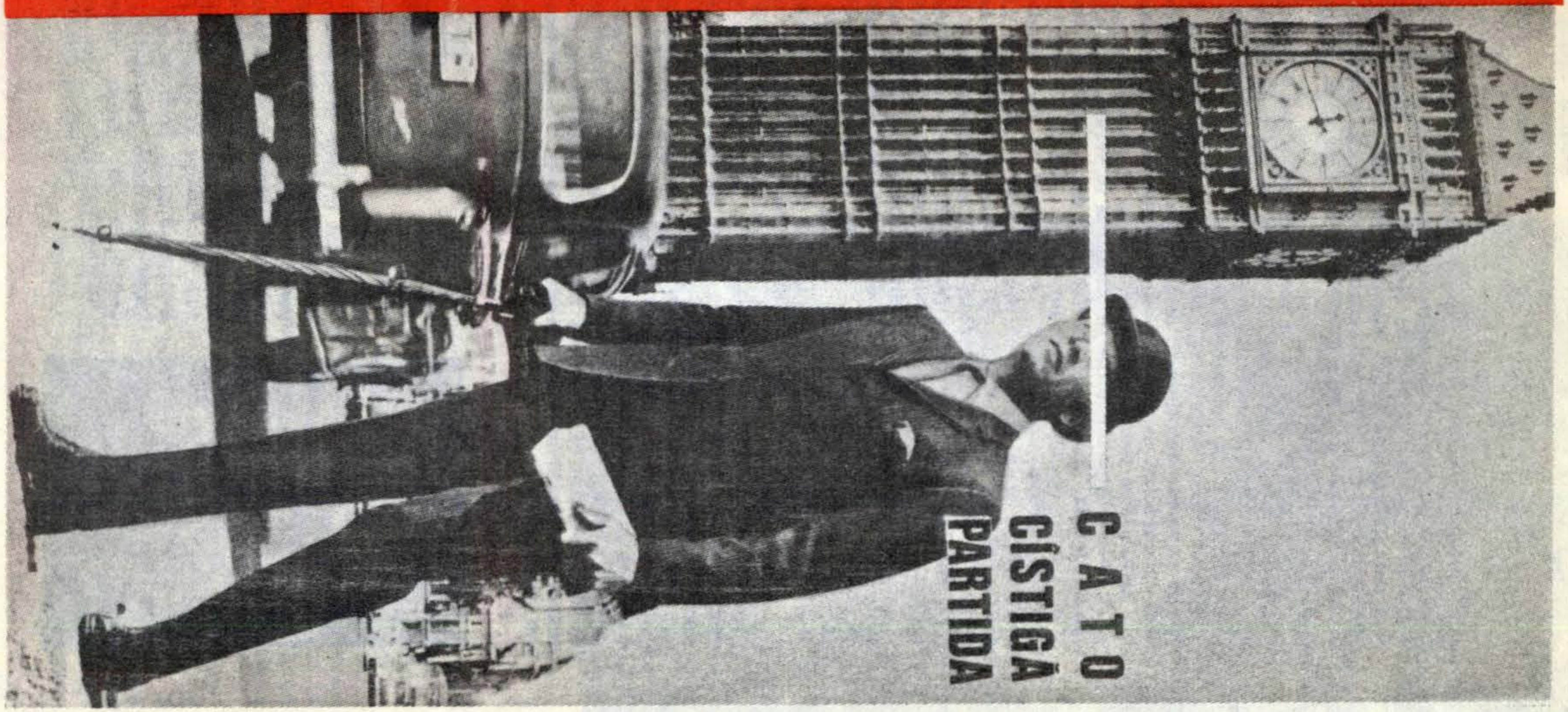

CATO CÍSTIGĂ PARTIDA

SEFTON DELMER

Vreme de trei ani, în cursul celui de-al doilea război mondial, rolul de principal agent al spionajului Germaniei în Marea Britanie l-a deţinut un tînăr spaniol, fost student la Facultatea de electronică din Madrid, cunoscut superiorilor săi naziști sub numele de Cato. Mesajele lui Cato şi ale reţelei sale aveau prioritate de transmisie. Agentul folosea cerneală simpatică, alcătuind scrisori aparent nevinovate, adresate Băncii „Espiritu Santo", de la Lisabona. Îşi transmitea mesajele de asemenea şi prin radio.

Informaţiile pe care le comunica Înaltului Comandament German şi pe care O.K.W.-ul le raporta direct lui Hitler se refereau la probleme deosebit de importante, ca deplasările ofiţerilor statului major aliat sau efectele raidului aerian german de la Coventry (14 noiembrie 1940).

Mai tîrziu, activitatea de spionaj a agentului şi-a lărgit sfera şi Cato a putut trimite rapoarte detaliate în legătură cu viitoarea debarcare aliată în Europa. Atunci cînd, în 1944, au explodat bombele zburătoare în sud-estul Angliei, căderea lor a fost urmărită şi transmisă şi ea riguros la Madrid.

Cato îşi lua misiunile întotdeauna în serios. El s-a înscris şi la şcoala de limbi străine Berlitz, pentru a-şi perfecţiona cunoştinţele de limbă engleză. A recrutat un valoros grup de agenţi subordonaţi lui : înainte de sfîrşitul războiului, în jurul său activa o întreagă „orchestră", în jargonul cu care desemna Abwehrul un grup de spionaj. Din grup făceau parte : „Freddy", „Dick" şi „Desmond", un pretins trio de naţionalişti din Ţara Galilor. Printre agenţi se numărau de asemenea naţionalişti irlandezi şi scoţieni. Un personaj-cheie era un marinar, retras din marina comercială, care locuia în portul Swansea. El lucra sub numărul codificat „18" şi ţinea legătura cu conducătorul unei organizaţii subversive din Ţara Galilor.

De-a lungul anilor, germanii au trimis lui Cato şi oamenilor săi sume substanţiale, care s-au ridicat la 73 586 lire sterline. Toţi banii au intrat însă în posesia guvernului britanic. Adevărul, care ar fi părut de necrezut serviciilor de spionaj germane şi pare încă şi astăzi uluitor, este că Freddy, Dick, Desmond, „18" şi restul agenţilor lui Cato... n-au existat niciodată ca spioni naziști. Cato însuşi, ca şi unii dintre agenţii pe care germanii erau convinşi că i-au implantat cu succes în Anglia, nu lucrau pentru ei, ci pentru serviciul britanic de contrainformaţii ; erau agenţi dubli, de o mare abilitate. În realitate, după 1941 n-au mai existat alţi agenţi germani activi în Anglia, decît cei care lucrau... pentru englezi ; ceilalţi fuseseră descoperiţi şi capturaţi.

Se ştia că aliaţii au folosit pe scară largă trucuri mecanice şi electronice pentru a-i induce în eroare pe fascişti asupra operaţiilor militare, mai ales înainte şi în timpul invaziei Franţei din 1944. Ceea ce nu s-a dezvăluit însă niciodată pînă acum este rolul jucat de Cato şi de reţeaua sa. Dacă într-adevăr acest rol a fost atît de important cum susţine Delmer sau dacă avem de-a face cu una dintre exagerările frecvente în istoria frontului secret, e o problemă asupra căreia nu ne putem pronunţa.

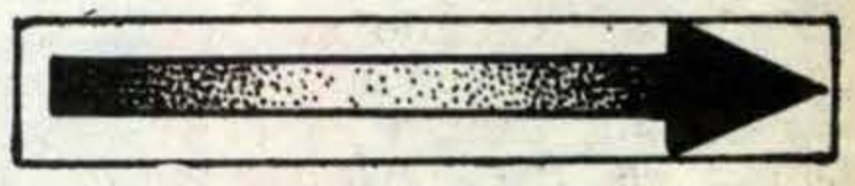

Născut în 1904 în Germania, fiu al unui conferenţiar australian la Universitatea din Berlin, S. Delmer a devenit în 1928 corespondentul ziarului „Daily Express" în capitala germană. Reportajele sale despre venirea lui Hitler la putere au stîrnit un larg ecou. În timpul războiului, a fost director al operaţiilor speciale în Serviciul de Război Psihologic din cadrul Ministerului de Externe englez, ceea ce l-a pus în contact direct cu faptele pe care le relatează şi care au fost recent dezvăluite în presa britanică (săptămînalul „The Observer").

Cato era un prototip al acelor oameni curajoşi, care simulînd că sînt în serviciul celui de-al treilea Reich, urmăreau, de fapt, distrugerea sa. Jorge Antonio — cele două prenume ale lui Cato — era un tînăr spaniol, zvelt şi de înălţime mijlocie, cu o frunte înaltă, o faţă de o slăbiciune ascetică, amintind de portretele lui El Greco. Ochii săi te impresionau prin sinceritatea lor arzătoare. Spre sfîrşitul verii anului 1940, abia împlinise 29 ani. Hitler se afla în culmea ascensiunii sale şi Jorge Antonio era un tînăr care se simţea foarte nefericit. Se temea că Hitler va cîştiga războiul. Era basc şi mama sa, văduvă, nu pierdea nici o ocazie să-i insufle fiului tradiţionalele năzuinţe de libertate ale acestui viteaz neam. După războiul civil, patriotismul său basc, sentimentul mîndriei spaniole erau ultragiate de ceea ce el considera ploconirea slugarnică a fruntaşilor falangii în faţa lui Hitler.

Primele informaţii false

În septembrie 1940, Jorge Antonio şi-a oferit serviciile, ca spion, Ambasadei engleze din Madrid. Propunerea nu a fost primită cu interes şi el s-a hotărît să-şi încerce norocul la germani. Se gîndea că dacă ar putea să le arate englezilor că germanii l-au angajat şi au încredere în el, poate se vor răzgîndi. Germanii se arătară mult mai „primitori". Un funcţionar i-a ascultat propunerea de a folosi legăturile de afaceri ale firmei de textile a familiei sale pentru a fi trimis în Anglia, unde să cumpere piese de maşini. Cato sugeră să combine reprezentarea firmei respective cu cea a unor exportatori de fructe din Valencia.

— Nu urmăresc profitul, declară el. Doresc să vă ajut pentru că dvs. şi glorioasa dvs. „Legiune Condor" * ne-aţi ajutat în timpul războiului civil. Anglia, eternul obstacol din calea unificării Europei, trebuie înlăturată!

Germanii au verificat desigur trecutul lui Jorge Antonio şi l-au găsit satisfăcător. Dar mai exista şi un alt motiv, foarte important, pentru care Abwehrul era înclinat să accepte ispititoarea ofertă. În primăvara anului 1940, cînd Hitler îşi începuse ofensiva împotriva apusului prin atacarea Norvegiei, germanii descifrau cu uşurinţă mesajele codificate engleze. Dar în august, cifrurile britanice au fost complet schimbate. Rapoartele secrete care informau submarinele şi flota de război naziste despre mişcările vaselor engleze au încetat să mai sosească. Amiralul Canaris, comandant al Abwehrului, cerea insistent trimiterea de noi oameni în Anglia, căci cam pe atunci ultimii agenţi naziști din Marea Britanie fuseseră prinşi. În urma ordinelor primite de la Berlin, generalul Erich Kühlenthal, omul Abwehrului la Madrid, a avizat favorabil angajarea spionului. Acesta urma să plece în Anglia prin Portugalia. I s-a confecţionat un costum nou, cu o căptuşeală specială, din vată de culoarea şofranului: era de ajuns ca o mică porţiune din această căptuşeală să fie înmuiată în apă, spre a se obţine o excelentă cerneală simpatică. I s-a dat şi un aparat capabil să fotografieze documentele pe clişee minuscule, precum şi instrucţiuni asupra felului cum se poate construi un transmiţător radio din piese

O escadrilă nazistă atacă Anglia

* Unitate de aviaţie germană care, în timpul războiului civil spaniol, a sprijinit pe fasciști, din dispoziţia lui Hitler.

disparate, ce se puteau cumpăra în diverse magazine engleze.

La 26 noiembrie 1940, Jorge Antonio – botezat acum de către germani Cato — plecă în Portugalia, cu paşaport şi vize furnizate de Abwehr. Trei luni mai tîrziu, în 27 februarie 1941, Kühlenthal primi cel dintîi mesaj. Cato îl depusese el însuşi într-un seif al Băncii „Espiritu Santo" din Lisabona, pe care Kühlenthal îl desemnase drept „cutie poştală". Scrisoarea era datată 15 februarie şi afirma, în chip cu totul neadevărat, că spionul s-a stabilit fără dificultăţi în Anglia. În ea se putea citi un tablou sfîşietor al pretinsei demoralizări şi al defetismului ce domneau la Londra şi la Manchester, unde se afla firma de maşini textile cu care trata. „Ele au ajuns oraşe, spunea el, în care poţi umbla zile întregi fără a vedea un om care zîmbeşte". Populaţia era, pasă-mi-te, înspăimîntată de raidurile efectuate de LUFTWAFFE şi furioasă pe Churchill, care respinsese „oferta generoasă de pace" a lui Hitler.

Astfel, Cato le furniza germanilor informaţii false şi aştepta ca englezii să se hotărască să-l angajeze şi ei. În mod cu totul surprinzător, germanii n-au ţinut sub observaţie seiful băncii. Nici măcar crasa ignorare a geografiei şi a obiceiurilor ţării unde agentul lor afirma că se află (cînd de fapt nu pusese încă piciorul acolo) nu părea să le trezească bănuieli. În nota sa de cheltuieli, de exemplu, drumul de la Southampton pînă la gara Liverpool Street, din Londra, figura cu 15 şilingi 6 pence. Venind din Portugalia, punctul de intrare în ţară ar fi trebuit însă să fie portul Poole, iar gara londoneză Waterloo sau Victoria.

Totuşi, Kühlenthal părea atît de satisfăcut că poate să raporteze implantarea unui agent în Anglia, încît pur şi simplu nici nu-şi închipuia că poate fi tras pe sfoară, uitînd că în vremea aceea la Lisabona roiau falsificatorii şi plăsmuitorii, care inventau fel de fel de ştiri bune de vîndut serviciilor secrete germane sau aliate. Înşelătoria i-a reuşit, şi atunci şi mai tîrziu lui Jorge Antonio, pentru că *şi Kühlenthal şi Abwehrul doreau să-l creadă*. În cele din urmă, englezilor li se trezi în sfîrşit interesul, cînd aflară despre o serie de dispoziţii date submarinelor germane pentru a intercepta un convoi care nu exista şi cercetări mai amănunţite le arătară că informaţiile false proveneau de la Abwehrul din Madrid. Urmele duceau spre Jorge Antonio, care, într-o discuţie cu un agent britanic, îi arătă bucuros o copie a mesajelor sale.

Acum Cato plecă într-adevăr din Portugalia şi ajunse la 17 iunie 1941 la Liverpool, unde fu angajat de englezi în cadrul M.I.-5.* În restul anului 1941 şi în cea mai mare parte din 1942, Cato s-a limitat la acţiuni rutiniere, concentrîndu-şi atenţia asupra consolidării „reputaţiei" sale, spre a-i convinge pe naziştii că este „demn de încredere". Pentru sfîrşitul anului următor, erau însă plănuite acţiuni de diversiune importante. Cato avea acum sub comanda sa nu mai puţin de 25 agenţi imaginari. Lucrînd împreună cu Carlos Reid, un anglo-spaniol din M.I.-5, el inventase respectivele personaje, descriindu-le cu virtuozitatea unui regizor de televiziune. Unul dintre principalii săi agenţi trebui să fie înlăturat din scenariu. Descris ca locuitor al districtului Bootle, din Liverpool, se pretindea că are misiunea să culeagă

O bombă explodează la Londra

* M.I.-5 — Serviciul de contraspionaj britanic. (Military Intelligence — 5.)

prețioase informații despre plecările trupelor, destinate debarcărilor nocturne din nordul Africii franceze, de la sfîrșitul toamnei anului 1942. Întrucît tăcerea acestui om l-ar fi supărat pe Kühlenthal și i-ar fi trezit bănuielile, sărmanul individ fu nevoit să dispară din distribuție, murind de o boală pe care Cato a descris-o cît se poate de amănunțit. Pentru a fi sigur că indicase corect toate simptomele, Reid îl consultă pe unul din medicii de la M.I.-5.

Printre alte personaje fictive contactate, era și o tînără care, după spusele lui Cato, ocupa un post de secretară în Cabinetul de război. Cato strecură aluzii străvezii. Nu numai că i-a declarat fetei că o iubește, dar a și fost răsplătit cu o pasiune... de care nu le credea capabile pe englezoaice.

Cato apărea stăpînilor săi naziști ca un comandant model al agenților săi, care vizita personal locurile asupra cărora raportaseră aceștia, pentru a verifica în ce măsură informațiile corespund.

Spionul hitlerist își primește pedeapsa

Trucurile contraspionajului englez

Kühlenthal era încîntat. „Mesajele pe care le-ați trimis — îi scria el lui Cato — demonstrează că ați avut perfectă dreptate, numind în fruntea noilor rețele colaboratori atît de încercați". În mod deosebit îi plăcea marinarul fictiv din Swansea — așa-zisul „18".

Mobilul final al acțiunilor contraspionajului englez erau diversiunile strategice de mari proporții. Aceste tehnici de inducere în eroare — folosind tancuri și puști false, semnale de trafic trucate și multe alte sisteme de dezinformare — au luat amploare în războiul purtat în deșertul din nordul Africii. „Unități de diversiune" au fost înființate mai tîrziu la toate comandamentele aliate ; controlul lor îl avea, la Londra, un colonel englez, John Bevan, care lucra într-un adăpost invulnerabil la bombardamente, situat sub parcul St. James, acolo unde se afla și anexa subterană în care lucra Churchill.

Acțiuni de diversiune, menite să sugereze numeroase operații false în Europa și bazinul mediteranean au fost organizate de Bevan și echipa sa în tot timpul anului 1943. Ei au fost aceia care au îndreptat atenția lui Hitler spre Sardinia și Grecia, atunci cînd englezii și americanii se pregăteau să debarce în Sicilia. Una dintre aceste operațiuni a fost celebra farsă „Omul care n-a existat niciodată" *.

La începutul anului 1944, pentru a se obține optime rezultate în lunile dinaintea debarcării aliaților în Franța, s-a hotărît ca dezinformării vizuale și auditive să i se adauge informații falsificate, transmise dușmanului de agenții dubli. Încă doi agenți dubli urmau să lucreze acum cu Cato. „Paul" — un ofițer de stat major olandez — și „Talleyrand" — un atașat militar străin. La începutul anului 1944, unul din primele obiective ale M.I.-5 era să convingă Înaltul Comandament German că asaltul de-a curmezișul Canalului Mînecii, ce trebuia să aibă loc în vară, a fost amînat. Cato transmitea că anglo-americanii sperau că germanii se vor retrage din nord-vestul Europei, astfel încît invazia nici nu va mai fi necesară ; el comunica totodată proiecte verosimile pregătite pentru administrarea teritoriilor eliberate, explicînd că a folosit informații provenite de la tînăra și pătimașa secretară a Cabinetului de război. Paul descoperi și un alt temei al întîrzierii : se credea că Montgomery, mareșalul pe care-l obseda „perfecțiunea", va insista să-și mai instruiască suplimentar trupele. Agentul Talleyrand observă la

* Vezi „Magazin istoric" nr. 3,4,5/1969.

rîndul său că aliaţii speră ca bombardamentele să fie suficiente pentru a scoate din luptă Germania, fără a mai fi nevoie de marele asalt.

Totuşi, trucul „amînării" s-a dovedit imposibil de susţinut pînă la capăt. Germanii au început să bănuiască că din Italia se retrag trupe ce sînt trimise în Anglia, ceea ce corespundea realităţii. La 11 ianuarie 1944, i se ceru deci lui Cato să furnizeze cuvenitele informaţii. „Se crede că aceşti oameni au fost rechemaţi din bazinul mediteranean pentru a ajuta la instruirea unor unităţi militare lipsite de experienţă", răspunse el optimist. Pînă la urmă însă, cînd s-a hotărît o repetiţie generală a invaziei prin Canalul Mînecii, pentru luna mai, operaţia nu a mai putut fi ascunsă duşmanului, ideea „amînării" trebuind să fie părăsită.

Pentru a-i împiedica pe germani să deplaseze în Franţa vreuna din cele 16 divizii staţionate în Scandinavia, s-a pregătit o falsă invazie a Norvegiei. Operaţia a fost elaborată în detaliu, ca şi cum ar fi pornit din Scoţia, unde a fost instalată o staţie de dezinformare, folosind radioul şi semnalele luminoase. Agenţii dubli erau ocupaţi. Cato, la pîndă ca totdeauna, a mobilizat un subagent imaginar venezuelean, care, la rîndul său, întrebuinţa un subagent, pentru a raporta mişcările navelor.

Diversiunea scoţiană a trezit bănuielile germanilor. Dar înşelăciunea l-a speriat îndeajuns pe Hitler pentru a-l împiedica să retragă trupe din Norvegia şi Danemarca. Nici una dintre unităţi nu a fost transferată în Franţa pînă la 12 iunie 1944, cînd era prea tîrziu pentru a mai fi de vreun folos.

Însăşi ziua debarcării şi consecinţele ei imediate au fost acelea care au oferit agenţilor cea mai mare ocazie. Vineri 9 iunie, şapte minute după miezul nopţii — trei zile după debarcarea aliaţilor în Normandia — un om al lui Cato a început să transmită un lung mesaj la Madrid. În aceeaşi seară, acesta a ajuns la Hitler, determinîndu-l să ia o hotărîre de o deosebită importanţă pentru desfăşurarea luptelor din nordul Franţei.

„Curajul Sudului" — o farsă de mare amploare

Vreme de patru ani unităţile aliate de diversiune strategică i-au făcut pe naziști

„Zidul Atlanticului" — inspectat aici de mareşalul von Rundstedt — s-a dovedit mai puţin „inexpugnabil" decît pretindea Goebbels

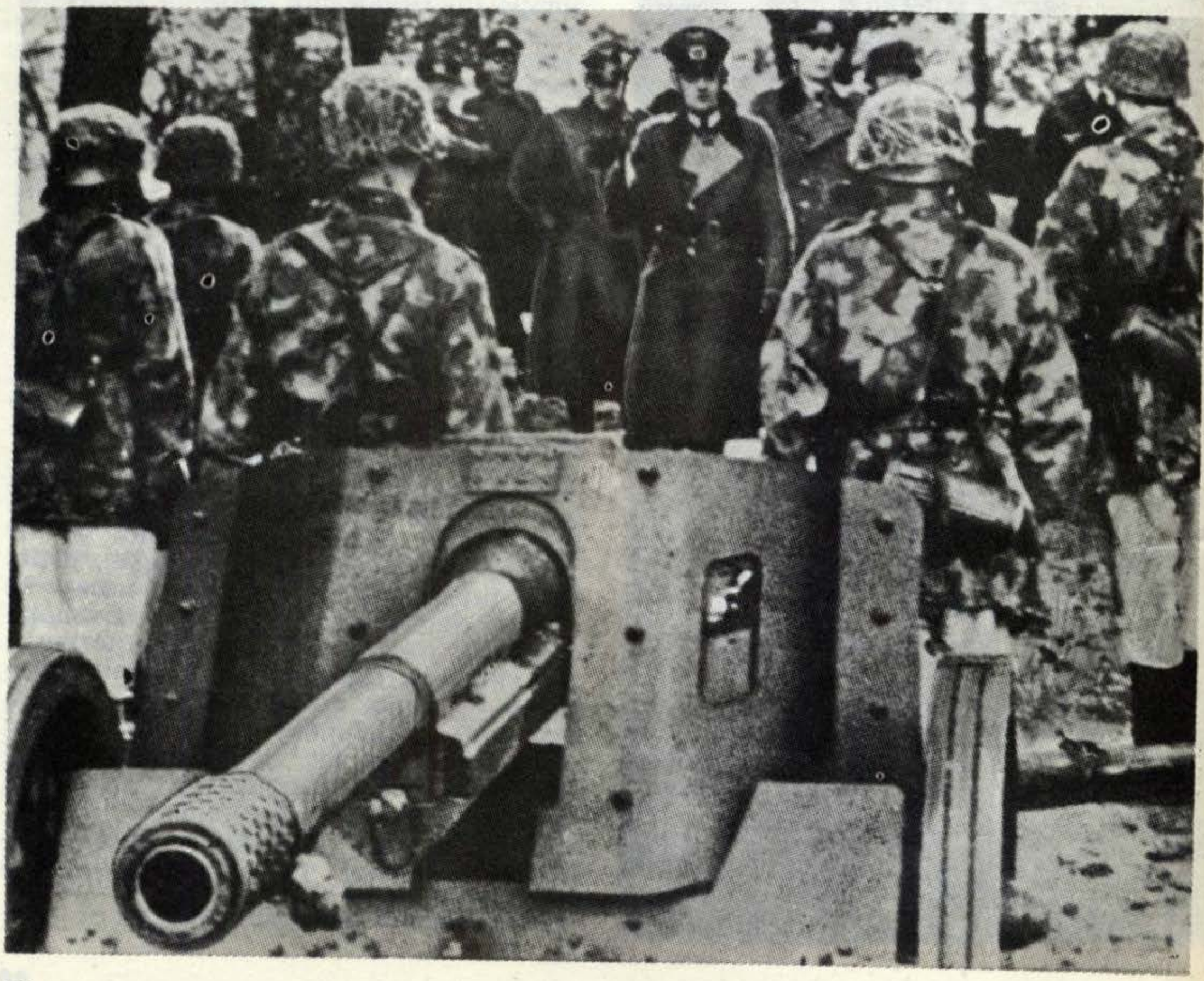

să considere drept țintă a principalului atac al aliaților împotriva Europei, Calaisul. În iunie 1944, rețeaua fictivă a agenților germani în Anglia a făcut tot ce a putut pentru a se da crezare acestei farse.

Cato era foarte ocupat. La fel de ocupați erau și Paul și Talleyrand, ambii agenți dubli, lucrînd pentru aliați, împreună cu rețeaua de agenți fictivi pe care o inventase Cato, sub egida M.I.-5.

După cum operațiunea numită *Fortitude North* [Curajul Nordului] avusese menirea să-i convingă pe germani că în Scoția e masată o importantă forță expediționară, gata să debarce în Norvegia, o nouă operație, numită acum *Fortitude South* [Curajul Sudului] urma să-l facă pe inamic să creadă că o armată uriașă e transferată în sud-estul Angliei. Dovezile trebuiau insinuate treptat, astfel încît atunci cînd mișcările vor fi toate consemnate pe hărțile din biroul lui Hitler, germanii să aibă în față imaginea unei forțe anglo-americane complet diferite de adevărata forță a invaziei.

Pe lîngă false mesaje radio, au fost montate machete reprezentînd terenuri de aterizare, hangare, rampe de încărcare, coloane de blindate și multe altele, instalate toate acolo unde era de așteptat ca avioanele germane de recunoaștere să le fotografieze.

Din păcate, eficiența serviciilor naziste de recepționare a mesajelor radio scăzuse : din datele false oferite, prea puține au ajuns într-adevăr la destinație. De asemenea zborurile de recunoaștere ale LUFTWAFFEI deveniseră atît de rare, încît informațiile aduse erau răzlețe. Izvorul principal pe care s-a bazat deci Înaltul Comandament German pentru informațiile privind Anglia erau spionii.

Campania *Fortitude South* a început la 24 aprilie, cu o nouă salvă de radiosemnale false. Cato transmise imediat generalului Kühlenthal două mesaje provenind, chipurile, de la „18", subagentul imaginar din Swansea. Primul mesaj raporta cum un anume Desmond — de asemenea imaginar — a vizitat Ipswich, la începutul lui mai și a găsit Divizia 6 blindată americană dizlocată acolo.

Abia reușise Kühlenthal să transmită știrea la Berlin, și iată că încă unul din oamenii lui „18", Dick raportă că Divizia 28 de infanterie americană se deplasează spre Folkestone.

Pe măsură ce farsa lua amploare, rapoartele serviciului secret britanic despre reacția germană deveneau tot mai satisfăcătoare. Atunci cînd, în ianuarie 1944, a fost pusă la cale operațiunea *Fortitude South*, scopul era ca Hitler să poată fi indus în eroare timp de 48 ore după debarcările din Normandia. Generalul Eisenhower, comandantul suprem, spusese că ar fi foarte mulțumit dacă timp de două

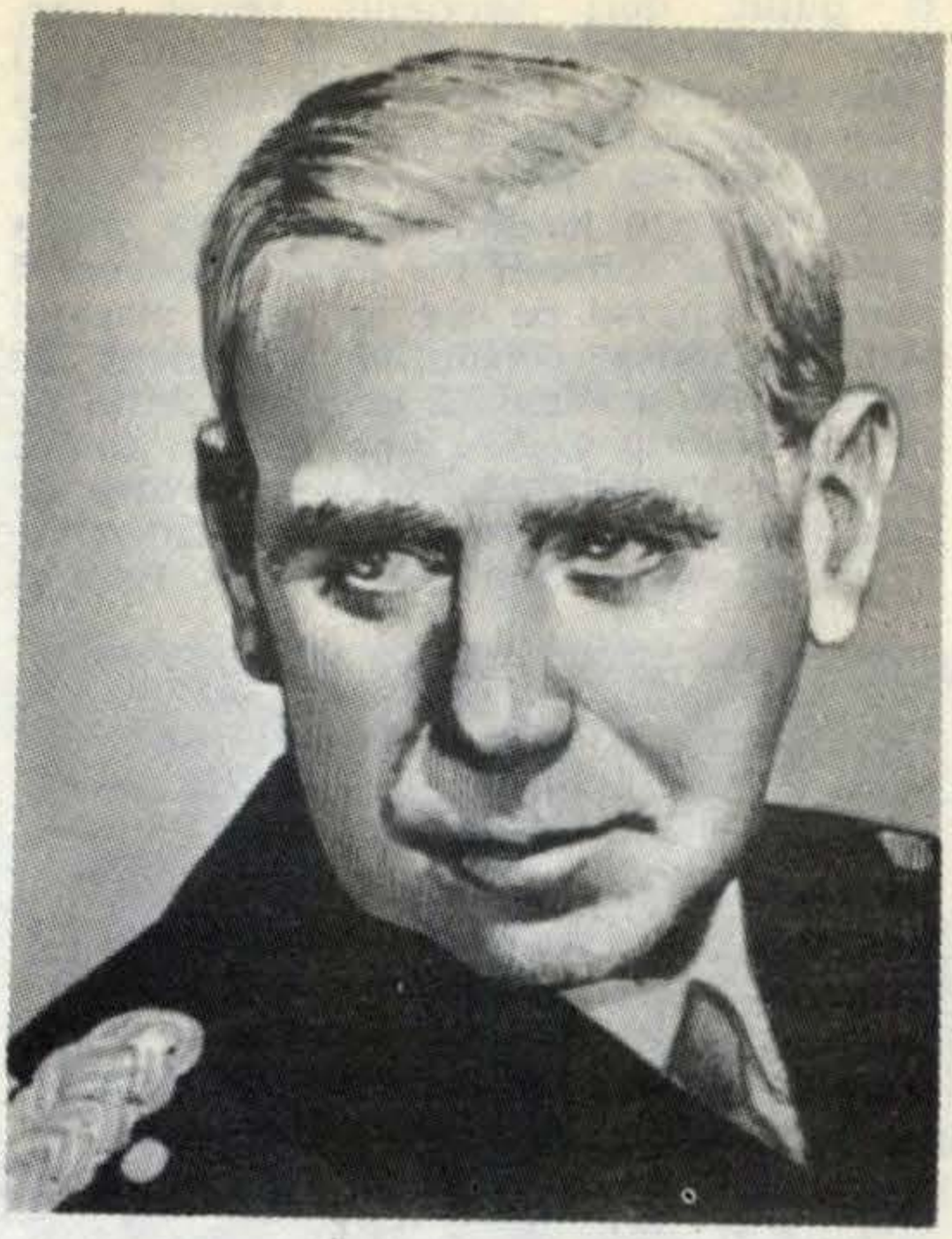

Canaris, șeful Abwehrului, s-a numărat printre cei păcăliți de Cato

zile după debarcare inamicul ar putea continua să creadă că lovitura principală abia va urma la Calais.

Adevărul în slujba minciunii

Încă cu o lună înainte de ziua debarcării, Carlos Reid, din grupul M.I.-5, avusese ideea ca germanii să fie avertizați prin Cato de invadarea Normandiei. În propunerea prezentată, el arăta că această informație îi va spori prestigiul lui Cato, făcîndu-i pe germani să accepte în continuare orice le va spune el.

Eisenhower a acceptat, iar șeful său de stat major, Bedell Smith, a sugerat ca mesajul să preceadă invazia cu patru ore. În primele ore ale zilei de 5 iunie, proiectul a fost pus în aplicare. Sergentul care acționa ca operator radio al lui Cato a luat contact cu Madridul la ora 2 și 29 minute, cu patru ore și un minut înainte de ora fixată pentru debarcarea primelor batalioane aliate.

Din nefericire, Madridul nu răspundea. Sergentul chemă iar și iar — la 2,50, la 3 și apoi din 15 în 15 minute, pînă la ora 4. Consternarea creștea, pe măsură ce timpul se scurgea. De la operatorul radio al lui Kühlenthal nu venea nici un răspuns. Transmis în cele din urmă la Madrid, mesajul conținea tot ce și-ar

fi putut dori serviciul secret german — îmbarcarea, direcţia asaltului şi chiar identitatea cîtorva formaţiuni. Mijloacele de transport ale unităţilor cu destinaţia Normandia acostaseră la Tilbury şi în docurile londoneze, unde se putea pretinde că oamenii lui Cato observaseră numele înscrise pe ele. În plus, mesajul mai cuprindea obişnuitul supliment de melodramă, destinat să satisfacă pofta de poveşti aventuroase a unui bătrîn soldat cum era Kühlenthal. Sursa o furniza de rîndul acesta un ospătar din Gibraltar — un alt agent fictiv — pe care Reid şi

Eisenhower şi Montgomery, într-un moment crucial al războiului

Cato îl descriseră ca fiind amplasat la Hiltengbury, o tabără de adunare a trupelor de invazie. Cu trei săptămîni mai înainte, chipurile, acesta îl supărase pe Cato, făcîndu-l să dea o falsă alarmă de invazie. De fapt, trupele din tabăra respectivă plecaseră să se îmbarce, dar numai pentru o repetiţie în Canalul Mînecii. Cînd, după 48 ore, oamenii se întorseseră, ospătarul îşi recunoscuse, sărmanul, greşeala. Cato ar fi vrut să-l împuşte. Dar bunul Kühlenthal îl convinse să fie îngăduitor. Acum ospătarul se reabilitase. Furnizase detalii excelente despre pregătirile pentru „adevărata invazie". Mai mult, îşi riscase viaţa pentru a face ca veştile să-i parvină lui Cato!

În următorul mesaj, datat 6 iunie, Cato nu menţionă recepţionarea defectuoasă a mesajului său despre invazie. În principal, era vorba de cele ce se petreceau la Ministerul Informaţiilor. El atrăgea atenţia asupra crizei din acest minister, provocată de o directivă a aliaţilor, care cerea tuturor să se abţină de la declaraţii publice privitoare la viitoarele acţiuni militare împotriva naziştilor. La 7 iunie, Cato raportă că directiva fusese modificată, pentru a permite „declaraţii limitate" despre operaţiile viitoare. Numai că Churchill continua să facă greutăţi; nu ezitase să proclame în Camera Comunelor că asaltul din Normandia era „primul dintr-o serie de debarcări masive pe continentul european"...

Venise timpul ca agentul Cato să se laude în legătură cu mesajul dinaintea invaziei. „Din fericire, trîmbiţa el, această primă operaţie a eşuat în ce priveşte efectul surpriză pe care dorea să-l obţină inamicul, mulţumită informaţiilor pe care am putut să vi le transmit. Comparînd ora la care a avut loc debarcarea cu cea la care v-am trimis mesajul de avertizare, sînt mîndru să constat că a ajuns desigur la timp pentru a împiedica luarea prin surprindere a Înaltului nostru Comandament".

Abia apucă bietul Kühlenthal să citească acest mesaj, cînd i se înmînă altul: „Tocmai am aflat, spunea Cato, că importantul meu mesaj din 6 iunie nu a fost transmis decît la ora 8,30. Marinello [numele de cod al radiooperatorului lui Cato] pretinde că v-a chemat toată noaptea, dar nu se afla nimeni la postul dvs. pentru a recepţiona mesajul! Dacă ceea ce bănuiesc este adevărat, şi Marinello nu şi-a făcut cumva datoria, sînt gata să mă retrag. Dacă nu ar fi la mijloc credinţa mea în Führer (!), aş renunţa chiar azi la munca mea, conştient fiind că am dat greş".

Kühlenthal îi răspunse, copleşindu-l cu laude. Mesajele lui Cato făcuseră ca Înaltul Comandament German să fie complet „avertizat şi pregătit" în ultimele săptămîni. „Vă rog să continuaţi" încheia el peremptoriu.

Cato răspunse printr-un nou mesaj, în 8 iunie, care arăta că lucrează mai departe, cu acelaşi devotament nemărginit, pentru Germania lui Hitler (!). El raportă că o divizie blindată de gardă urma să fie trimisă pentru întărirea capului de pod din Franţa, în sectorul anglo-canadian. Transmiţînd acest mesaj, Cato satisfăcea o cerere a lui Montgomery, comandantul operaţiilor de debarcare. Corpul 5 de armată al S.U.A. întîmpinase o rezis-

tență puternică la Omaha Beach, iar generalul spera că știrea sósirii iminente a diviziei blindate va atrage forțele germane în fața liniilor engleze și canadiene, micșorînd astfel presiunea asupra americanilor.

personal la Londra, ca să-și prezinte rapoartele. Apoi se lansă într-o detaliată trecere în revistă a situației din sud-estul Angliei, trăgînd concluzia peremptorie că „forțe masive" erau ținute în rezervă pentru asaltul de la Calais...

Incepe debarcarea în Normandia

O catastrofă pentru Wehrmacht

Venise momentul pentru Cato să trimită cel mai important mesaj, prevăzut de M.I.-5 pentru 72 ore după începerea invaziei. Vineri 9 iunie, la ora 0 și 7 minute, radiotelegrafistul lui Cato începu să emită mesajul. Continuă să transmită, fără întrerupere, pînă la ora 2 și 9 minute. Lungimea transmisiei ar fi trebuit să trezească suspiciunile germanilor. Dacă ar fi fost opera efectivă a unui agent, specialiștii englezi ar fi avut tot timpul să localizeze transmițătorul și să-i aresteze pe operatori. Dar neverosimilul situației nu i-a stîrnit nici de data aceasta bănuieli lui Kühlenthal sau colegilor săi.

Cato spusese că agenții săi cei mai buni — Dick, Desmond și Freddy — au sosit

În aceeași zi — 9 iunie — un text prescurtat al mesajului a fost transmis de la Berlin cartierului general al lui Hitler, unde ajunse la orele 10 seara. Colonelul Krummacher, ofițerul însărcinat cu problemele spionajului, a subliniat două expresii care se refereau la debarcările din Normandia: *„manevră de diversiune"* și *„în scopul de a atrage rezervele la capul de pod, pentru a lansa apoi asaltul decisiv în alt punct"*.

Mesajul a ajuns la destinație într-un moment cît se poate de critic pentru Comandamentul german. De la început, Hitler fusese convins că primele debarcări în Franța erau doar o diversiune. Consilierii săi militari credeau de asemenea că anglo-americanii vor ataca la Calais. Zona era apropiată de rampele de pe care bombele zburătoare V-1 urmau să fie lansate asupra Londrei. Iar Calaisul era drumul

(Continuare în p. 68)

În slujba idealurilor înaintate ale vremii

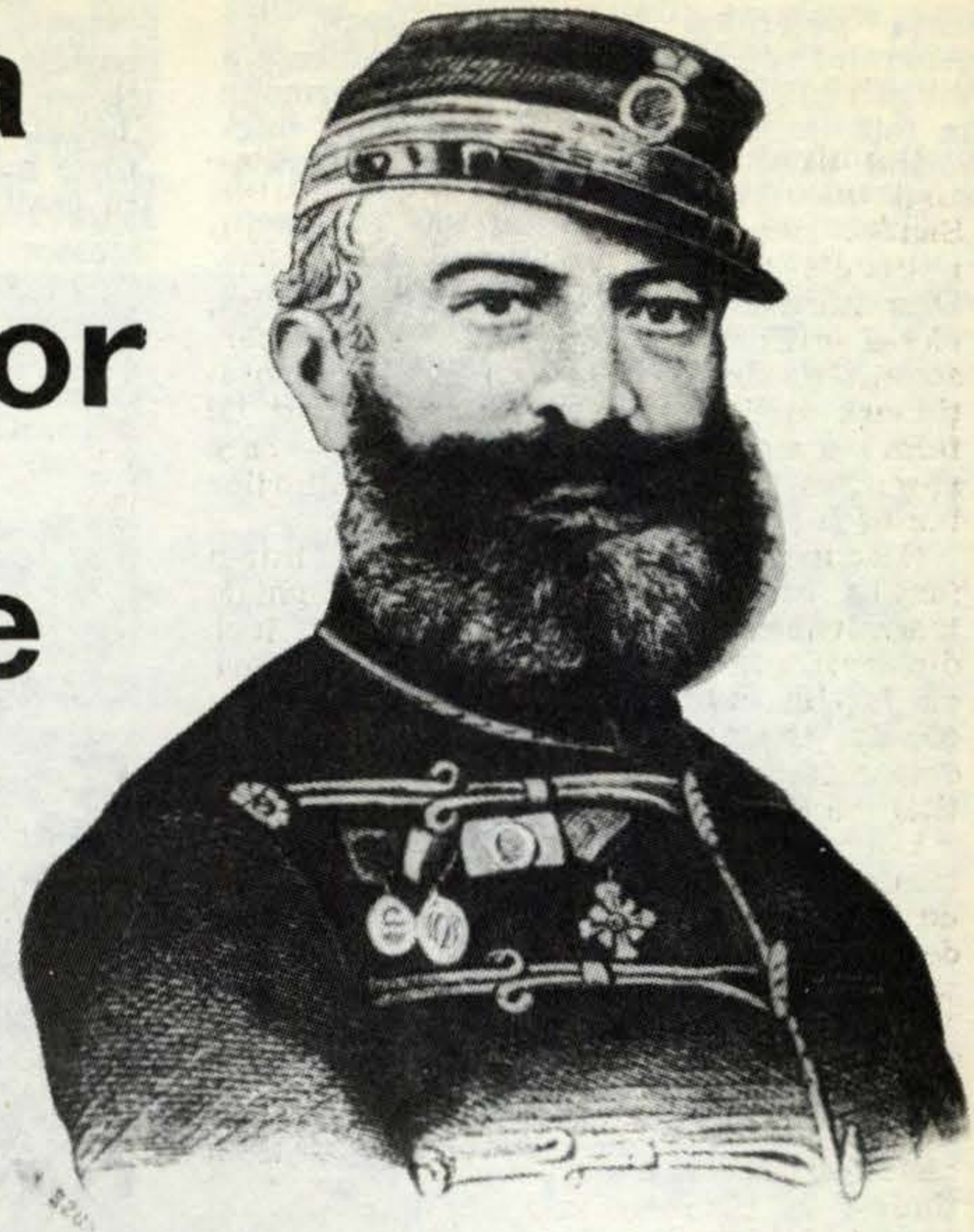

TELEKI SÁNDOR

L. DEMÉNY

Înăbuşirea revoluţiei burghezo-democratice în anii 1848-1849 într-o serie de ţări a făcut ca pleiada de oameni înaintaţi, de diferite naţionalităţi, să fie nevoită să-şi părăsească ţările, îngroşînd astfel rîndurile emigraţiei paşoptiste. Cu gîndul la emanciparea popoarelor lor, ei aşteptau izbucnirea unor noi revoluţii, creau planuri dintre cele mai îndrăzneţe de ridicare a naţiunilor şi se aflau pe baricade oriunde se ivea prilejul de a făuri măreţul ideal al libertăţii naţionale. Drumul emigranţilor nu era neted şi nu în toate cazurile ascendent : mulţi au ajuns pînă la Comuna din Paris, alţii s-au oprit la radicalismul burghez ori la liberalismul limitat sau chiar şi-au negat trecutul revoluţionar.

În această emigraţie s-au încadrat revoluţionarii români şi maghiari deopotrivă, căutînd să tragă concluziile ce decurgeau din tragica desfăşurare a evenimentelor din anii 1848-1849. Dintr-o astfel de strădanie s-a născut în ultimele zile ale revoluţiei din Ungaria „Pactul de pacificaţiune" între români şi maghiari iniţiat de Nicolae Bălcescu.

„Sînt un conte sălbatic...“

Din sînul emigranţilor maghiari paşoptişti transilvăneni a făcut parte şi Teleki Sándor, devotat slujitor al cauzei libertăţii naţionale şi al prieteniei între popoare. Dîrz luptător şi om cu o întinsă cultură, el s-a întîlnit pe firul anilor cu mari personalităţi ale vremii — militanţi revoluţionari, scriitori, poeţi, militari, artişti de faimă europeană sau mondială — care şi-au pus talentul lor în slujba idealurilor înaintate ale vremii.

Născut în urmă cu 150 ani într-o familie cunoscută de magnaţi maghiari transilvăneni, Teleki Sándor a suferit încă din copilărie influenţa acelor rude care au înţeles mersul evenimentelor sau au dăruit instituţii culturale de luminare cum a fost Teleki Sámuel, fondatorul vestitei biblioteci de la Tîrgu Mureş.

L-a avut printre educatori pe revoluţionarul Táncsics Mihály, cel care, alături de Eftimie Murgu, a fost închis la Pesta de reacţiunea absolutistă pentru ideile sale revoluţionare şi eliberat la 15 martie 1848 de mulţimea înflăcărată de versurile poetului revoluţionar Petőfi Sándor. Încă înainte de revoluţie a avut rara ocazie de a-l cunoaşte pe compozitorul şi pianistul de faimă europeană F. Liszt însoţindu-l în turneele sale din Ţara Românească, Moldova şi Rusia. În castelul lui Teleki Sándor din Coltău, Liszt a compus în 1846 una din cele mai frumoase rapsodii ale sale.

La 8 septembrie 1846 Teleki Sándor se afla la Carei, la adunarea comitatului nobiliar. „În oraş s-a răspîndit ştirea — scria el — că Petőfi Sándor a sosit în vizită la prietenul său Riskó Ignác şi că stă la el. Puţin m-a interesat persoana lui şi eram într-un fel furios că în jurul lui se face o zarvă atît de mare“.

Ducîndu-se seara la restaurant cu prietenul său Haray, acesta i l-a prezentat pe Petőfi Sándor. Poetul a deschis conversaţia :

— Dumneata eşti primul conte viu cu care stau de vorbă.

— Dar cu un conte decedat ai stat de vorbă ? — întrebasem.

— Eu însumi am fost un conte „decedat“ în timp ce eram comediant.

— Vezi, prietene, cu mine puţin ai cîştigat, căci sînt un conte sălbatic.

„S-a uitat la mine — povesteşte Teleki Sándor. Am observat din ochii lui că nu se aştepta la un astfel de răspuns ; mi-a întins mîna şi gheaţa dintre noi s-a spart“.

Teleki l-a invitat la castelul său de la Coltău, unde poetul a scris o serie de poezii şi şi-a petrecut luna de miere cu noua lui soţie.

Petőfi Sándor i-a dedicat şi o poezie, explicînd motivul pentru care a acceptat prietenia cu descendentul familiei de

Petőfi Sándor într-o imagine, cea mai fidelă chipului poetului

In p. 64 : *Teleki Sándor, în uniformă de general italian*

magnaţi, căci „nu oricărui magnat i se oferă norocul de a fi îmbrăţişat de mine şi de a fi numit prieten al meu“, scria el.

Firele unei adînci prietenii au dăinuit pînă la dispariţia poetului în bătălia de lîngă Sighişoara, ambii slujind, în 1848 şi apoi în 1849, în aceeaşi armată revoluţionară condusă de generalul polon Iosef Bem.

Teleki Sándor a colaborat şi la ziarul pestan „Március Tizenötödike“ (15 martie) editat de cercurile apropiate lui Petőfi, gazetă care şi-a ridicat glasul în toiul revoluţiei pentru cauza dreaptă a românilor transilvăneni.

Alături de generalul Bem

Încă de la începutul revoluţiei, Teleki Sándor s-a înrolat în şirul luptătorilor înaintaţi. Numit de guvernul revoluţionar maghiar căpitan al cetăţii Chioarului el

a primit cu bucurie ştirea că generalului Bem i s-a încredinţat comanda forţelor militare din Transilvania, care aveau misiunea de a curăţa ţara de trupele habsburgice. Bem şi-a dat seama că misiunea va putea fi dusă la bun sfîrşit numai cu forţele unite ale transilvănenilor, indiferent de naţionalitate. În oastea lui, alături de revoluţionarii maghiari şi de brava legiune vieneză, au luptat mulţi români transilvăneni.

Cînd Teleki Sándor a aflat de apropiata sosire a lui Bem la Satu Mare, a încercat să-i organizeze o primire fastuoasă. El a lăsat în memoriile sale momentul acestei întîlniri :

„Am fost trezit din somn, raportîndu-mi-se :

— Generalul Bem a sosit !

— Cînd ?

— Astă noapte.

— Dar breslele de croitori, blănari şi cismari ?

— S-a dus totul. Nu a fost întîmpinat de nimeni".

Teleki s-a prezentat atunci la Bem. Generalul l-a întrebat în germană : „Cine eşti dumneata ? Ce eşti dumneata ? De ce te afli aici ?"

„Eu, domnule general, sînt căpitanul cetăţii Chioarului şi împuternicitul guvernului. Mă numesc Teleki Sándor, şi sînt aici ca să îndeplinesc dispoziţiile dumneavoastră şi să-i fac şi pe alţii să le execute".

Generalul Bem l-a numit pe Teleki Sándor intendentul armatei sale şi l-a apreciat foarte mult pentru serviciile aduse armatei revoluţionare. Teleki a parcurs întreaga campanie militară alături de Bem, mai întîi cu gradul de maior şi apoi cu gradul de colonel. Idealurile comune i-au apropiat foarte mult. Însemnările lui Bem în albumul de amintiri al lui Teleki, corespondenţa dintre ei, dar mai ales momentele de mare tensiune pe care le-au trăit împreună pînă la capitularea armatei maghiare de sub comanda generalului Görgey Arthur la Şiria, în faţa armatei ţariste, au rămas mărturii nepieritoare ale unei prietenii sincere, pusă în slujba libertăţii şi progresului.

Desen al lui Hugo, în albumul unui „spînzurat"

Au urmat anii grei ai emigraţiei. Timp de aproape două decenii, Teleki Sándor s-a găsit departe de pămîntul natal. Cu mare greutate a reuşit să evadeze trecînd în Serbia şi de acolo la Constantinopol. A plecat apoi, alături de majoritatea emigranţilor la Paris, unde lupta continua.

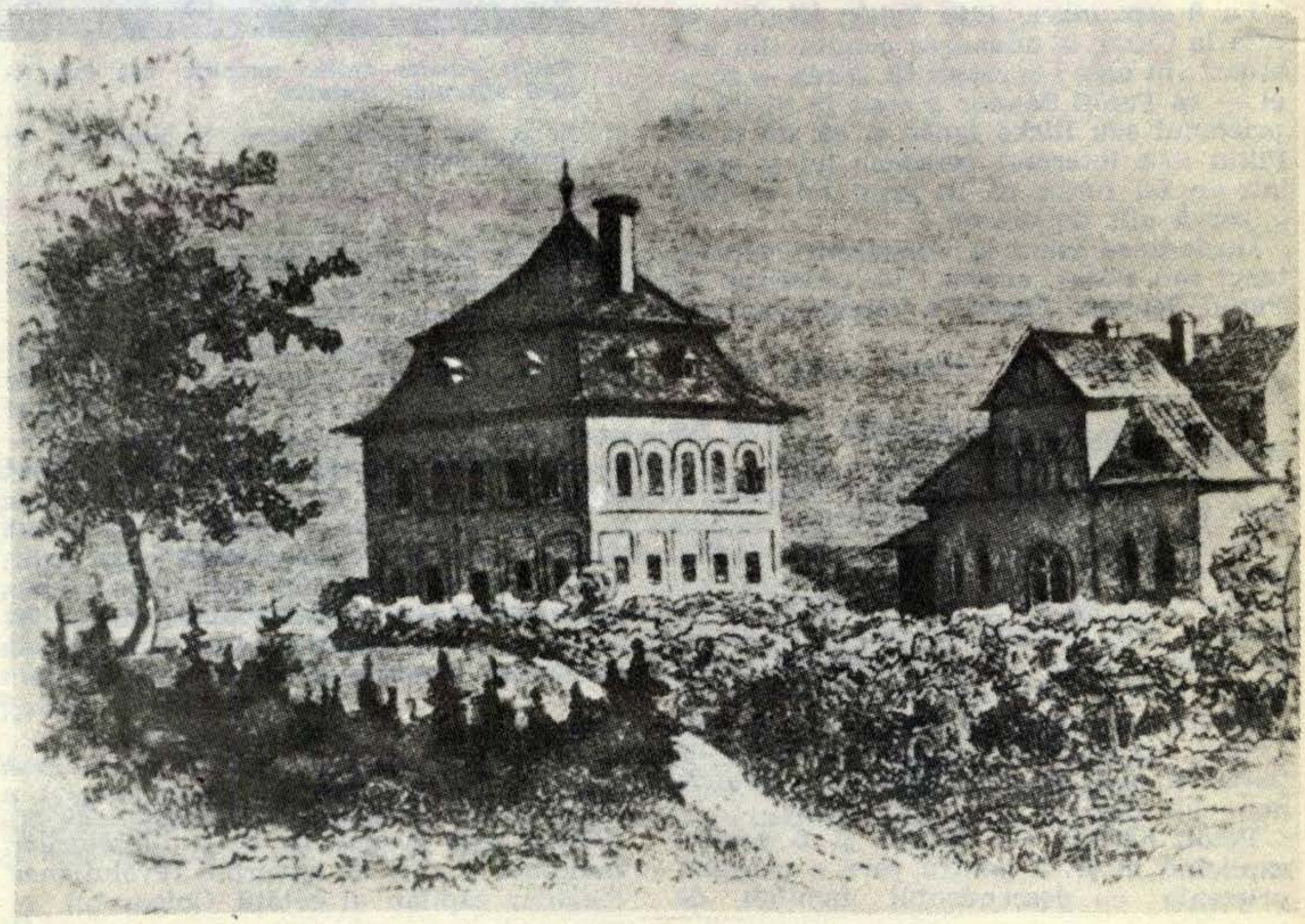

Castelul din Coltău, gazda generoasă a lui Liszt şi Petőfi

Acolo primește știrea că a fost condamnat la moarte și „executat" de către habsburgi. Cu această ocazie a scris unul din pamfletele sale cele mai frumoase, sub titlul : **Cum am fost spînzurat.**

Instaurarea regimului lui Napoleon III în Franța a frînat continuarea luptei revoluționare. Teleki a fost expulzat împreună cu un grup numeros de revoluționari francezi și străini. Printre aceștia era și marele poet și romancier francez Victor Hugo. Cu toții s-au retras pe insula anglo-normandă Jersey, asupra căreia se exercita autoritatea britanică. Aici Teleki face cunoștință cu Victor Hugo, audiază cursurile sale politice și devine unul dintre cei mai apropiați prieteni ai acestuia, fiind invitat permanent în casa lui. Trăiau împreună cu numeroși alți emigranți politici revoluționari atmosfera de așteptare a unei noi revoluții în Europa, care să mărture regimurile absolutiste. Guvernul englez nu a fost încîntat de formarea unui centru revoluționar pe Jersey și a început să acționeze, expulzînd din insulă pe doi dintre emigranți, pe Piancini și Thomas. Cu această ocazie Victor Hugo a redactat vestita sa **Declarație de protest,** pe care, alături de semnătura marelui patriot francez figurează și aceea a colonelului Teleki Sándor. Desigur, declarația a fost considerată de guvernul englez ca un act ostil și, împreună cu Victor Hugo, Teleki a trebuit să părăsească Jersey, stabilindu-se pe o altă insulă, anume Guernesey. Teleki a redat într-o serie de scrieri memorialistice momente mai semnificative din perioada prieteniei sale cu Victor Hugo, amănunte din viața zilnică, clipe de bucurie și de tristețe, situații comice, care toate oferă o contribuție la studierea vieții și operei scriitorului francez din amintita epocă. Una din mărturiile păstrate este și desenul schițat de Victor Hugo în albumul lui Teleki Sándor.

Victor Hugo

Intendent al armatei lui Garibaldi

O fază de seamă a vieții lui Teleki o constituie stabilirea sa la Londra. În capitala Angliei el participă la elaborarea diferitelor proiecte de organizare a mișcărilor insurecționale alături de Mazzini, conducătorul emigrației pașoptiste europene și Kossuth, șeful emigrației maghiare. În toiul acestei febrile activități, se întîlnește pentru prima dată cu viteazul fiu al poporului italian, Giuseppe Garibaldi, moment redat într-un vibrant articol. Trimis de Kossuth cu o scrisoare la Mazzini, Teleki îi este prezentat acolo lui Garibaldi. El însă trebuie să aștepte răspunsul lui Mazzini. Îndeplinindu-și misiunea, Teleki se duce la Grădina zoologică din Londra și spre norocul lui îl vede acolo din nou pe eroul luptei italiene de eliberare națională.

„La grădina zoologică l-am găsit pe Garibaldi, care se uita la lei. M-a recunoscut și mi-a întins mîna.

— O întîlnire cu noroc, căci ne întîlnim în răstimp de trei ore de două ori, într-un oraș atît de mare, — îmi spuse în maniera lui atrăgătoare.

— Aceasta îmi va aduce noroc, domnule general !

— Amin ! — replică el zîmbind".

Teleki a răspuns invitației lui Garibaldi de a se înrola în armata sa legendară. angajată în luptele ce se desfășurau în 1859 pentru unificarea Italiei. Alături de mulți revoluționari maghiari și români el participă, în cadrul „legiunii maghiare", la luptele duse sub comanda lui Garibaldi în Sicilia, Calabria, Neapole apoi Veneția, pentru eliberarea și unificarea Italiei.

Vitejia de care a dat dovadă revoluționarul transilvănean i-a atras simpatia și aprecierea conducătorului militar al mișcării italiene de eliberare. Această caldă afecțiune se simte în cuvintele pe care le-a așternut pe hîrtie într-o scrisoare adresată lui Teleki Sándor : „M-au bucurat foarte mult cuvintele calde care mărturisesc simpatia și dăruirea pe care o purtați față de cauza patriei mele. Cît de fericit mă face gîndul că alături vom pleca pe cîmpul de bătaie, în care vom

cuceri libertatea patriei mele minunate. Vă asigur că pentru totdeauna voi fi recunoscător față de Dvs".

Generalul italian îl numește pe Teleki intendentul armatei sale, funcție în care avea o vastă experiență. Fiind un bun țintaș, cu ocazia unei întreceri organizată între ofițeri, el cîștigă premiul acordat de Garibaldi. Generalul italian îi cedează sabia de paradă, dar Teleki insistă să aibă din partea prietenului său o poezie în albumul de memorii, căci îl considera pe Garibaldi o fire nu numai îndrăzneață, dar și plină de sensibilitate. Această poezie se păstrează și azi alături de o parte din corespondența dintre cei doi prieteni, mărturisind peste timpuri idealurile nobile de libertate care apropie fiii diferitelor popoare.

În sprijinul unei colaborări cu domnitorul Cuza

Teleki a fost însă nu numai un militar apreciat, ci și un recunoscut publicist. A colaborat în emigrație la diferitele ziare și reviste străine. A scris multe articole, dintre care suita de relatări de pe fronturile italiene publicată în organul condus de Alexandre Dumas-tatăl, au o valoare deosebită, ca izvoare autentice. Activitatea publicistică l-a făcut să intre în relații foarte apropiate cu personalități literare ca Georges Sand și cei doi Dumas.

Teleki Sándor s-a aflat în rîndurile acelor revoluționari emigranți maghiari din Transilvania, care după Unirea Principatelor Române în 1859, au căutat să stabilească o strînsă colaborare cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza. El a sprijinit acțiunile întreprinse de diplomatul revoluționar Klapka György și de fostul ambasador al guvernului revoluționar maghiar la Paris, Teleki László în vederea încheierii unei înțelegeri și perfectării unei colaborări militare cu Alexandru Ioan Cuza pentru a se conjuga eforturile popoarelor român și maghiar în acțiunea de slăbire a autorității Curții de Habsburg.

Teleki s-a reîntors în țară abia după 18 ani de emigrație. El nu s-a putut încadra în viața politică a dualismului austro-ungar, față de care s-a situat aproape consecvent în opoziție. De pe poziții liberal-democratice, el a lăsat posterității un număr mare de pagini consacrate evenimentelor mărețe la care a participat și cu care s-a identificat.

CATO CÎȘTIGĂ PARTIDA

(Urmare din p. 63)

cel mai scurt și mai rapid spre bazinul industrial al Ruhrului și spre Berlin.

Cu toate acestea, la 8 iunie, Hitler aprobase cererea de întăriri a feldmareșalului Rommel. Presiunea la capul de pod aliat era atît de puternică, încît, după multe ezitări, el ordonase ca toate trupele Armatei 15 care erau disponibile — 5 divizii de infanterie și două divizii PANZER, cu 300 tancuri — să se deplaseze din sectorul Pasului Calais, spre Normandia, unde se desfășura invazia.

Efectul mesajului lui Cato din 9 iunie a fost o catastrofă pentru naziști, răsturnînd această primă hotărîre. Principalul spion al Germaniei în Anglia confirma că bănuielile Führerului erau întemeiate! La o consfătuire ținută la miezul nopții, două ore după sosirea mesajului, Hitler contramandă deplasarea infanteriei și blindatelor Armatei 15 spre Normandia. Dădu ordin ca acestea să se întoarcă pe vechile poziții, pentru a apăra zona Calais, și puse în stare de alarmă toată zona de coastă dintre Sena și Schelde...

Diviziile, care porniseră deja, ar fi putut face servicii imense germanilor. Montgomery a declarat, după război, că dacă Armata 15 a Wehrmachtului s-ar fi deplasat corespunzător necesităților militare germane după ziua debarcării, acest lucru ar fi făcut problematică menținerea capului de pod inițial.

Planul marii diversiuni a fost o strălucită probă psihologică, poate cel mai bun plan de acest fel ce s-a conceput în Marea Britanie în timpul războiului și a dat rezultate nu numai atunci, ci multe săptămîni după aceea. Singurul moment cînd planul a fost cît pe ce să eșueze a fost cel provocat de tipica nehotărîre a lui Hitler. Cînd generalii l-au bombardat pe Führer cu cereri de întăriri, el a cedat inițial. Apoi a sosit însă mesajul lui Cato. Și Hitler și-a schimbat din nou hotărîrea. A rechemat diviziile PANZER la Calais. Și a pierdut...

În numărul viitor:
„Ultima conspirație a lui Cato"

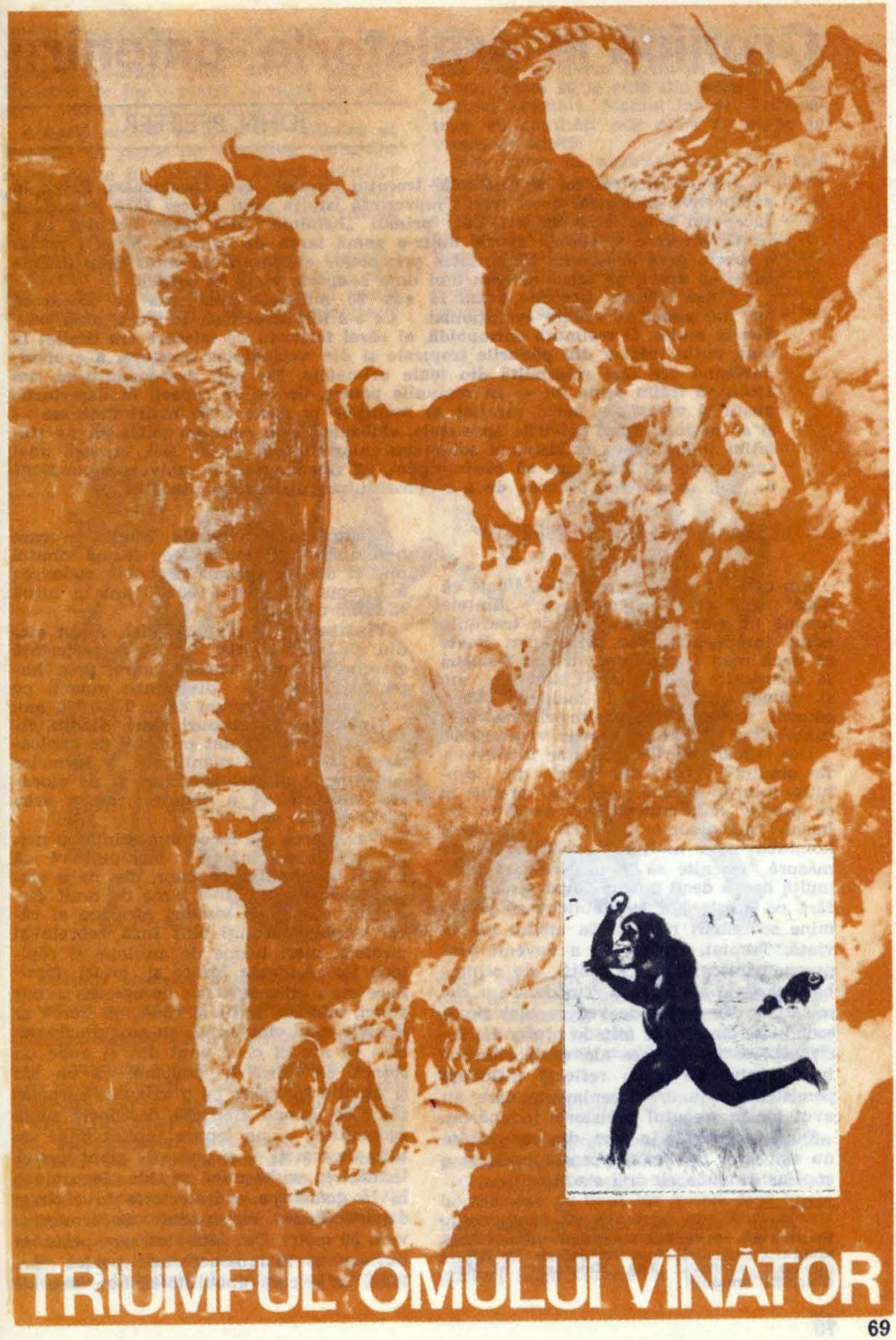

TRIUMFUL OMULUI VÎNĂTOR

Cronică la preistoria omenirii

JOHN PFEIFFER

Fără nici un fel de îndoială, trecutul omului este spectaculos. Privit în perspectivă biologică, acest trecut reprezintă istoria unui succes fără precedent. Începutul a fost însă modest. Căci primul „hominid" şi-a făcut debutul ca o fiinţă oarecare, o simplă specie dintr-o gamă largă de primate. Şi nici măcar o specie prea deosebită. Majoritatea primatelor existaseră nu mult timp înainte ca el să apară pe scenă şi erau mai bine adaptate vieţii în copaci.

Aşa stăteau lucrurile acum 15 sau 20 milioane ani, ceea ce înseamnă ieri **din punct de vedere evoluţionist. Ce s-a întîmplat însă de** ieri **şi pînă** azi ? **Foarte multe. O maimuţă antropoidă, al cărei teritoriu de mişcare era limitat la zone puţin întinse din pădurile tropicale şi din vecinătatea acestora, a evoluat, devenind cea mai răspîndită din toate primatele. Iar noi, descendenţii ei, am ajuns să trăim peste tot — în regiunile polare, lipsite de copaci, în deşerturile pustii şi uscate, în aerul rarefiat al munţilor la peste 5 000 metri înălţime — şi să ne îndreptăm privirile spre stele, chibzuind cam cum am putea să ne stabilim şi altundeva în sistemul solar sau chiar dincolo de el. Noi, urmaşii unei specii minore, am ajuns să predominăm, să fim singurii în universul cunoscut de noi, care avem puterea de a reconstrui sau distruge o planetă.**

ACEŞTI „VEGETARIENI PERVERTIŢI"

Am debutat însă prin a vîna. Poate că dacă n-ar fi fost vînătoarea, fiinţele umane nu s-ar fi desprins de tradiţiile adînc înrădăcinate ale primatelor. Poate că dacă n-ar fi renunţat strămoşii noştri la obiceiurile alimentare stabilite, am fi rămas mai curînd maimuţe decît oameni, asemenea celorlalte primate, care continuă să fie cu predilecţie vegetariene.

Dar transformările profunde din evoluţia omului — ca de altfel din evoluţia tuturor speciilor — s-au produs şi se produc mai curînd lent decît în izbucniri nemaipomenite. Încît la început, hominizii s-au mulţumit cu jumătăţi de măsură, menite să le asigure ceva mai multă hrană decît puteau furniza plantele, fără ca aceste noi îndeletniciri să determine schimbări radicale în modul lor de viaţă. Treptat, vînătoarea a devenit însă precumpănitoare, iar o suită de schimbări parţiale a dus la o remodelare a hominizilor din punct de vedere biologic şi social. O remodelare atît de profundă, încît aspecte importante ale comportamentului nostru de acum reflectă influenţa persistentă a unor evenimente care au avut loc în trecutul preistoric îndepărtat.

După cercetările în curs, din care multe nu sînt încă publicate, această evoluţie a cuprins următoarele trei stadii :

Vînătoarea individuală. Stadiu în care hominizii urmăreau mai cu seamă vînatul mic şi uneori mîncau, probabil, cadavre ; a început cu vreo 5 000 000 ani în urmă sau mai devreme.

Vînătoarea în grupuri mici. Acest stadiu s-a caracterizat printr-o preferinţă crescîndă pentru vînatul mare, prin împărţirea prăzii şi diviziunea muncii pe sexe ; a început acum circa 1 500 000 ani.

Vînătoarea în grupuri mari. Stadiul final a fost reprezentat probabil de exploatarea intensă şi planificată a turmelor de animale migratoare mari şi de stocarea alimentelor ; a debutat acum vreo 40 000-50 000 ani.

V-ar plăcea să faceţi cunoştinţă cu primii hominizi vînători ? Închipuiţi-vă că sînteţi un simplu spectator, dus de o maşină a timpului într-o lume de mult dispărută, o lume a savanei africane ai cărei stăpîni absoluţi sînt încă zebrele şi girafele, mari turme de antilope şi răpitorii lor. Animale bizare şi totuşi familiare stau ghemuite în apropierea unor stînci, mîncînd iarbă şi rădăcini. Parcă ar fi nişte mici cimpanzei, cu singura deosebire că atunci cînd unul din ei aude un foşnet, se ridică în picioare, ca un om şi ascultă încordat, cu o expresie surprinzător de umană. Deodată, descoperă sursa zgomotului — un iepure tupilat lîngă un tufiş de scaieţi — şi porneşte glonţ spre el. Urmărirea se termină repede. Iepurele o ia la goană pe o traiectorie în zig-zag, depărtîndu-se cu uşurinţă de urmăritor vreo 50 metri. Dar iată-l că sare peste un buştean şi încremeneşte de partea cealaltă, ca şi cum imobilitatea l-ar face in-

---

Autor a numeroase lucrări ştiinţifice, John Pfeiffer şi-a concentrat atenţia, în ultimul timp, asupra arheologiei şi antropologiei. În 1970, a publicat volumul **The Emergence of Man** (Apariţia omului).

vizibil. Hominidul aleargă pînă la buştean, întinde mîna, apucă iepurele şi-l omoară sucindu-i gîtul dintr-o mişcare. Ridicînd de jos o piatră ascuţită, îşi sfîrtecă victima şi apoi o înfulecă crudă.

Această scurtă şi ipotetică întîlnire se bazează în parte pe studierea resturilor fosile găsite în Africa în cursul ultimilor 45 ani şi în parte pe observarea comportamentului primatelor, care mai trăiesc astăzi în sălbăticie.

Primii vînători nu erau prea chipeşi: cîntăreau în medie vreo 23 kg, aveau cam 1,20 m înălţime şi aparţineau unei specii cunoscute sub numele de „australopiteci“ sau „maimuţe sudice“, deşi denumirea nu este prea corectă. Căci ei nu mai erau maimuţe, dar nu deveniseră încă oameni.

Rezultatul unei evoluţii de 10 milioane ani, australopitecii preluaseră de la predecesorii lor deprinderea de a se hrăni cu alimente oferite de pădure şi de savană, cu fructe, ierburi, rădăcini şi seminţe. Acum erau nişte vegetarieni pe cale de a se perverti.

De fapt, primatele nu sînt exclusiv vegetariene. Babuinii, de pildă, care trăiesc acum în savană, mănîncă maimuţe mici, iepuri şi pui de rumegătoare întîlniţi în cale. Dar ei devin carnivori numai ocazional, peste 99 la sută din hrana lor rămînînd vegetală. Meniul lor se îmbogăţeşte cu cantităţi mai mari de carne în vreme de secetă.

S-ar putea ca australopitecii să fi fost nevoiţi să facă acelaşi lucru, deşi, la drept vorbind, în cazul lor nu era vorba de o situaţie excepţională intervenită în sezonul uscat. Clima uscată se instalase pe întinse regiuni continentale, dînd naştere unei „situaţii excepţionale“ permanente, probabil principalul factor care a dus la consumul regulat de carne. Obiceiul a în-

Deveniţi carnivori, australopitecii nu s-au sfiit să vîneze, pe lîngă alte animale, şi rudele lor apropiate, maimuţele

ceput cel puţin acum două sau trei milioane ani, vîrsta celor mai vechi unelte de piatră cunoscute (unelte tăietoare şi percutoare găsite în anul 1970 lîngă Lacul Rudolf, din Kenya), poate chiar cu mult mai înainte.

PREISTORIE ŞI ... RUGBY

Ce ştim despre tehnica de vînătoare din preistoria îndepărtată?

Cunoştinţele noastre nu sînt excesiv de bogate, dar pe baza lor putem face unele presupuneri. De exemplu, asemenea aborigenilor din deşertul apusean al Australiei, strămoşii noştri îşi vor fi construit adăposturi lîngă sursele de apă, grămezi de

PRIMATE — ordin de mamifere cuprinzînd omul, maimuţele şi lemurienii (mici animale arboricole care seamănă cu maimuţele), avînd cîteva caracteristici asemănătoare : creier de dimensiuni mari, un înalt grad de organizare a scoarţei cerebrale, membre cu cinci degete etc...

AUSTRALOPITEC — hominid fosil, descoperit în sudul Africii, (în limba latină **australis** = de sud, în greacă **pithekos** = maimuţă) ce avea mersul biped, ca şi omul actual ; este primul creator de unelte de os şi piatră.

pietre în dosul cărora se puteau ascunde, pîndind prada. Se pare că erau în stare să clădească structuri atît de simple. Săpînd în Defileul Olduvai — una din aşezările cele mai bogate în resturi de hominizi din lume — Lewis Leakey, directorul Centrului de preistorie şi paleontologie din Nairobi, a găsit, în depozite de aproape două milioane de ani vechime, urmele unui zid sau dig de piatră.

Pe atunci, ca şi acum, supravieţuirea implica o cunoaştere amănunţită a obiceiurilor altor animale, şi, în special, capacitatea de a profita de instinctele lor, de tactica folosită pentru a se salva. Privelişte a unui prînz potenţial îndepărtîndu-se cu viteză maximă putea fi o experienţă descurajatoare pentru un răpitor mai puţin iute de picior, încît pentru a continua urmărirea, avea nevoie de o înţelepciune cu totul aparte, de convingerea că, mai curînd sau mai tîrziu, prada se va ghemui şi va încremeni (aşa procedează iepurii şi unele păsări, printre care un fel de potîrniche, ale cărei oase au fost găsite într-unele din cele mai vechi aşezări din Olduvai).

O altă tehnică, veche şi eficace, este urmărirea pe furiş. Dar, aşa cum a constatat Leakey, practicînd-o mai mulţi ani, ea cere o răbdare rareori întîlnită, chiar printre cei ce vînează din plăcere şi a căror viaţă nu depinde de vînătoare. Odată, în apropierea unui lac de lîngă Nairobi, Leakey s-a camuflat cu crengi stufoase înfipte în centură şi s-a luat pe urmele unei gazele aflată la vreo 225 metri. El înainta încet cît timp gazela îşi ţinea capul plecat, păscînd, şi se oprea ori de cîte ori animalul înceta să pască şi-şi ridica capul pentru a privi în jur. Preceda întotdeauna gazela cu o mişcare, pe care o prevedea după anumite semne : „Exact înainte de a-şi înălţa capul, gazela sălta parcă un umăr mai sus decît celălalt. Această mişcare era semnalul care mă făcea să mă opresc".

Leakey era mereu cu ochii în patru, observînd poziţiile altor gazele şi păsări din apropiere, care la o mişcare bruscă de-a lui ar fi putut da alarma, demascîndu-l. El şi-a notat eventualele surse de hrană, în caz că prada i-ar fi scăpat, ca, de pildă, un melc mare, cuiburi de păsări şi un muşuroi de furnici. După două ceasuri lungi de pîndă, a ajuns la numai 5,50 metri de gazelă şi în cele din urmă a doborît-o la pămînt, printr-o manevră învăţată pe vremea cînd juca rugby la universitate.

VÎNĂTORII DEVIN AMBIŢIOŞI

Cînd e vorba de agonisirea hranei, fiecare membru al unei cete de primate neumane trăieşte pe cont propriu. Nu se fac excepţii nici pentru puii în vîrstă de un an : dacă o mamă mănîncă şi puiul vrea să se înfrupte şi el din hrană, ea îl împinge deoparte. Vînătoarea implică însă împărţirea prăzii. Cel puţin aşa sugerează existenţa unor tabere de bază ale australopitecilor, în care ei puteau să aştepte întoarcerea vînătorilor încărcaţi cu carne pentru ceată.

Dar pofta vine mîncînd. Pe măsură ce vînătorii au devenit mai ambiţioşi, cantitatea de împărţit a crescut. Dacă în cele mai vechi aşezări găsite la Olduvai a predominat vînatul mic — iepuri, broaşte ţestoase, şobolani, şopîrle, păsări migratoare, pui de antilopă de diverse specii — săpăturile făcute în aşezări mai recente din Africa şi Europa, indică o preferinţă crescîndă pentru vînatul mare. Schimbarea a fost dictată în bună măsură de considerente economice. Căci pentru a realiza din animale mici cantitatea de hrană obţinută prin uciderea unei singure antilope e nevoie de foarte multe ore de vînătoare. Doi sau trei oameni care vînează laolaltă animale mari într-o savană bogată, pot agonisi de două sau trei ori mai multă carne decît un om singur, care capturează animale mici.

Această tactică n-a fost însă absolut necesară pentru supravieţuire. Strămoşii noştri din preistorie s-ar fi putut descurca mulţumitor cu o alimentaţie constînd exclusiv din vînat mic şi diverse varietăţi de plante. Dar trecerea la vînatul animalelor mari a avut o importantă semnificaţie socială. De fapt, ea a contribuit la declanşarea celui mai semnificativ lanţ de fenomene din evoluţia hominizilor după ce coborîseră din copaci şi trecuseră la regimul predominant carnivor.

Se pare că această tendinţă a început să se accentueze între 2 000 000 şi 1 000 000 î.e.n. Cert este că acum circa 300 000 ani era bine stabilită. Cea mai veche aşezare preistorică cunoscută în afara Africii, peştera Vallonet, situată în Franţa, pe faleza Mediteranei, conţine cîteva unelte cioplitoare folosite cu aproape un milion de ani în urmă şi oase de animale mari, de rinocer, hipopotam, urs brun, mistreţ şi cerb, în cantitate suficientă pentru a umple un muzeu. O aşezare ceva mai recentă, de lîngă satul Forralba din nordul Spaniei, cercetată

de Leslie Freeman şi Clark Howell de la Universitatea din Chicago a dat la iveală, printre altele, resturile a vreo 40 cai şi a numeroşi elefanţi, care par să fi fost goniţi în mod voit într-o mlaştină.

Fosilele găsite sugerează influenţa pe care a avut-o această activitate asupra evoluţiei. Într-adevăr, epoca care a cunoscut începutul vînătorii de animale mari a fost şi martora dezvoltării remarcabile, poate chiar a organizării fundamentale a creierului hominizilor, precum şi a apariţiei unor fiinţe care trecuseră definitiv graniţa dintre „preom" şi om. Creierul celor mai evoluaţi australopiteci avea un volum de circa 600 centimetri cubi, fiind cam de mărimea unei portocale mici. Aprecierile bazate pe un studiu făcut de David Pilbeam, de la Universitatea Yale, arată că un milion de ani mai tîrziu, descendenţii lor aveau creiere cu 50 la sută mai mari şi în unele cazuri de două ori mai mari, adică aproape cît cele ale oamenilor de astăzi. Pilbeam şi alţi cercetători preconizează o relaţie directă între vînătoarea de animale mari, dezvoltarea unui creier mai complex şi apariţia primilor oameni, membri ai speciei Homo erectus.

Cetele în care se aflau indivizi cu creiere mai mari decît media au vînat şi au trăit mai mult decît cele compuse din indivizi cu creiere mai mici. Putem deduce că cei dintîi erau în stare să gîndească unele lucruri dinainte — să pregătească curse şi gropi-capcane, să elaboreze planuri şi semnale, să folosească şi să-şi amelioreze limbajul brut pe care-l aveau la vremea aceea, să confecţioneze unelte mai bune.

Apoi, a fost descoperit focul.

Primele unelte de os au apărut în paleoliticul inferior

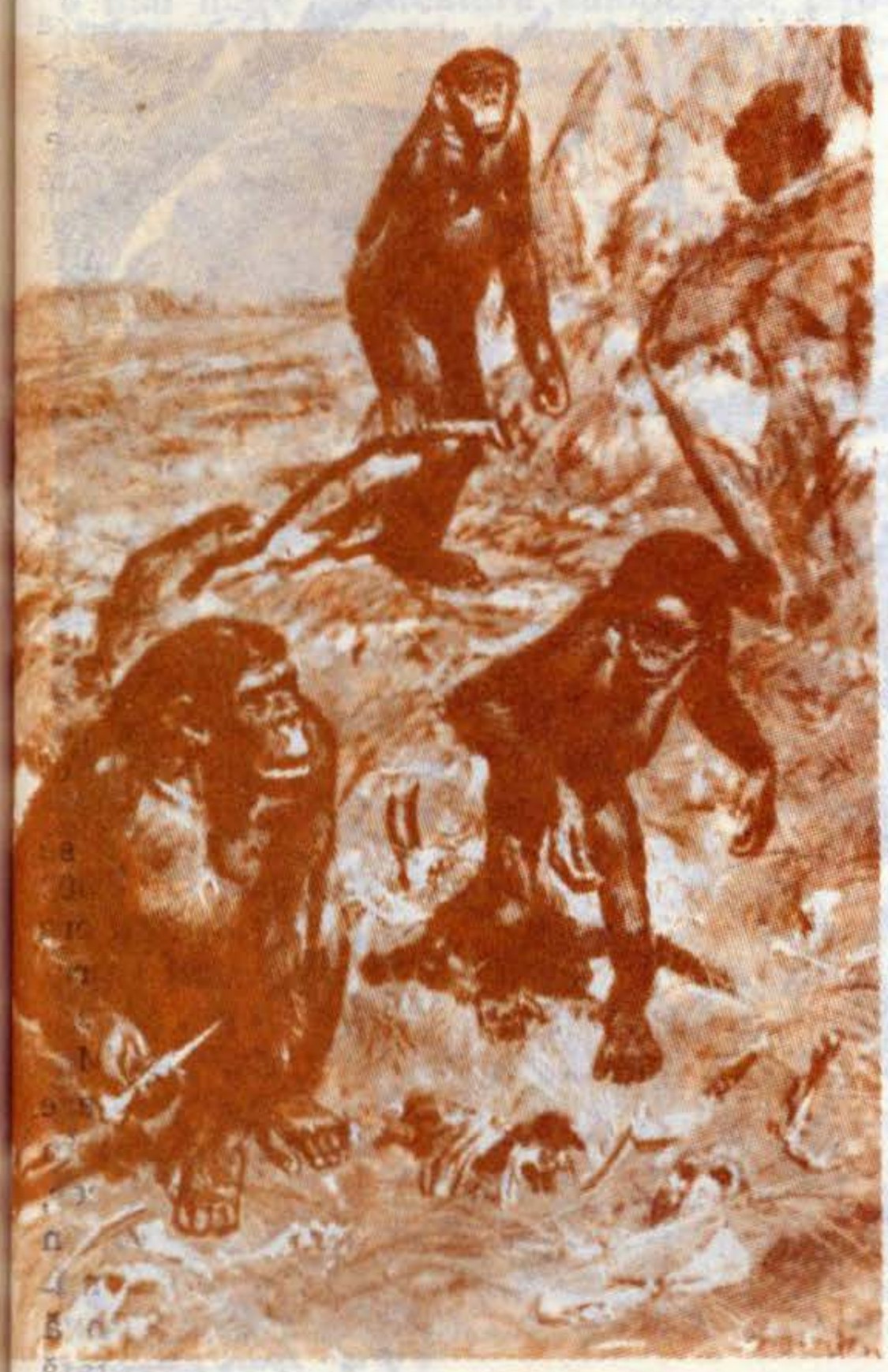

PRIMELE DANSURI, PRIMELE EMOŢII...

Cele mai vechi urme de foc găsite într-o peşteră apropiată de Vallonet arată că el a apărut acolo cu vreo 750 000 ani în urmă, luminînd văile care fuseseră întotdeauna întunecate noaptea şi încălzind peşterile. Cu timpul, focul a căpătat încă o funcţie, aceea de a ţine animalele la distanţă, iar mai tîrziu a fost folosit ca armă ofensivă pentru a speria animalele. Urme de iarbă arsă arată că la Forralba focul poate să fi fost utilizat pentru a goni animalele mari în mlaştină.

Dar cu ajutorul focului a putut fi lungită şi durata zilei. Căci hominizii, ca majoritatea animalelor din păduri şi savane, îşi duseseră totdeauna viaţa între răsăritul şi apusul soarelui. Acum dispuneau de mai mult timp pentru a se aduna în jurul focului, după încheierea vînătorii, a trece în revistă succesele şi eşecurile zilei şi, poate, a spune, în felul lor, poveşti vînătoreşti despre animalele mari care le scăpaseră. Vatra primitivă a devenit astfel primul cerc de familie. Nu posedăm dovezi arheologice care să ateste existenţa unor ritualuri în epoca aceasta, dar e posibil ca legendele şi ceremoniile de vînătoare, însoţite de dans şi zgomote ritmice, să se fi născut în jurul acestor vetre primitive. Flăcările, trosniturile lemnelor care ardeau şi umbrele care jucau pe pereţii peşterii trezeau diferite emoţii şi se poate să fi stimulat inspiraţia primilor vînători.

Dar viaţa devenea din ce în ce mai complicată, chiar pe vremea aceea.

Mărirea creierului, elementul cel mai distinct uman al fiinţelor umane, a adus cu sine o mulţime de dificultăţi şi a pus naturii o problemă de tehnică biologică. Naşterea copiilor cu creiere mai voluminoase reclama o deschidere mai mare a bazinului femeii şi şolduri mai largi. Pe de altă parte, şoldurile mai largi ar fi însemnat o reducere nedorită a vitezei de alergare şi a mobilităţii în general. Evoluţia biologică a rezolvat lucrurile făcînd un compromis: şoldurile s-au lărgit puţin, iar copiii s-au născut cu creiere destinate să crească îndeosebi după naştere.

HOMINIZI — familie de primate superioare, reprezentată prin strămoşii noştri fosili şi prin oamenii actuali.

OMUL DE NEANDERTHAL — ramură umană fosilă, al cărei nume se trage de la resturile arheologice descoperite în 1856 în valea Neanderthal (Germania de nord-vest).

OMUL DE CRO-MAGNON — tip uman mai evoluat decît cel precedent care avea, în linii generale, caracterele omului actual. A fost descoperit în 1868 în localitatea franceză Cro-Magnon.

LEWIS LEAKEY — arheolog şi antropolog englez. A făcut săpături arheologice pe teritoriul Tanganicăi şi Kenyei şi a scos la iveală numeroase resturi ale omului care a populat Africa în timpuri străvechi.

Repercusiunile acestui compromis au fost uriaşe. La maimuţele rhesus, de pildă, creierul nou-născuţilor atinge 75 la sută din dimensiunile creierului adult, iar puiul este capabil să-şi agonisească singur hrana la vîrsta de numai un an. În schimb copiii de Homo erectus veneau pe lume cu un creier care avea cam un sfert din dimensiunile creierului matur ; ceea ce îi făcea neajutoraţi timp de patru sau cinci ani, cu mult mai neajutoraţi decît puii tuturor primatelor. Incapabili de a-şi urma mamele sau de a se agăţa de ele, ei şi-au elaborat modalităţi speciale de a atrage şi a chema adulţii, fie prin zîmbete, fie printr-un întreg repertoriu de ţipete.

Creierele mai voluminoase au influenţat atît obiceiurile mamelor, cît şi pe ale copiilor. Dependenţa prelungită a copiilor echivala cu o dependenţă prelungită a mamelor. Copiii avînd nevoie de îngrijire un timp mai îndelungat, mamele s-au bizuit mai mult ca niciodată pe bărbaţi pentru apărare, ajutor la obţinerea hranei şi lemnelor de foc, participare mai activă la creşterea odraslelor lor. Psihologul Erik Erikson, de la Universitatea Harvard (S.U.A.) afirmă că teama de a fi părăsită este „teama fundamentală a femeii, care persistă toată viaţa“ şi presupune că frica a apărut pe vremea lui Homo erectus. Iar o dată cu ea, au fost inventate desigur metode noi de a atrage şi de a reţine bărbaţii, care au marcat începuturile monogamiei şi a unei faze iniţiale din preistoria dragostei de tip uman.

Într-un cuvînt, vînătoarea a dat un sens nou sentimentelor omului pentru om. Relaţiile au devenit mai strînse, au cîştigat

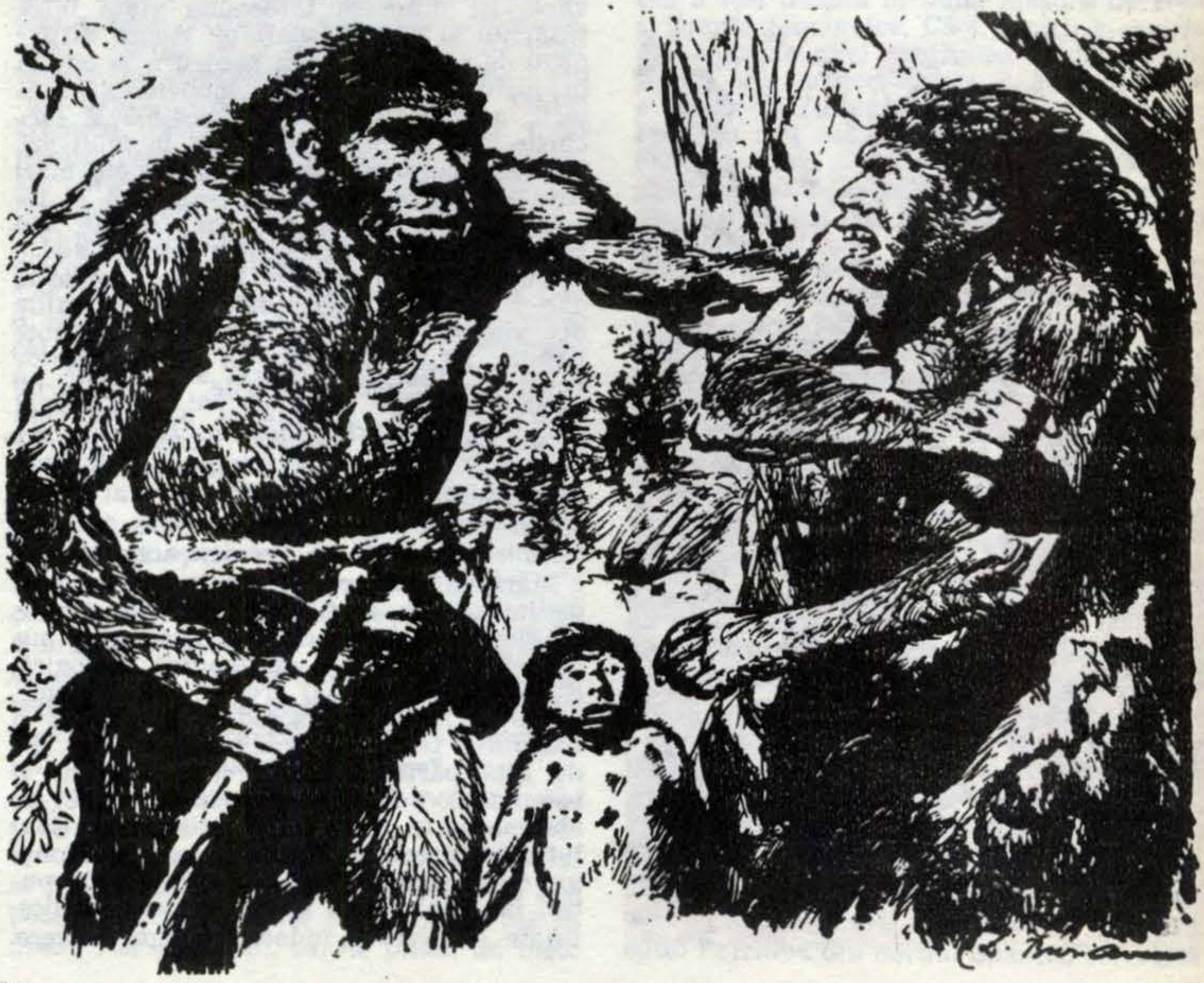

Cel mai bun vînător, cel mai brav membru al colectivităţii (paleoliticul mediu)

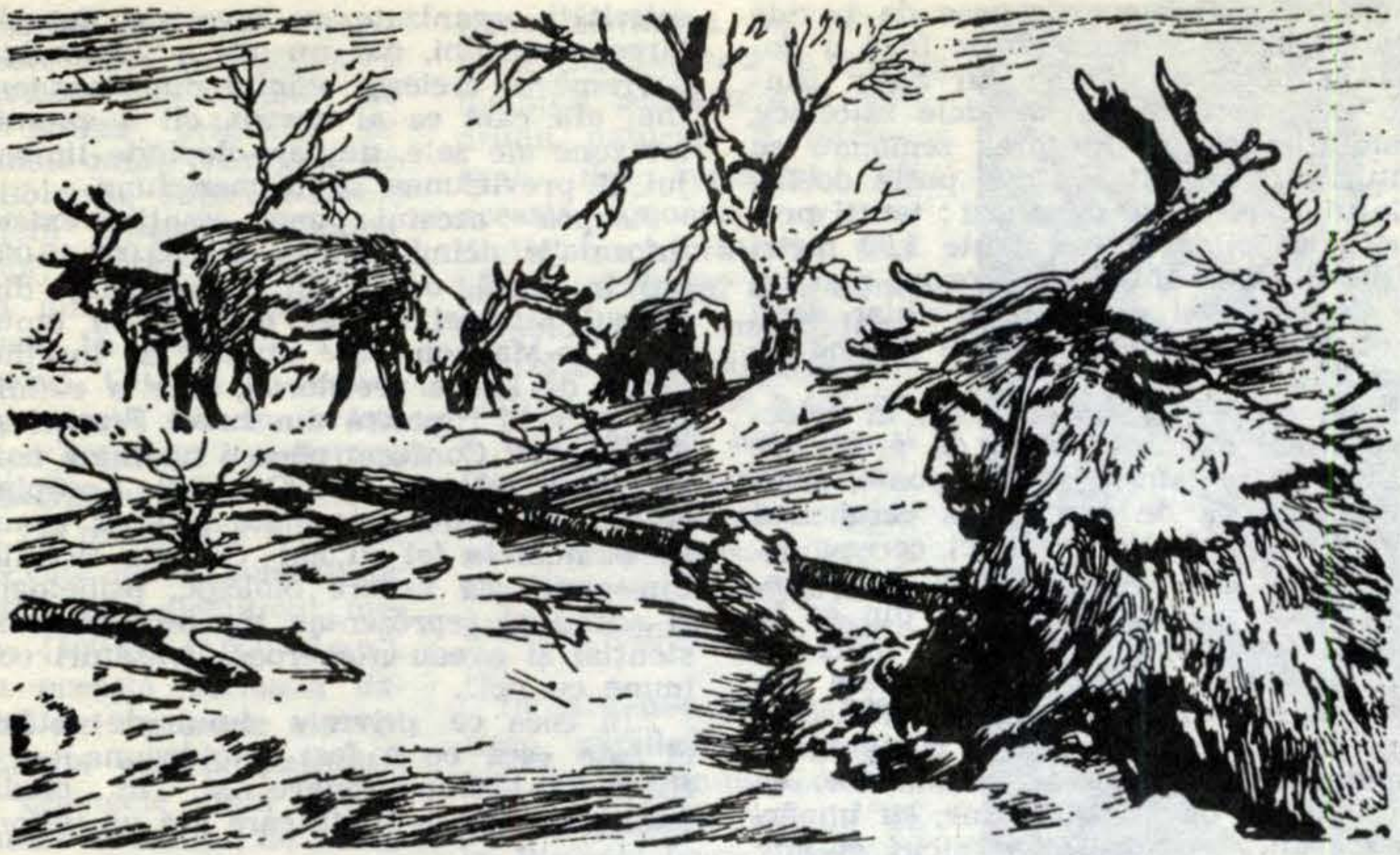

Strămoşii noştri din paleoliticul superior au fost destul de ingenioşi pentru a recurge la camuflaj

o mai mare încărcătură emoţională, izvorîtă din experienţele intense trăite în comun şi nopţile petrecute laolaltă în tabere îndepărtate.

UN PERSONAJ DE TRANZIŢIE

Cine a fost omul din Neanderthal ? Un vînător foarte încercat şi un membru deplin al speciei noastre (Homo sapiens), care a apărut cu peste 150 milenii mai înainte, o dată cu dispariţia lui Homo erectus. Fruntea lui era mai îngustă şi mai înclinată decît a noastră, membrele mai greoaie, arcadele ochilor osoase şi masive. Se ţinea perfect drept şi contrar părerii curente, nu era nicidecum fioros. Omul din Neanderthal a fost o varietate specială a lui Homo sapiens, o subspecie care nu l-a ajuns niciodată pe acesta, deşi s-a apropiat foarte mult de el. A fost mereu pe punctul de a se umaniza pe deplin, sau cel puţin de a deveni tot atît de uman pe cît sîntem şi noi. Judecînd după cîteva descoperiri recente de figuri zgîriate pe oase, el se chinuia, de exemplu, să exprime ceva şi poseda un oarecare simţ al desenului decorativ.

O regiune care prezintă un deosebit interes pentru studierea omului din Neanderthal este situată la extremitatea de răsărit a Mediteranei, pe pantele lanţurilor de munţi aproape paralele cu coasta Israelului, Siriei şi Libanului. Această regiune cuprinde trei aşezări în care au fost găsite urmele unor oameni de tranziţie, oameni care erau cu siguranţă neanderthalieni, dar care nu semănau cu cei tipici din apusul Europei. Pe Muntele Carmel, de pildă, într-o peşteră şi într-un adăpost sub stîncă, cercetătorii au descoperit resturile unor indivizi cu arcade supraorbitare mai masive, cu craniile ceva mai rotunjite, bărbii mai proeminente şi feţe mai mici. Resturile datează de acum 40 000-50 000 ani.

Sally Binford, de la Universitatea din New Mexico, care a făcut săpături în Orientul Apropiat, a emis o teorie prin care caută să explice de ce s-a produs schimbarea în acea regiune şi în acel timp. În primul rînd, clima a devenit ceva mai uscată, cu un regim de precipitaţii sezoniere ; acest lucru a influenţat obiceiurile rumegătoarelor sălbatice şi ale altor animale trăind în turme. În timpul verii, acestea păşteau pe cîmpiile relativ umede de pe coastă, iar toamna, atunci cînd ierburile se răreau, o porneau prin văile împădurite şi verzi pînă ajungeau pe dealurile de la poalele munţilor, unde păşunile erau udate de ploile de toamnă tîrzii.

După Sally Binford, populaţiile neanderthaliene tîrzii au avut isteţimea să profite de aceste obiceiuri. Şi anume, grupuri mari de vînători, cuprinzînd poate chiar 20-30 oameni, se adunau nu în locurile unde se afla vînatul, ci acolo unde se puteau aştepta ca prada să vină într-un viitor apropiat — în trecătorile înguste şi în fundăturile naturale situate pe drumurile tradiţionale ale turmelor migratoare. Anumite aşezări din regiune sînt amplasate în asemenea puncte şi conţin

o cantitate mai mare de oase de bovide sălbatice, ceea ce pare să fie încă o dovadă în favoarea teoriei lui Sally Binford. Dar, vorbind de bovidele sălbatice, să amintim că ele nu prea semănau cu creaturile mai mult sau mai puțin docile, întîlnite pe pășunile de astăzi ; taurii preistorici, de pildă, aveau peste 1,80 metri înălțime și erau mult mai fioroși, mai repezi de picior și mai vînjoși chiar decît cei de azi, gata de o ripostă demnă de înfățișarea lor.

Vînătoarea în grupuri mari, în colectiv, cel mai avansat stadiu de procurare a hranei în preistorie, a fost, poate, principalul factor de apariție a celui mai evoluat hominid. Noile tactici cereau calități noi, și anume capacitatea de a prevedea și de a elabora planuri din ce în ce mai complexe. Cantități mari de unelte trebuiau să fie confecționate din timp, iar indivizii trebuiau să primească sarcini speciale în legătură cu pregătirea curselor și uciderea animalelor, cu tăiatul lor în bucăți și în fine, cu împărțirea cărnii. Aceste îndeletniciri și alte activități organizate au favorizat dezvoltarea creierului, dar nu atît a volumului, devreme ce creierul omului din Neanderthal era cam ca al nostru, cît a anumitor zone ale sale, de care depinde limbajul și previziunea pe termen lung.

Asupra acestui punct esențial există informații neîndoielnice. Cu 35 000-40 000 ani în urmă, omul din Neanderthal din apusul Europei a fost înlocuit cu omul de Cro-Magnon. Și atunci a început vîrsta de aur a preistoriei, care a culminat cu arta rupestră din sudul Franței și din Spania. Conform părerii unanime noii veniți se trăgeau din Orientul Apropiat și din regiunile învecinate și erau practic oameni la fel cu noi. Cu alte cuvinte din punct de vedere biologic, psihologic și social ei reprezentau un progres substanțial și aveau numeroase trăsături comune cu noi...

...În ceea ce privește omul de astăzi, el este ceea ce a fost întotdeauna — o ființă în transformare și, în ciuda unor pesimiști, o ființă care are un viitor.

Artemis în România

Dr. C. RIȘCUȚIA

Situat la răscrucea căilor ce duc spre Europa Centrală dinspre Orientul Apropiat — peste Anatolia și Peninsula Balcanică — și dinspre sud-vestul Siberiei — peste Stepa pontică — teritoriul țării noastre a fost parcurs și populat de grupuri de vînători încă din timpuri foarte îndepărtate, din acele perioade ale pleistocenului * în care retragerile totale sau parțiale ale gheților au putut permite o cît de modestă existență umană.

Cercetări sistematice sau uneori descoperiri întîmplătoare făcute în România, au oferit un tablou coerent și destul de bogat al distribuției tipurilor de cultură materială, legată de vînătoarea ce se putea practica pe teritoriul țării noastre. Astfel, prezența uneltelor cioplitoare (a faimoaselor „choppingtools" aparținînd *culturii de prund)* din regiunea cuprinsă între Olt și Arges, precum și a așchiilor de cremene (numite „clactoniene"), ca cele de la Valea Lupului (jud. Iași), Mitoc-Malul Galben sau Ripiceni-Izvor (jud. Botoșani) evocă existența și activitatea pe meleagurile noastre a unor cete de hominizi vînători ce au aparținut fazelor timpurii ale antropogenezei (formării omului), încadrate în paleoliticul inferior [1 000 000-100 000 î.e.n.] **.

Selecția intensivă care a avut loc de-a lungul epocii vechi a pietrei, în pleistocen, a dus la transformarea treptată și, în urma evoluției biologice și sociale, la sporirea populațiilor de vînători. Totodată, ele au început să utilizeze unelte mai variate și mai perfecționate. Acest spor cantitativ și progres

* Din punct de vedere arheologic, pleistocenul corespunde, în linii generale, paleoliticului — *n.r.*

** Periodizările cuprinse între paranteze pătrate au fost reproduse de redacție după volumul *Istoria lumii în date.*

calitativ au fost determinate de intensificarea activității vînătorești, de dezvoltarea prinderii de animale mari. Vestigiile de la Boinești, Ripiceni-Izvor, Peștera Muierilor, Ohaba Ponor, Nandru, Tîrgușor, deci din diferite localități situate în Moldova, Transilvania, Oltenia și Dobrogea, atestă că în aceste locuri a existat o activitate vînătorească și un meșteșug de prelucrare a pietrei adecvate noilor condiții de viață din paleoliticul mediu [100 000-45 000 î.e.n.]. Din această perioadă datează și primele vestigii atribuite omului paleolitic — falangele unui reprezentant al omului de Neanderthal — descoperite în Transilvania, la Ohaba Ponor.

În ceea ce privește paleoliticul superior [45 000-10 000 î.e.n.], el a adus, o dată cu evoluția locală a populațiilor și cu noile imigrări de grupuri de vînători, a căror înfățișare fizică se apropia de cea a omului de azi, o nouă și progresivă diversificare a uneltelor de vînătoare. Funcționalitatea lor dovedește ingeniozitate și o temeinică cunoaștere a cadrului natural. E interesant de remarcat că această cunoaștere a mediului înconjurător a fost legată nu numai de o nouă tehnologie a materialelor utilizate și de psihologia vînatului, dar și de o intuire a fenomenelor balistice și mecanice în general, reflectată în eficacitatea harpoanelor, a propulsoarelor, a săgeților etc., descoperite în diferite puncte ale Europei.

În țara noastră, în acest timp, populația a înregistrat un continuu spor demografic. Descoperirile de la Ripiceni-Izvor, Cetățuia și Dîrțu (Ceahlău, jud. Neamț), Peștera (Moeciu, jud. Brașov), Malul Roșu (Giurgiu, jud. Ilfov) sau Tîncova (jud. Caraș-Severin), pentru a nu aminti decît cîteva din această serie, oferă materiale interesante de studiu în acest sens. Craniul de la Cioclovina, care a aparținut unui Homo sapiens fossilis, sau cel de la Peștera Muierilor, atribuit aceluiași strămoș al nostru, concretizează cu probe osteologice supozițiile arheologilor. Nu mai puțin interesantă este și descoperirea din Peștera Ciurului-Izbuc (Pădurea Craiului): urme de picioare, imprimate în sedimentele galeriilor, peste care se adaugă urmele labelor unui urs de peșteră, reînvie în mod impresionant un moment din căutările dramatice de adăpost și hrană ale unei familii străvechi, hărțuite de vitregia mediului natural (probabil de la sfîrșitul ultimei glaciații).

Urmele strămoșului nostru. În Peștera Ciurului-Izbuc s-au păstrat intacte peste 190 urme de picioare lăsate de un bărbat, o femeie și un copil, care au explorat galeriile peșterii, probabil în căutare de adăpost

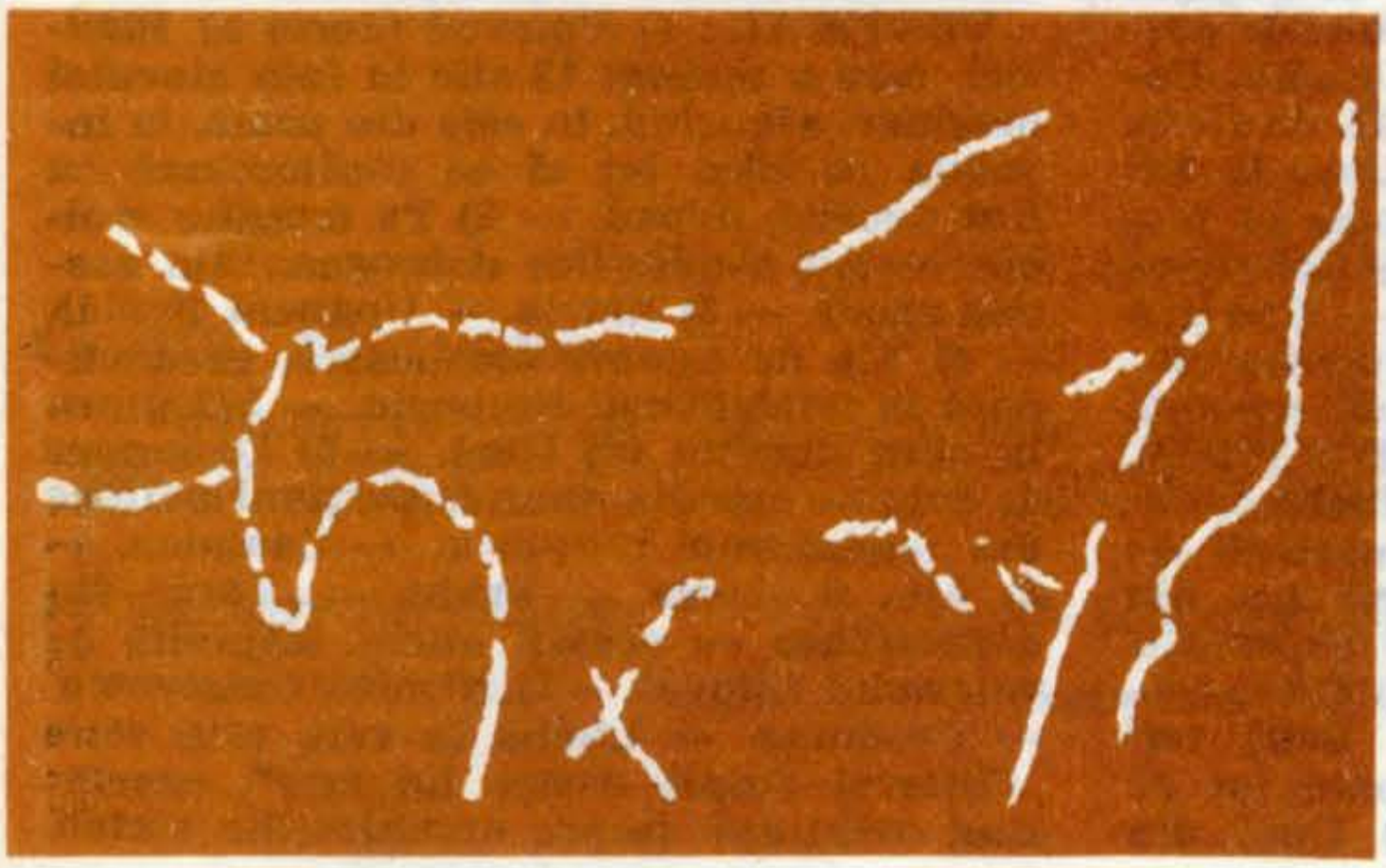

Animal fugind — operă a omului vînător din țara noastră (schiță descoperită la Vaideei de C. S. Nicolăescu-Plopșor)

ENIGMISTICĂ

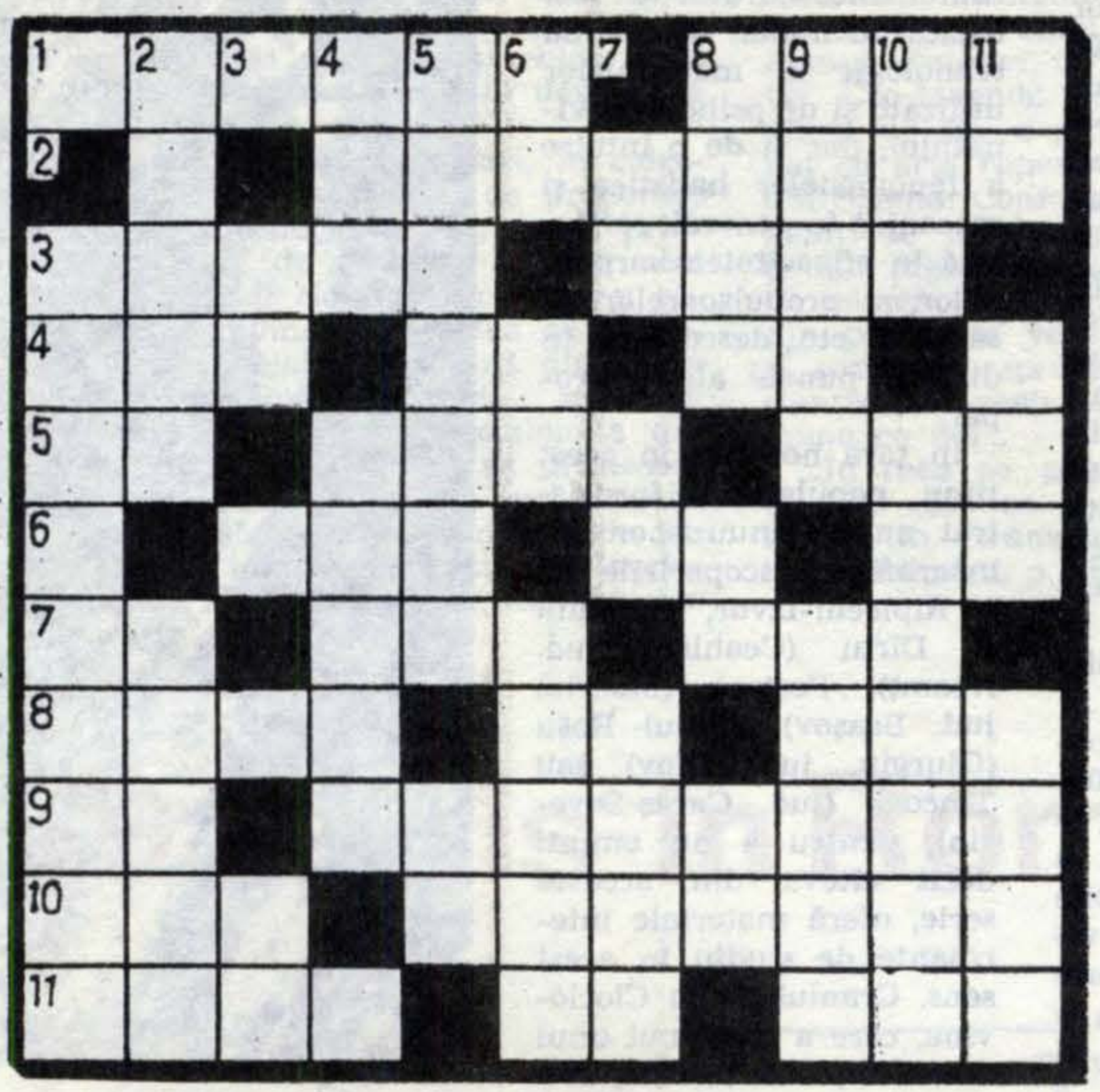

ÎNCEPUTURI DE VIAȚĂ ROMÂNEASCĂ

ORIZONTAL : 1) Ținut de străveche și intensă locuire românească. — Conducătorul voievodatului de pe Someș (sec. X). — 2) Secretar al regelui Bela III, autorul unei lucrări în care se dau prețioase informații despre formațiunile românești din Transilvania veacului X. — 3) Loc de refugiu în timpul războaielor și al năvălirilor dușmane. — Conducător al românilor din Banat (sec. X). — 4) Perioadă mare de timp. — La capătul zenitului. — Unul la 365 zile. — 5) Nichel. — La un hotar al formațiunii politice românești din Dobrogea, condusă de jupanul Dimitrie. — Comună în Corsica. — 6) Materie primă pentru olărit. — Notă muzicală. — Monedă romană. — 7) Mihail Sorescu. — Comună în R.D.G., lîngă Berlin. — Copac din pădurile noastre. — 8) Obiecte de ceramică, mărturii ale continuității producției de acest tip din vremea dacilor. — Măsură de suprafață. — Orășel în R.P. Ungară. — 9) Carte ! — Oraș-cetate cucerit de unguri după trei zile de asediu (sec. X), menționat tot de secretarul lui Bela III. — 10) Unul din ultimele popoare migratoare care au trecut pe la noi. — Căpetenie politică din Dobrogea în perioada feudalismului timpuriu. — 11) Denumire generică dată formațiunilor politice din depresiuni, ca acelea din Oaș, Amlaș, Bîrsa, Maramureș și altele. — Notă muzicală veche. — Est-Sud-Est.

VERTICAL : 1) Voievod (duce) al Bihariei, care a rezistat 13 zile în fața atacului maghiar, ajungînd, în cele din urmă, la învoiala ca fiica lui să se căsătorească cu fiul ducelui Arpad. — 2) Pe frunțile eroilor. — Alt conducător dobrogean din aceeași epocă. — 3) Natriu. — Unguent (mold). — 4) Tip de așezare omenească, predominant în feudalismul timpuriu. — Mărginea la nord ducatul lui Glad. — 5) Denumire de origine slavă a unor formațiuni politice din feudalismul timpuriu. — Campion. — 6) Alfa și omega. — Erbiu. — „Țară" din depresiunea cu același nume, stăpînită de voievodul Litovoi. — 7) Nicolae Grigorescu. — Pronume. — Limba în care este scris „Cîntecul despre oastea lui Igor", cuprinzînd mențiuni despre organizațiile statale

românești ale vremii. — 8) Urmașul lui Gelu. — Al fine (muz.). — Mircea Tomescu. — 9) A emite. — Consemnează evenimentele an cu an. — 10) Personaj legendar. — Obștiile țărănești libere s-au menținut în această „țară" pînă în sec. XIII. — 11) Terminație latină. — Fiul și urmașul lui Dragoș vodă în Moldova. — Altă denumire a cetății Cuvin, reședința voievodului bănățean Glad.

Cuvinte rare: **AFA, REH, NAK, LUD.**

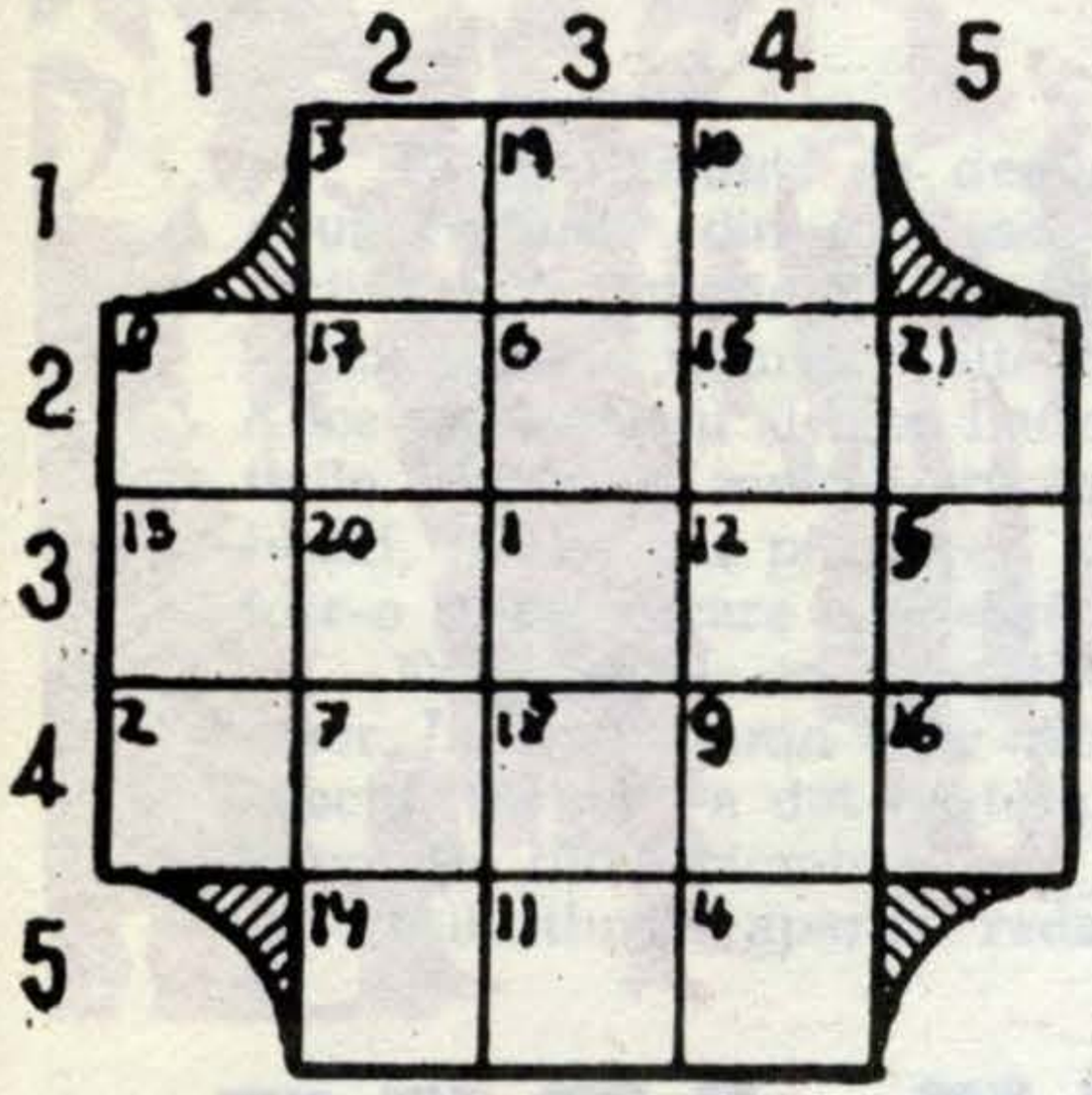

★

CRIPTOGRAMĂ

Pornind de la litera marcată printr-un punct și urmînd o anumită cale, veți afla numele latinesc al unei vechi cronici medievale, valoros izvor de informații și pentru istoria țării noastre.

★

CAREU MAGIC

ORIZONTAL: 1. Cîntecul greierului. 2. Numele mai multor comune vechi din țara noastră. 3. Actor american de cinematograf. 4. Oraș și port în Japonia. 5. Campioni.

VERTICAL: 1. Oraș în U.R.S.S. 2. Vîrf, culme (mold.). 3. Scrisoare... populară. 4. Cea mai veche populație din Peninsula Iberică. 5. Perle din colierul vremii.

La o dezlegare corectă, citind literele în ordinea indicată, veți afla numele a trei cetăți, reședințele unor formațiuni politice românești din feudalismul timpuriu.

★

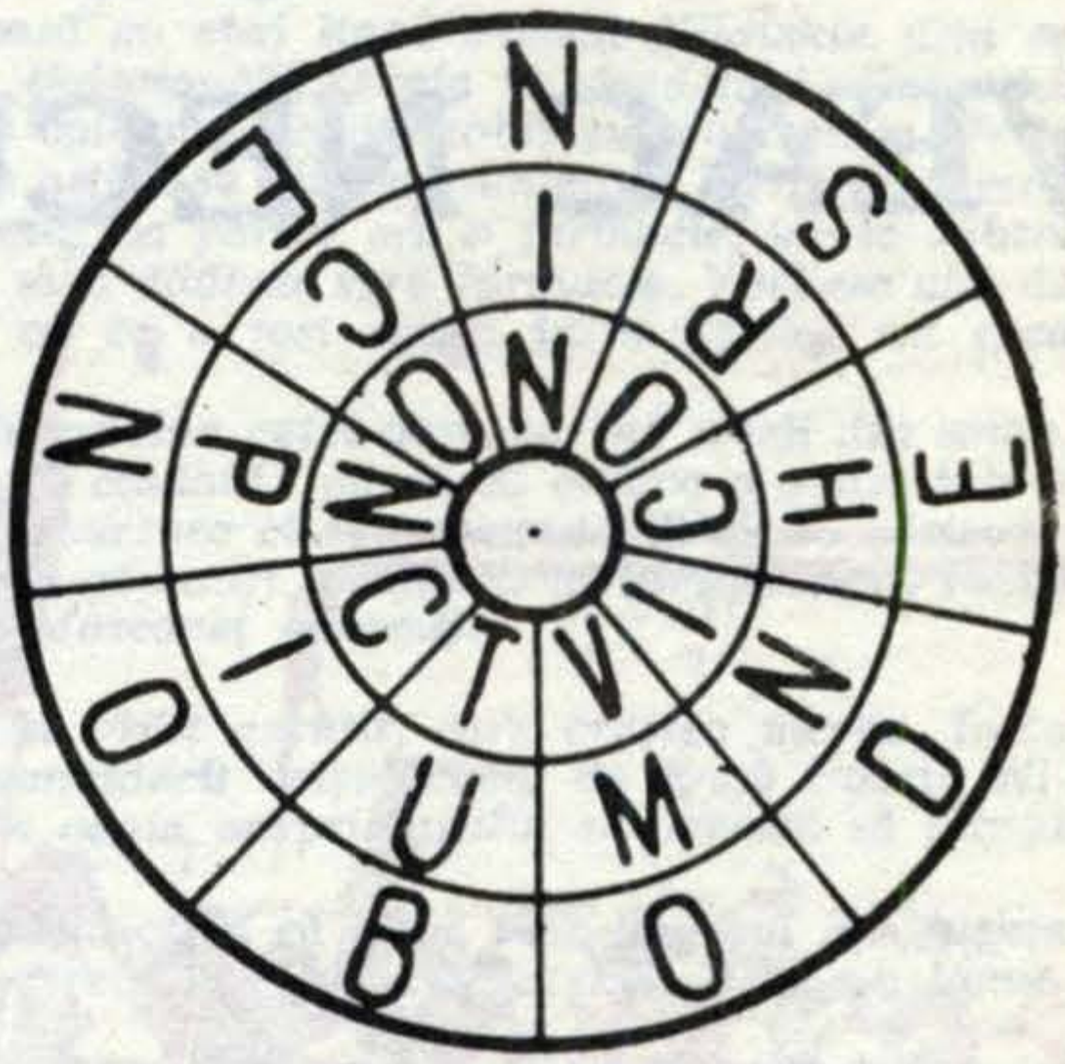

SOLUȚIILE PROBLEMELOR DIN NR. 1

CAREUL „STRĂBUNII":

ORIZONTAL: 1) Daci. — Romani. 2) Eleni. — Tapae. 3) Cultural. — Ps. 4) Eterna. — Vioi. 5) Buia. — Ura. — C. 6) As. — To. — A. — Aat. 7) L. — C. — Samus. — R. 8) Gemina. — Isa. 9) Alae. — Cetăți. 10) Latini. — I. — Ea. 11) Oda. — Veteran

JOCUL ANTONIMELOR: Columna lui Traian

JOCUL ANAGRAMELOR: Continuitate

CAREU MAGIC: Greva generală din o mie nouă sute douăzeci

I. PĂTRAȘCU

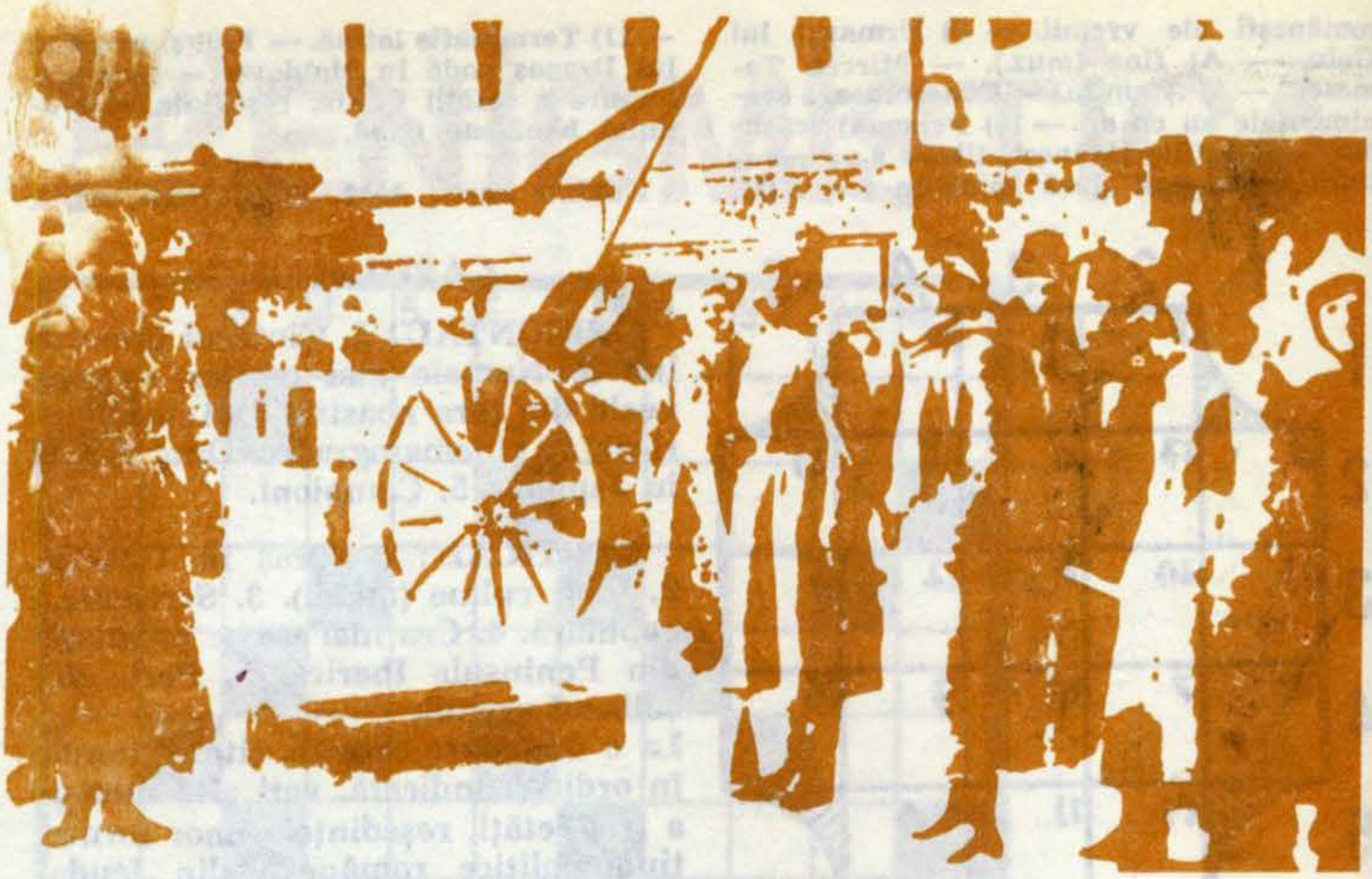

ÎNCEPUTUL UNUI VEAC NECUNOSCUT

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

După *Vremuri de demult* şi *Tinereţe zbuciumată* — primele două volume * din cele şase care alcătuiesc ciclul de *Memorii* ale scriitorului sovietic Konstantin Paustovski — în curînd vor vedea la noi lumina tiparului alte două cărţi (transpuse în româneşte de Alice Gabrielescu şi Igor Lefter) în care scriitorul îşi deapănă amintirile. Martor al multor episoade eroice sau obişnuite, dramatice sau hazlii, lirice sau prozaice, autorul acestor *Memorii* le-a închegat într-o relatare care schiţează portretul unor ani şi al unor oameni.

Fragmentele ce urmează sînt extrase din volumul intitulat, evocator, *Începutul unui veac necunoscut*. Un veac pe atunci încă necunoscut, căruia i-a dat naştere, la frumoasa vîrstă de 17 ani, Marea Revoluţie din Octombrie.

Subtitlurile aparţin redacţiei.

Primele împuşcături

La Moscova mă stabilisem într-o casă cu etaj lîngă Poarta Nikitskie. Din ea dădeai în trei străzi: Bulevardul Tverski, Bolşaia Nikitskaia şi stradela Leontievski. A patra latură a casei era strîns lipită de calcanul unui imobil cu cinci etaje. Peste drum, în colţul Bulevardului Tverski (unde astăzi se află monumentul lui Timireazev), se înălţa pe atunci o clădire lungă şi anostă. La parter era o farmacie, iar la subsol depozitul sanitar. Ferestrele de la camera mea dădeau spre farmacie. Vorbesc atît de amănunţit despre aşezarea casei, pentru că ea a fost cauza întîmplărilor nu prea obişnuite descrise mai jos.

Într-o noapte de toamnă, căruntă din pricina ceţei geroase, mă trezii din somn, în odaia mea de la etajul întîi, cu o senzaţie ciudată: părea că cineva o golise într-o clipă de aer. Senzaţia aceasta mă făcu să asurzesc cîteva secunde. Sării în picioare. Podeaua, presărată cu cioburi de sticlă de la geamuri strălucea în lumina lunii înalte şi înnegurate, care plutea încet deasupra Moscovei adormite.

O liniştе adîncă stăpînea în jur.

Răsună apoi o detunătură scurtă. Un vîjîit ascuţit, care creştea mereu, trecu prin dreptul ferestrelor mele sparte şi numaidecît colţul casei de lîngă Poarta Nikitskie se prăbuşi cu un bubuit prelung. În odaia proprietarului se porniră să plîngă copiii.

Firеşte, nu-ţi puteai da seama din prima clipă că lîngă monumentul lui Puşkin era instalat un tun şi că de acolo trăgea direct în Poarta Nikitskie. Asta s-a lămurit mai tîrziu.

După cea de-a doua lovitură se restabili liniştea. De pe bolta înceţoşată a nopţii, luna privea, atentă ca şi înainte, la cioburile de pe podea.

*Trecură cîteva minute şi lîngă Poarta Nikitskie porni să ţăcăne lung o mitralieră. Astfel începu la Moscova bătălia din octombrie ** sau cum se spunea pe atunci, „lovitura de stat din octombrie". Ţinu cîteva zile.*

Ca răspuns la focul de mitralieră se porniră să tragă puştile. Un glonţ izbi în perete şi găuri portretul lui Cehov. Mai tîrziu am găsit acest portret sub tencuiala căzută. Glonţul îl nimerise pe Cehov în piept şi-i sfîşiase vesta de pichet alb.

Împuşcăturile trosneau ca nişte vreascuri cuprinse de flăcări. Gloanţele ţăcăneau des în acoperişurile de tablă. Gazda mea, un arhitect în vîrstă, văduv, îmi strigă să vin la el, în camerele din spate. Ferestrele lor dădeau în curte. Acolo şedeau pe podea două fetiţe mici şi o dădacă bătrînă. Ea le acoperise pe fetiţe pînă peste cap cu un şal călduros.

★ Apărute în Editura Univers, Bucureşti, 1971.

★★ La Moscova, Puterea Sovietică a fost instaurată la 3/16 noiembrie 1917, după o luptă înverşunată cu trupele contrarevoluţionare, care a început la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, — *n.r.*

— *Aici nu e periculos, spuse gazda. Nu cred să poată pătrunde gloanţele şi prin pereţii interiori.*

Fetiţa mai mare întrebă de sub şal:

— *Tăticule, nemţii atacă Moscova?*

— *Nu sînt nemţi.*

— *Dar cine trage?*

— *Taci! se răsti tatăl.*

Mă întorsei în camera mea şi, lipindu-mă de peretele dintre ferestre, mă uitai pieziş afară. Luna se acoperise de nori negri. Siluetele mătăhăloase ale caselor, toate cu luminile stinse, abia se puteau ghici în întuneric. Mereu se aprindeau focurile împuşcăturilor şi gloanţele cîntau pe diferite glasuri. Scoteau cîte un şuierat ascuţit, cîte un schelălăit, cîte un sunet ciudat, cloncănitor, de parcă s-ar fi dat tumba prin aer.

Încercam să disting oameni, dar focul armelor nu dădea destulă lumină ca să pot vedea. Judecînd după împuşcături, gărzile roşii, înaintînd dinspre Piaţa Strastnaia, ajunseseră la jumătatea bulevardului, unde se afla pavilionul baroc al restaurantului de vară. Iuncherii se amplasaseră lîngă Poarta Nikitskie.

Deodată, sub ferestre se aprinse cu un zgomot uşor o limbă de foc înaltă şi albastră, legănată de vînt. Părea o torţă. În lumina ei moartă se zăreau, în sfîrşit, oameni, fugind de la un copac la altul. În curînd, o a doua torţă albastră se aprinse pe celălalt trotuar al bulevardului: gloanţele spărseseră becurile felinarelor cu gaz şi acesta năvălea aprins de-a dreptul din ţevi. La lumina lui pîlpîitoare focul armelor se înteţi.

Mă întorsei la gazda mea.

— *Ei, ce e? întrebă el.*

— *Copiii trebuie luaţi de aici.*

— *Unde? se miră gazda. Bulevardul Tverski e în bătaia focurilor de armă.*

— *În Bolşaia Nikitskaia. Prin magazine.*

— *Asupra străzii Bolşaia Nikitskaia şi a cinematografului „Union" gărzile roşii trag cu mitraliere de pe Malaia Nikitskaia. La cinematograf e comandamentul iuncherilor.*

— *Atunci ne rămîne Leontievski.*

— *Să mergem să vedem.*

Coborîrăm pe scara de serviciu într-o curte pătrată. Aici gloanţele ţiuiau pe sus şi numai din loc în loc cădeau cornişele sfărîmate. În fundul curţii, lîngă mica locuinţă a portarului, se adunaseră cîţiva oameni.

Ne dădurăm seama că în stradela Leontievski împuşcăturile erau şi mai dese decît în Bulevardul Tverski. Pe latura a patra a casei noastre se înălţa calcanul casei vecine. Nu avea nici o fereastră.

Arhitectul privi zidul şi înjură.

— *Ce capcană! zise el. Casa noastră e împresurată din toate părţile. N-avem pe unde ieşi. Am nimerit într-o zonă moartă.*

Se lumină de ziuă. Oamenii de lîngă locuinţa portarului erau brutarii de la franzelăria „Bartels", instalată în aceeaşi casă. Un brutar bărbos, alb de făină, fost luptător la Port-Arthur, propuse ca toţi locatarii să fie aduşi în locuinţa portarului, locul cel mai puţin primejdios. Locatarii erau foarte puţini, întregul parter al casei fiind ocupat de magazine şi depozite.

Astfel începu şederea noastră de mai multe zile în locuinţa portarului.

Unul dintre brutari, un băieţandru, voi să ajungă la gărzile roşii. Dar de cum o zbughi, aplecat, din gang pe trotuar, fu cosit de o rafală de mitralieră trasă dinspre Poarta Nikitskie.

În cercul de foc

Stînd în locuinţa portarului, depănam în minte zilele abia trecute şi ne miram de lipsa noastră de perspicacitate. Pentru noi, lupta pornise parcă din senin, cu toate că aflasem despre insurecţia din Petrograd, asaltul Palatului de iarnă, salva de pe AURORA; ştiam că la Moscova fusese decretată starea de război, că la Hodînka se concentrau detaşamente bine înarmate, compuse din gărzi roşii şi soldaţi şi că şcolile militare Alekseevskoe şi Aleksandrovskoe se aflau în stare de alarmă.

Comanda casei noastre o primi brutarul bărbos, soldatul de la Port-Arthur. În locuinţa portarului, o şuviţă subţire de apă curgea din robinet. Brutarul ordonă să se strîngă de la fiecare apartament toate găleţile şi ulcioarele şi să se facă rezerve de apă, căci ea putea să se oprească în fiecare clipă. Apoi adunarăm toată pîinea şi alimentele. Nu erau multe.

Nu ştiam ce se petrece în jurul nostru şi eram siguri că se dau lupte în toată Moscova. Ne dădeam însă bine seama că ne-am pomenit asediaţi şi trăim ca într-o

cetate prinsă într-un cerc de foc. O cetate care nici ea nu prezenta siguranţă. Într-adevăr, către sfîrşitul primei zile gloanţele începură să pătrundă în curte.

Cea dintîi noapte o petrecurăm şezînd pe treptele locuinţei portarului, străduindu-ne să deslușim, după puterea focului, cine biruie.

Deodată, în toiul nopţii, focul se potoli. Stăteam încordaţi în liniştea aceasta, care ne părea mai primejdioasă decît rafalele vijelioase ale armelor. Dar nu ţinu mult. Curînd, izbucniră în beznă strigăte prelungi, îndepărtate : „Transmiteţi comandantului ! Iuncherii se adună pe acoperişuri !" Strigătul devenea tot mai grăbit, mai alarmant : „Transmiteţi comandantului ! Iuncherii se adună pe acoperişuri !" Iarăşi, răbufni focul şi grindina de plumb răpăi din nou în burlane şi firme.

În seara celei de-a doua zile se aprinse casa din colţul bulevardului Tverski în care se găsea farmacia. Ardea cu flăcări de diferite culori — galbene, verzi, albastre — pesemne din cauza medicamentelor. Explozii surde bubuiau la subsol. De pe urma acestora clădirea se prăbuşi repede. Vîlvătaia se împuţină, dar un fum înecăcios, multicolor se mai ridică în vălătuci deasupra sinistrului încă multe zile.

Acoperişul de tablă al casei noastre începu să se îndoaie şi cercevelele ferestrelor se înegriră de fum. Din fericire însă, casa nu se aprinse. Ne sufocam — bănuiam că fumul era cauza — şi ne legam pe faţă cu batiste ude, dar asta nu ajuta mai de loc

În a treia noapte schimbul de focuri se potoli iarăşi şi se putu auzi cum cineva striga pe bulevard cu glas şovăitor şi dogit :

— Vikjel (aşa se numea pe atunci „Uniunea feroviarilor din întreaga Rusie") propune cu insistenţă părţilor beligerante să înceteze focul şi să trimită parlamentari ! Pentru tratative de armistiţiu ! Nu mai trageţi ! Mediatorul, un reprezentant al Vikjelului, va aştepta zece minute. Nu trageţi !

Se lăsă o linişte ireală, atît de adîncă, încît auzeam scîrţiind în vînt firmele ciuruite de gloanţe.

Mă uitam la ceas în lumina pălălaiei în care se stingea focul din farmacie. Ceilalţi mă urmăreau în tăcere. Secundarul alerga pe cadran, parcă mai repede ca oricînd. Cinci minute ! Şapte minute ! Oare iuncherii nu se vor preda ? Zece minute !

Răsună o împuşcătură izolată, apoi a doua şi îndată după aceea focurile de armă pîrîră ca un uragan crescînd.

Dinspre Piaţa Arbat bubuiră cîteva lovituri de tun după care, în casa vecină, pe după calcanul înalt, se prăbuşi ceva cu un huiet asurzitor. Deasupra acoperişului, şerpuind încet, se înălţă un stîlp de foc.

După cum am aflat apoi, iuncherii incendiaseră cu proiectile casa vecină, împiedicînd astfel gărzile roşii s-o ocupe. Casa aceasta, vorbind în limbajul comunicatelor militare, domina împrejurimile. Acest al doilea incendiu era mult mai primejdios pentru noi decît cel al farmaciei. În curte începură să zboare, zdrăngănind, foi de tablă răsucită şi cioturi de bîrne arzînde. Le stingeam cu sărăcăcioasa noastră rezervă de apă.

Bătrînul brutar ne asigură că pericolul va trece, de îndată ce etajul de sus al imobilului vecin va fi ars. Bineînţeles, dacă nu se va prăbuşi calcanul. Noi îl aprobam, deşi ne dădeam bine seama că situaţia noastră era destul de gravă.

În aceeaşi noapte, în curtea luminată atît de tare de incendiu, încît puteai vedea şi firicelele de gunoi de pe pavaj, pătrunse ca prin minune, venind din Bulevardul Tverski pe fereastra spartă de la parter, un bărbat în tunică cenuşie, încins cu o centură soldăţească, cu pistol la şold, cu ochelari şi bărbuţă blondă. Semăna cu Dobroliubov.

— Linişte ! strigă el. Locatarii la mine ! Ne-am înţeles cu iuncherii. Îndată vom înceta focul şi noi şi ei, ca să evacuăm din casa aceasta copiii şi femeile. Numai copiii şi femeile ! Bărbaţii nu au voie să plece. Dar situaţia voastră este mizerabilă : acuşi-acuşi casa va lua foc. Aşadar, după părerea mea, ar trebui să rişte şi bărbaţii. Bineînţeles, după ce veţi salva copiii şi femeile. Să ieşiţi prin Bulevardul Tverski în Bronnaia. Veţi pleca unul cîte unul. Adunaţi-vă în gang.

Omul dispăru tot atît de repede cum apăruse.

Toată lumea se strînse în gang. Împuşcăturile încetară şi prima care porni cu paşi mărunţi şi repezi de-a curmezişul bulevardului fu bătrîna noastră dădacă, ţinînd de mînă pe cele două fetiţe. După ea traversară în fugă şi celelalte femei.

În timp ce ele plecau, membrii gărzilor roşii şi iuncherii se porniră să strige unii la alţii :

— Ei voi, eghileţi-nătăfleţi ! strigau cei din gărzile roşii. Ajunge cu prostiile ! Aruncaţi armele !

— Am jurat ! ţipau drept răspuns iuncherii.

— Cui i-aţi jurat credinţă ? Lui Kerenski ? Păi, terchea-berchea ăla a fugit la nemţi.

— Am jurat credinţă Rusiei, nu lui Kerenski !

— Păi noi sîntem Rusia ! strigau cei din gărzile roşii. Pricepeţi odată !

Cînd toate femeile plecară, din gang o zbughi brutarul cel bătrîn. După el urma să fug eu. Dar dinspre iuncheri se dezlănţui o rafală de mitralieră care despică tot colţul gangului. Brutarul se aruncă înapoi. Din nou bubuiră împuşcăturile şi începură să cadă pe trotuar cărămizi sparte, cioburi de sticlă, aşchii de lemn.

Ne întoarserăm în căsuţa portarului.

Brutarul înjură şi-mi spuse :

— Eh, de-am fi scăpat ! Ne-am fi dus amîndoi la gărzile roşii. Ne-ar fi primit neapărat, cu toate că tu eşti student. Oricum ai suci-o, Rusia rămîne una. Rusia-i a noastră. Iar a lor pute de pe-acum a tămîie.

Mi-adusei aminte de strigătele de adineauri ale gărzilor roşii : „Păi noi sîntem Rusia !“ şi, deodată, îmi apăru neobişnuit de clar şi într-o lumină nouă, noţiunea de „masele populare“, atît de ştearsă de prea deasă rostire. Da, eu fac parte din rîndul „maselor populare“. Mă simt la mine acasă între toţi aceşti meşteşugari, ţărani, muncitori, soldaţi, în mijlocul acestui mare şi simplu norod din care au ieşit şi Gleb Uspenski, şi Leskov, şi Nikitin, şi Gorki şi alte mii de oameni talentaţi.

— Ei bine, răspunsei brutarului. Fără poporul meu eu nu pot trăi, asta o ştiu.

— Aia-i ! zise brutarul şi zîmbi... Tu să ţii drumul cu noi, drăguţă. Să nu dai înapoi.

Salvatorul anonim

În a cincea zi ni se terminară alimentele. Am răbdat pînă seara, înghiţind în sec. După peretele locuinţei portarului, casa vecină mai ardea încă.

La parterul imobilului nostru era o băcănie mică. Nu ne rămînea altceva de făcut decît s-o spargem. Uşa din spate a băcăniei dădea în curte. Brutarul sparse cu toporul lacătul de pe ea şi de-atunci alergam noaptea, pe rînd, în prăvălioara aceea şi luam cît puteam duce : salamuri, conserve, brînză.

Pălălaia incendiului lumina tare şi trebuia să ne ascundem pe după tejghele, ca să nu ne zărească iuncherii de la „Union“ prin vitrina spartă. Cine ştie ce le mai venea în gînd.

Prima noapte trecu cu bine, dar în a doua, în turnul casei din colţul străzii Bronnaia se instală un puşcaş din gărzile roşii. Din turn curtea noastră se vedea bine la lumina incendiului şi puşcaşul, stînd jos şi pufăind din lulea, trăgea în oricine se ivea în curte.

Tocmai îmi venise rîndul. În băcănie ajunsei cu bine, fie că puşcaşul nu mă observase, fie că nu apucase să tragă.

Pînă astăzi ţin minte prăvălioara aceea. Cîrnaţi afumaţi, înveliţi în staniol, atîrnau înşiraţi pe o sîrmă. Caşcavalurile rotunde şi roşii de pe tejghea erau scăldate din belşug în zeama scursă din borcanele cu murături sparte de gloanţe. Pe podea, băltoace de oţet amestecat cu coniac şi lichior răspîndeau un miros înţepător. În băltoace pluteau ciuperci murate, albe şi tari, cu pete roşietice. Vasul mare din faianţă, în care se muraseră ciupercile, era făcut zob.

Smulsei repede cîţiva cîrnaţi lungi şi-i aşezai pe braţe ca pe nişte lemne. Deasupra lor, o roată de şvaiţer, groasă, rotundă şi cîteva cutii cu conserve.

În timp ce alergam înapoi prin curte, sună ceva sub braţele mele, dar nu luai în seamă.

Intrai în locuinţa portarului, şi atunci nevasta acestuia, singura femeie ce rămăsese cu noi, bolnăvicioasă şi palidă, ţipă deodată îngrozită. Aruncai jos alimentele şi-mi văzui mîinile pline de sînge gros. În clipa următoare toţi cei de faţă se tăvăleau de rîs, deşi situaţia nu era de natură să ne îndemne la aşa ceva. Toţi rîdeau şi răzuiau de pe mine pasta groasă de bulion de roşii.

Pe cînd fugeam înapoi, puşcaşul trăsese un foc, glonţul străpunsese o cutie de conserve şi bulionul de roşii mă împroşcase din cap pînă-n picioare.

Nu aveam nici o firimitură de pîine. Brînza iute, cîrnaţii afumaţi şi conservele cu piper le mîncam fără pîine şi-apoi beam apă rece de la robinet. Gazda mea îşi aduse aminte că la el în bucătărie rămăsese un sac cu pesmeţi din pîine neagră. Mă oferii eu să-i aduc. Mă urcai cu băgare de seamă pe scara de serviciu, acoperită cu cărămizi sparte. În bucătărie, dintr-o ţeavă găurită de un glonţ curgea un fir de apă, iar pe jos se formase o zeamă groasă din tencuiala muiată.

Începui să cotrobăiesc prin bufet, căutînd pesmeţii. În răstimp, din bulevard se porniseră strigăte şi tropăit de picioare. Trecui în camera mea să văd ce se întîmplă. Pe bulevard alergau, răspîndiţi în trăgători şi ţinînd armele în cumpănire, soldaţi din gărzile roşii. Iuncherii se retrăgeau fără să tragă.

Pentru prima dată vedeam o luptă atît de aproape, chiar sub fereastra camerei mele. Mă uimiră feţele oamenilor : verzi, cu ochii afundaţi în orbite. Mi se părea că luptătorii aceia nu văd şi nu înţeleg nimic, asurziţi de propriile lor strigăte.

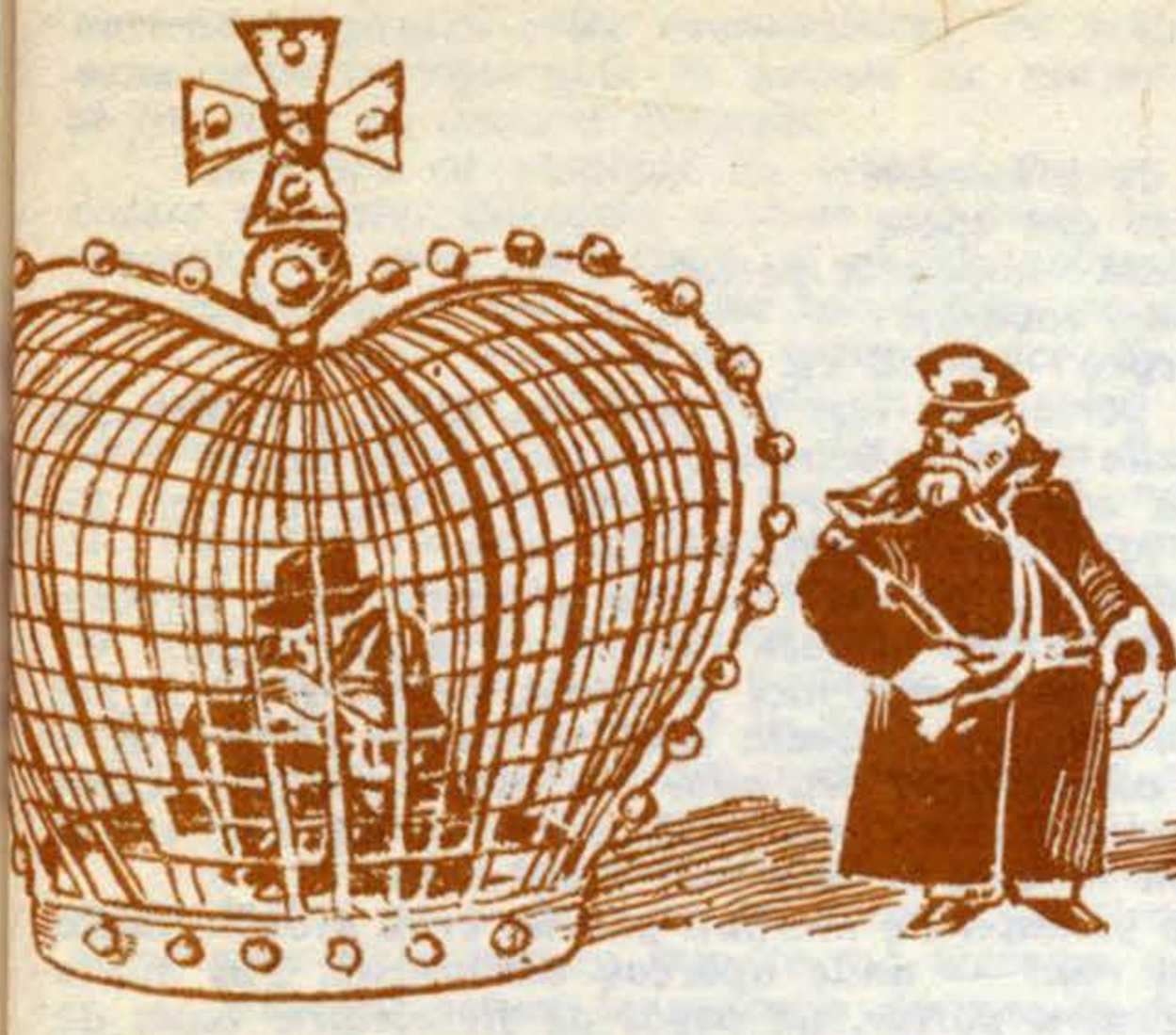

Astfel trăia şi muncea un locuitor al Rusiei ţariste. (Caricatură de V. Deni)

Kerenski inspectînd „forţele contrarevoluţiei" — batalionul de femei. (Caricatură de Kukrîniksî)

Mă smulsei de la fereastră, auzind pe scara din faţă tropăit grăbit de cizme. Uşa ce ducea de pe scară în antreu se dădu cu zgomot în lături şi se izbi cu putere de perete. Din tavan începu să se cearnă tencuiala. Un glas agitat strigă în antreu:

— Mitiuha, trage mitraliera încoace!

Întorsei capul. În uşă stătea un bărbat vîrstnic, cu o căciulă cu urechi şi cu o bandă de mitralieră trecută peste umăr. În mînă ţinea o puşcă. Mă privi ţintă o clipă, cu ochi sălbatici, apoi ridică repede arma, strigînd:

— Nu mişca! Mîinile sus!

Ridicai mîinile.

— Ce s-a întîmplat, taică? întrebă din coridor un glas tînăr.

— Mi-a căzut în labă unul, răspunse omul cu căciula cu urechi. A tras. A tras pe fereastră, spurcăciunea. Din spate!

Abia atunci îmi dădui seama că eram îmbrăcat într-o tunică studenţească ponosită şi-mi amintii ce spusese bătrînul brutar şi anume că, pe lîngă Poarta Nikitskie, lupta de partea Guvernului provizoriu un detaşament de studenţi.

În cameră intră un tînăr muncitor cu şapca trasă pe urechi. Se apropie de mine cu pas legănat, îmi luă alene mîna dreaptă şi se uită atent în palmă.

— După cum văd, n-a tras, taică, zise el blajin. N-are pete de la închizător. Mîna e curată.

— Căpăţînă proastă ce eşti! strigă omul cu căciula cu urechi. Dar dacă a tras cu pistolul şi nu cu puşca?! Iar pistolul l-a aruncat. Du-l în curte!

— Tot ce se poate, răspunse tînărul muncitor şi-mi dădu un ghiont în umăr. Hai, ia-o înainte! Şi să nu faci pe nebunul.

Tăcusem tot timpul. De ce, nu ştiu. Pesemne pentru că întreaga situaţie era atît de desperată, încît nu mai avea rost să mă dezvinovăţesc. Mă descoperiseră într-o cameră de la primul etaj, lîngă o fereastră spartă, într-o casă - chiar atunci ocupată de gărzile roşii. Purtam o tunică studenţească murdară de var şi acoperită cu suspecte pete roşii de bulion. Orice-aş fi spus, n-aş fi fost crezut.

Tăceam, dîndu-mi totuşi seama că tăcerea este şi ea un cap de acuzare împotriva mea.

— Al dracului de încăpăţînat! pufni omul cu căciula cu urechi. Îl vezi cît de colo că e principial.

Mă duseră în curte. Ostaşul cel tînăr mă împingea din spate cu ţeava puştii.

Curtea era plină de membri ai gărzilor roşii. Cărau lăzi din depozitul sfărîmat şi clădeau din ele o baricadă de-a curmezişul Bulevardului Tverski.

— Ce s-a întîmplat? întrebară membrii gărzilor roşii şi se strînseră în jurul meu şi al celor doi însoţitori. Cine e?

Omul cu căciula cu urechi spuse că trăsesem asupra lor din spate, pe fereastră.

— Să-i facem felul! strigă cu glas vesel un flăcău cu ochi tulburi. La comandamentul Domnului Dumnezeu cu el!

— Să vină comandantul!
— Comandantul nu-i aici!
— Unde-i comandantul?
— E ordin să nu ne atingem de prizonieri!
— De prizonieri. Dar el a tras din spate.
— Pentru asta, o singură răsplată: împuşcat pe loc.
— Fără comandant, nu se poate, tovarăşi!
— Te-ai găsit tu să respecţi legea! La zid cu el!

Mă tîrîră la zid. Din locuinţa portarului ieşi în fugă, cu capul gol, nevasta acestuia. Se repezi la ostaşii din gărzile roşii, apucîndu-i spasmodic de mîini.

— Băieţii mei, tovarăşi! striga ea. E locatarul nostru. N-a tras în voi. Eu n-am nevoie de viaţă, că-s bolnavă. Mai bine ucideţi-mă pe mine.

— Tu, măicuţo, nu te apuca să plîngi de milă pentru orişicine, fără alegere, spuse cumpănit omul cu căciulă. Noi nu sîntem ucigaşi. Pleacă, nu te amesteca.

N-am putut să pricep niciodată, nici atunci, nici pe urmă, de ce, stînd la zid şi ascultînd cum ţăcăneau închizătoarele, nu simţeam absolut nimic. Să fi fost o prostraţie subită, sau o amorţeală a conştiinţei? Nu ştiu. Mă uitam ţintă la colţul gangului ciuruit de o rafală de mitralieră şi nu mă gîndeam la nimic. Dar colţul acela al gangului, nu ştiu de ce, l-am reţinut în cele mai mici detalii.

Ţin minte şapte găuri făcute de gloanţe. Pe margini găurile erau albe — acolo unde rămăsese tencuiala, iar în fund roşii — unde apăreau cărămizile. Ţin minte scoaba vopsită în alb de la soneria pentru portar, un capăt de fir electric legat de această scoabă, o mutră desenată pe zid cu cărbune, cu un nas imens şi părul stînd ţeapăn în sus, ca nişte fire rare de sîrmă, ba şi mîzgăleala de sub ea: „Am postit cu prostul, ca să ţină postul".

Mi se părea că timpul se oprise în loc şi eu eram cufundat într-o muţenie universală. De fapt trecuseră numai cîteva secunde, pînă auzii o voce necunoscută şi totuşi parcă foarte cunoscută:

— Ce naiba v-a apucat, împuşcaţi oameni? Aţi uitat ordinul? Jos armele!

Îmi desprinsei ochii cu greu de pe colţul gangului — mă durea cumplit grumazul — şi-l recunoscui pe omul cu pistol care semăna cu Dobroliubov, cel care venise la noi noaptea să ne spună să salvăm copiii şi femeile. Era palid şi nu mă privea.

— La loc comanda! rosti el tăios. Îl cunosc pe tînărul ăsta. N-a fost în detaşamentul studenţesc. Iuncherii atacă, iar voi vă ţineţi de fleacuri.

Omul cu căciulă cu urechi, cel care mă arestase, mă apucă de piept, mă scutură zdravăn şi spuse mînios:

— Mama dracului să te ia! Cît pe-aci să-mi mînjesc sufletul cu tine, cap sec ce eşti! De ce-ai tăcut? Ba mai eşti şi student!

Iar muncitorul cel tînăr mă bătu din nou pe umăr şi-mi făcu vesel cu ochiul:

— Du-te cu Dumnezeu!

În stradă iuncherii aruncară o grenadă de mînă. Gărzile roşii, adăpostindu-se pe după baricade, începură să iasă în fugă pe bulevard. Clădirea se goli. Din nou, cu o stăruinţă enervantă, porniră să ţăcăne mitralierele.

Şi n-am mai aflat astfel cine era tînărul comandant cu pistol, care a salvat copiii şi femeile şi m-a salvat şi pe mine. Nu l-am mai întîlnit niciodată. L-aş fi recunoscut dintre zeci şi sute de oameni.

În cea de-a şasea noapte a „asediului din Nikitskie", noi toţi, nebărbieriţi şi răguşiţi de frig, şedeam ca de obicei pe treptele locuinţei portarului şi încercam să ghicim cînd se va isprăvi această luptă prelungită.

[...] La Petrograd, noul guvern sovietic preluase puterea. Ţara se desprindea, bucată cu bucată, de Guvernul provizoriu. Şi lucrul acesta îl ştiau, desigur, iuncherii din Moscova. Luptau pentru o cauză pierdută. Gloanţele care şuierau în jurul casei de lîngă Poarta Nikitskie erau ultimele.

Vremea lui Monte-Cristo a trecut...

[...] Desigur, nimeni nu putea şti precis cîte case boiereşti existau la Moscova în preajma Revoluţiei din Octombrie. Se spunea că ar fi fost peste două sute. Ele aparţineau în mare parte negustorilor. Din acelea ale nobilimii rămăseseră puţine, majoritatea arseseră încă din 1812.

Din octombrie, cele mai multe case ale negustorilor fuseseră ocupate de anarhişti. Se lăfăiau în ele în toată voia, nepăsători şi veseli, în mijlocul somptuoaselor mobile de epocă, al lustrelor şi covoarelor şi se întîmpla să se poarte cu aceste lucruri preţioase într-un fel original. În tablouri, de pildă, trăgeau la ţintă cu MAUSERELE. Covoarele scumpe, ca şi cînd ar fi fost pînză de cort, le serveau de învelitori pentru lăzile cu cartuşe îngrămădite în curte. Golurile ferestrelor le

baricadau, pentru orice eventualitate, cu volume in-folio. *Sălile cu parchet în desene erau transformate în aziluri de noapte. Dormeau acolo, pe lîngă anarhişti, şi tot felul de oameni suspecţi.*

Moscova se umpluse de zvonuri despre viaţa destrăbălată a anarhiştilor din casele ocupate. Băbuţele austere şuşoteau, îngrozite, despre nişte orgii înspăimîntătoare. Nu erau însă orgii, ci chefuri obişnuite, la care, în loc de şampanie, se bea rachiu şi se mînca peşte uscat, tare ca piatra.

Anarhiştii aveau şi un teatru al lor. Se numea „Isis". Pe afişele lui se arăta că este un teatru mistic, erotic şi în spirit anarhic, care îşi propunea ca ţintă „ideea dusă pînă la fanatism". Ce idee va fi fost, afişul nu specifica. [...]

Deseori rămîneam la redacţie pînă noaptea tîrziu, ba şi pînă dimineaţa (K. Paustovski a fost, rînd pe rînd, muncitor, marinar, ziarist — n.r.*) şi scriam acolo primul meu roman. Dormeam pe un divan scofîlcit, cu arcurile rupte. Uneori, în toiul nopţii, cîte un arc mă izbea din răsputeri în coastă, zdrăngănind răutăcios.*

Preferam să scriu la redacţie decît în locuinţa mea cu aer stătut, în care toţi ceilalţi dormeau, unde în baie picura apa din robinet, iar în spatele uşii lipăiau mereu papucii gazdei mele. O supăra că ard lumina în cameră şi de cîteva ori pe noapte controla contorul.

La redacţie puneam stăpînire pe cabinetul spaţios al Kuskovei, cu un covor mare întins pe podea, şi mă aşezam la biroul ei. Uneori, adormeam scriind şi după zece-cincisprezece minute mă trezeam odihnit şi împrospătat.

Motanul aciuat la redacţie dormea în faţa mea pe birou, cu labele din faţă adunate sub piept. Din cînd în cînd crăpa ochii şi mă privea blînd, de parcă spunea: „Lucrezi? Bine, lucrează, lucrează! Iar eu am să mai trag un pui de somn".

Într-o noapte însă urechile motanului prinseră a se mişca în toate direcţiile. Mă privi cu ochii lui verzi ca boabele de agriş şi mieună răguşit.

Ciulii urechile. Împuşcături îndepărtate de arme răsunau prin oraşul învăluit în noapte şi se apropiau de redacţie. După cum se îndeseau, înţelegeam bine că nu era un schimb de focuri iscat întîmplător pe stradă.

Îndată sună asurzitor telefonul. Vorbea redactorul-şef al ziarului nostru.

— A început dezarmarea anarhiştilor! strigă el în receptor. Vilele sînt luate cu asalt. Bine că eşti la redacţie. Vin şi eu îndată, iar dumneata, dragul meu, du-te numaidecît la vila Morozovei de pe Vozdvijenka şi vezi ce se întîmplă. Dar fii prudent.

Ieşii în stradă. Era întuneric şi pustiu. Dinspre Malaia Dmitrovka, unde anarhiştii se întăriseră în fostul club al negustorilor şi chiar instalaseră la poartă două tunuri de munte, se auzeau împuşcături răzleţe. Trecui prin diferite stradele pînă la Vozdvijenka, spre vila Morozovei. Toţi moscoviţii cunoşteau acea casă ciudată, cu aparenţă de castel, cu scoici de mare încrustate în zidurile cenuşii. Pînă nu de mult locuise acolo bătrîna milionară Morozova.

Acum vila neluminată, neagră, îmi păru sinistră.

Urcai pe treptele de granit pînă la uşa principală, asemenea uşilor turnate în bronz ale catedralelor medievale, şi ascultai. Nici un sunet nu venea dinăuntru. Crezui că anarhiştii au plecat, totuşi ciocănii uşor.

Uşa se dădu de perete pe neaşteptate, fără zgomot. Cineva mă apucă de mînă, mă trase înăuntru, apoi canatul fu trîntit la loc. Mă pomenii în beznă. Doi oameni mă ţineau cu putere de braţe.

— Ce treabă-i asta? întrebai cu nepăsare. Firește, întrebarea era prostească. Nu era nici o treabă, ci o încurcătură care, după cum îmi dădeam seama, putea să se termine cu mari neplăceri pentru mine.

— Ce mai, e o iscoadă, zise alături de mine o voce de femeie tînără. Trebuie să raportăm tovarăşului Ognevoi.

— Ascultaţi, spusei, hotărît să întorc lucrurile în glumă. Vremea lui Monte-Cristo a trecut. Aprindeţi lumina şi am să vă explic totul. Pe urmă, vă rog să mă lăsaţi să plec.

Şi auzii atunci un răspuns care mă uimi prin amestecul bizar de stiluri.

— Ei, asta pe dracu, spuse aceeaşi voce de femeie tînără. Multe mai vrei! Să-ţi dăm drumul, ai? Dumneata, scumpete, eşti o iscoadă bolşevică şi aici ai să rămîi. Pe onoarea mea, nici un fir de păr n-o să se clintească de pe capul dumitale, dacă n-ai să te agiţi şi ai să-ţi ţii fleanca...

Mă supărai.

— Principesă a anarhiei, spusei către femeia nevăzută. Nu mai face pe proasta. Ţi-ai împuiat capul cu romane ieftine de senzaţie. La vîrsta dumitale e cam primejdios.

— Percheziţionaţi-l şi încuiaţi-l în salonul din colţul stîng, ordonă cu voce glacială femeia, de parcă nici n-ar fi auzit vorbele mele, iar eu am să raportez tovarăşului Ognevoi.

Stradă din vechea Moscovă

*— N-ai decît ! îi dădui replica provocator. Raportează şi lui Ognevoi, şi lui Tleiuşcii, şi lui Ceadeaşcii *. Mă doare-n cot.*

— Ascultă, să nu-ţi pară rău de obrăznicia ta, scumpete ! spuse pe un ton cîntat femeia.

Doi bărbaţi mă tîrîră în întuneric prin coridor. Unul purta o scurtă rece din piele.

Mă duseră în tăcere pe cîteva scări scurte, ba în jos, ba în sus, mă împinseră într-o cameră, o încuiară pe dinafară şi scoaseră cheia. De după uşă îmi strigară că dacă voi încerca să fac gălăgie vor trage în mine direct prin tăblia canatului, iar unul din ei adăugă, la plecare, pe un ton destul de paşnic !

— Păi aşa lucrează iscoadele, lepră bolşevică ? ! Să fi venit tu la noi, te învăţam.

Semnalul „iscoadei" : o flacără de chibrit

Aveam la mine chibrituri, dar nu îndrăzneam să aprind vreunul ca să cercetez camera. Mai ştii ce le putea trăsni prin cap anarhiştilor ? ! Ar fi putut crede că flacăra chibritului e un semnal şi, te pomeneşti, ar fi tras într-adevăr.

Pipăii tăblia. Era acoperită cu încrustaţii ciudate. Pipăii apoi peretele şi mă înfiorai : mă agăţasem cu unghiile de tapetul de mătase. Pînă la urmă dădui de un fotoliu moale cu rezemători pentru braţe, mă aşezai în el şi începui să aştept.

Păţania îmi păru la început hazlie. Fără îndoială, anarhiştii mă luaseră drept o iscoadă. Era o prostie din partea lor, dar nu puteam face nimic. Iar tînăra, cine era ? Vocea ei mi se păru cunoscută. Scrutîndu-mi memoria, îmi adusei aminte că o dată, la un miting de lîngă monumentul lui Gogol, începuse o cuvîntare o anarhistă cu glas asemănător. Avea părul lung, negru, un breton pînă la sprîncene, ochi ce scăpărau lacom ca la o cocainomană, iar la urechi îi atîrnau nişte cercei enormi de peruzea. N-a fost lăsată să vorbească. Atunci a scos o ţigară, a aprins-o şi a pornit prin mulţime, legănîndu-şi şoldurile şi zîmbind dispreţuitor. Da, desigur, ea era. Îmi făcea plăcere să stau în fotoliul moale şi confortabil şi să aştept ce se va întîmpla mai departe. Eram sigur că voi fi lăsat liber de îndată ce voi arăta legitimaţia mea de la ziar.

Trecu astfel mai mult de un ceas. Din depărtare răsunau focuri de armă. O dată auzii o explozie surdă, rostogolind prelungi ecouri.

Îmi venise o poftă nebună să fumez. Pînă la urmă nu putui să rezist, scosei o ţigară, mă lăsai pe vine după speteaza fotoliului şi aprinsei un chibrit. Îndată ţîşni un foc viu, ca de magneziu, care lumină pentru o clipă toată camera. Flacăra străluci în oglinzi şi în vasele de cristal. Aprinsei ţigara în grabă, şi, stingînd chibritul, îmi dădui seama de ce luminase atît de viu : era un chibrit defect, cu gămălia dublă.

Şi atunci se petrecu un al doilea lucru neaşteptat : un foc de armă izbi fără veste în geamurile vilei. Se auzi căzînd tencuiala, iar eu, aşa cum stăteam jos, pe podea, nu mă mai clintii din loc.

---

* Joc de cuvinte. În limba rusă *Ognevoi* înseamnă „Focosul, învăpăiatul", *Tleiuşcii* — „Mocnitul", iar *Ceadeaşcii* — „Fumegîndul".

Schimbul de focuri se înteţea repede. Îmi dădui seama că străfulgerarea chibritului fusese ca un semnal pentru ostaşii roşii care, drept urmare, înconjuraseră pe nesimţite vila.

Se trăgea mai ales asupra camerei în care şedeam eu pe podea. Gloanţele nimereau în lustră. Auzeam cum cădeau ţurţurii de cristal, zăngănind trist.

Fără să vreau, jucasem rolul de iscoadă pe care mi-l atribuiseră anarhiştii. Vedeam bine că situaţia mea nu era strălucită. Dacă şi anarhiştii observaseră cumva lumina chibritului, aveau să se năpustească în cameră şi să mă împuşte.

Se pare însă că ei n-o observaseră şi apoi nu le mai ardea de mine. Ripostau trăgînd cu armele. Auzii cum alergau pe coridor, tîrînd ceva ce huruia, pesemne o mitralieră. Cineva, înjurînd întretăiat, strigă o comandă: „Patru la parter! Nu-i lăsaţi să se apropie de ferestre!".

Ceva căzu cu zgomot. Apoi, pe lîngă camera mea trecură în goană, tropăind, mai mulţi inşi, undeva afară trosni o cercevea scoasă din ţiţîni şi vocea cunoscută de femeie strigă: „Încoace, tovarăşi! Încoace, tovarăşi! Prin spărtura din perete!" După cîteva clipe de forfotă, totul se linişti. Doar arar, pentru a verifica parcă dacă în casă nu rămăsese vreo ambuscadă, ţăcăneau în ferestre gloanţele ostaşilor roşii.

Se lăsă apoi o linişte deplină. Anarhiştii, se vede, fugiseră.

Liniştea nu ţinu însă mult. Din nou se auziră paşi grei, zăngănituri, voci: „Cercetaţi toată casa! Faceţi lumină! Lumină!", „Cum văd, au dus-o bine aici, nemernicii!", „Fiţi cu ochii în patru, să nu ne pomenim cu vreo grenadă de după colţ!"

Paşii grei se opriră lîngă uşa mea. Cineva trase cu putere de clanţă, dar uşa nu cedă.

— S-a încuiat, spurcăciunea, spuse gînditor o voce răguşită.

Se apucară să zgîlţîie uşa. Eu tăceam. Ce era să fac? Doar nu puteam să explic îndelung şi încurcat, prin uşă, că anarhiştii au pus mîna pe mine şi m-au încuiat. Cine m-ar fi crezut?

— Descuie, drac împieliţat! strigară de după uşă cîteva glasuri. Pe urmă cineva trase un glonţ în tăblie, crăpînd-o. Lovituri grele de paturi de armă o izbiră apoi, şi uşa începu să se clatine.

— E făcută pe cinste, spuse cu admiraţie acelaşi glas răguşit.

O jumătate din uşă sări de perete şi în ochi mă lovi lumina unei lanterne.

— A rămas unul! strigă cu bucurie un tînăr din gărzile roşii şi îndreptă arma spre mine. Ia scoală-te, anarhistule! Hai la comandament. Ai trăit ca un paşă, ţi-ajunge!

La comandament mă dusei bucuros. Se afla într-o mică vilă de pe Povarskaia. Acolo, la o masă din hol, şedea un om foarte slab, îmbrăcat într-o tunică militară, cu o bărbuţă bălaie şi ochi ironici.

Mă privi liniştit şi deodată zîmbi. Îi răspunsei şi eu cu un zîmbet.

— Hai, povesteşte, spuse omul cel slab şi-şi aprinse luleaua. Dar pe scurt. N-am timp de pierdut cu dumneata.

Îi povestii totul cu sinceritate şi îi arătai actele. Slabul aruncă o privire fugară pe ele.

— S-ar fi cuvenit să te închid pe vreo două săptămîni, pentru exces de curiozitate. Dar din păcate nu există un astfel de decret. Du-te! Te sfătuiesc să dai naibii ziarul ăla al dumitale, „Vlast naroda". Ce scofală faci acolo? Ce, dumneata eşti nemulţumit de orînduirea sovietică?

Îi răspunsei că, dimpotrivă, toate speranţele mele privind soarta fericită a poporului rus sînt legate de această orînduire.

— Ei, bine, făcu omul cel slab, strîmbîndu-se din cauza fumului de lulea. Noi, fără îndoială, ne vom strădui să-ţi îndreptăţim speranţele, tinere. Crede-mă, e foarte măgulitor pentru noi. Foarte măgulitor. Şi acum, şterge-o!

Ieşii în stradă. Pe ici, pe colo, se mai auzeau împuşcături. Îmi simţeam obrajii arzînd de ruşine. Omul cel slab mă luase în zeflemea. Dar în adîncul sufletului ştiam că avea dreptate şi toate replicile pe care încercam să le născocesc acum, cu întîrziere, oricît erau de spirituale şi de caustice, nu reuşeau să nimicească dispreţul din vorbele lui.

Către amiază anarhiştii fură alungaţi din toate casele boiereşti. O parte din ei fugi din Moscova, altă parte se împrăştie prin oraş, pierzîndu-şi avîntul războinic.

Locuitorii Moscovei, cei care dormiseră în timp ce se petreceau toate acestea, priveau a doua zi cu uimire casele lovite de gloanţe, cioburile de sticlă pe care portarii le măturau, strîngîndu-le în grămezi, şi gaura produsă de singura lovitură de tun trasă în zidul Clubului negustorilor de pe Malaia Dmitrovka.

În acele zile evenimentele se produceau atît de neaşteptat, încît puteai să le pierzi dormind.

Zîmbete din cronic

Vrăjitorii

În evul mediu, prezicerea timpului cădea în sarcina astrologilor. Evident, într-un număr infinit mai mare de cazuri decît în zilele noastre, aceste pronosticuri nu se adevereau. Prezicerea vremii, ca și scrutarea destinului omenesc, au fost, de aceea, declarate îndeletniciri vrăjitorești ; cei care le practicau erau socotiți vrăjitori și, conform canoanelor religioase, trebuiau arși pe rug.

Abia pe măsură ce meteorologia s-a cristalizat ca știință, meteorologii n-au mai fost priviți ca vrăjitori. Curios e, însă, faptul că o asemenea lege a fost desființată în Anglia, de pildă, abia în... 1966, deși, evident, nu se mai aplica de mult.

Dacă altfel nu s-a putut...

De obicei, monarhii erau foarte convinși de mișiunea lor „divină" și făceau totul pentru a-i convinge și pe cei din jur de acest lucru. Au fost, însă, și excepții, din antichitate pînă în epoca modernă. Astfel, împăratul roman Titus (79-81) e.n.), avînd darul de a imita perfect scrisul oricui, a spus o dată :

— De fapt, visul meu a fost să ajung un falsificator celebru, dar a trebuit să mă mulțumesc să fiu doar împărat !

Un alt împărat roman, Iulianus (361-363 e.n.). pasionat pentru filozofie, era atît de plictisit de lungile ceremonii la care era obligat să asiste, încît o dată i-au scăpat aceste cuvinte :

— Stupidă meserie pentru un filozof !

În fine, unul din mareșalii lui Napoleon, Jean Bernadotte, favorizat de împrejurări, a ajuns rege al Suediei (1818-1844). Cînd a decedat, pe pielea trupului său s-a descoperit un tatuaj neașteptat : Moarte regilor !

Luciditate

După marea victorie de la Naseby (1645), în care trupele regale au fost înfrînte, Cromwell a intrat în Londra, fiind așteptat de o mare mulțime care l-a întîmpinat cu aclamații. Cineva din preajma lui Cromwell, vrînd să-l măgulească, i-a atras atenția asupra oamenilor entuziaști.

— Tot atîția s-ar fi strîns să mă vadă și dacă aș fi fost dus spre spînzurătoare, a răspuns Cromwell.

O soluție ingenioasă

Mihail Kogălniceanu stăruia mereu pe lîngă Cuza vodă să acorde un portofoliu ministerial și generalului Cristian Tell. Din cine știe ce motive, Cuza nu era dispus să îndeplinească această rugăminte, dar se jena să i-o spună lui Kogălniceanu și de aceea îi făgăduia, fără să se țină de cuvînt. Pînă într-o zi, cînd, ca să scape de aceste stăruințe, a recurs la un șiretlic. Tell avea un tic nervos : o tremurătură continuă a capului. Cînd Kogălniceanu a venit din nou cu „cazul Tell", Cuza i-a cerut să... dea din cap timp de 10 minute. Convins că e o glumă, Kogălniceanu s-a conformat, dar, după cinci minute s-a oprit, spunîndu-i lui vodă că a amețit.

— Dumneata ai amețit după cinci minute, și vrei să-l fac ministru pe Tell, al cărui cap tremură de 30 ani ?!

Roosevelt invitat la... Casa Albă

Franklin D. Roosevelt a fost ales prima oară președinte al S.U.A. în 1932 și apoi reales în 1936, 1940 și 1944. La 20 ianuarie 1945 trebuia să aibă loc ceremonia instalării sale la Casa Albă. Secretariatul Casei Albe, lansînd invitații pentru această ceremonie, a trimis una și lui... Roosevelt.

Amuzat, acesta a răspuns printr-o scrisoare oficială : „Președintele își exprimă regretul că, din cauza numeroaselor obligații oficiale, nu poate primi invitația de a asista la festivitatea instalării Președintelui Statelor Unite." A adăugat, însă, de mînă, un *post-scriptum :* „Mi-am aranjat treburile și sper că voi putea veni la ceremonie. Veți primi răspunsul definitiv la 19 ianuarie a.c."

Unul urcă, altul...

La Universitatea din Iași, N. Iorga, din ce în ce mai celebru în toată lumea, urca scările spre un amfiteatru, în vreme ce A. C. Cuza, tot mai ridicol și mai detestat de intelectualii democrați, le cobora.

A. C. Cuza către Iorga :

— Cum îți mai merge, prietene ?

— Cum nu se poate mai bine. După cum vezi, eu urc, în timp ce dumneata cobori...

CONCURSUL „MAGAZIN ISTORIC"

RECUNOAȘTEȚI IMAGINEA?

Publicăm a doua serie de probleme, în cadrul concursului nostru. De astă dată vă solicităm memoria vizuală și, firește, perspicacitatea dvs. Vă prezentăm șase imagini : trei din ele reprezintă mărirea unui detaliu dintr-o ilustrație apărută în nr. 11, 12/1971 sau 1/1972, celelalte trei sînt fotomontaje care combină elemente din două ilustrații publicate în numerele menționate.

Urmează acum ca dvs. să identificați proveniența acestor șase imagini. Răspunsurile trebuie să fie foarte concise, mărginindu-se să indice pagina și numărul respectiv din revistă. De exemplu : detaliu din ilustrația de la p. 90, nr. 11/1971 ; sau : fotomontaj din ilustrațiile de la p. 10 nr. 12/1971 și p. 11 (stînga) nr. 1/1972 etc.

①

②

CONCURSUL „MAGAZIN ISTORIC"

TALON DE PARTICIPARE

CONCURSUL • MAGAZIN ISTORIC •

FEBRUARIE 1972

CONCURSUL „MAGAZIN ISTORIC“

④

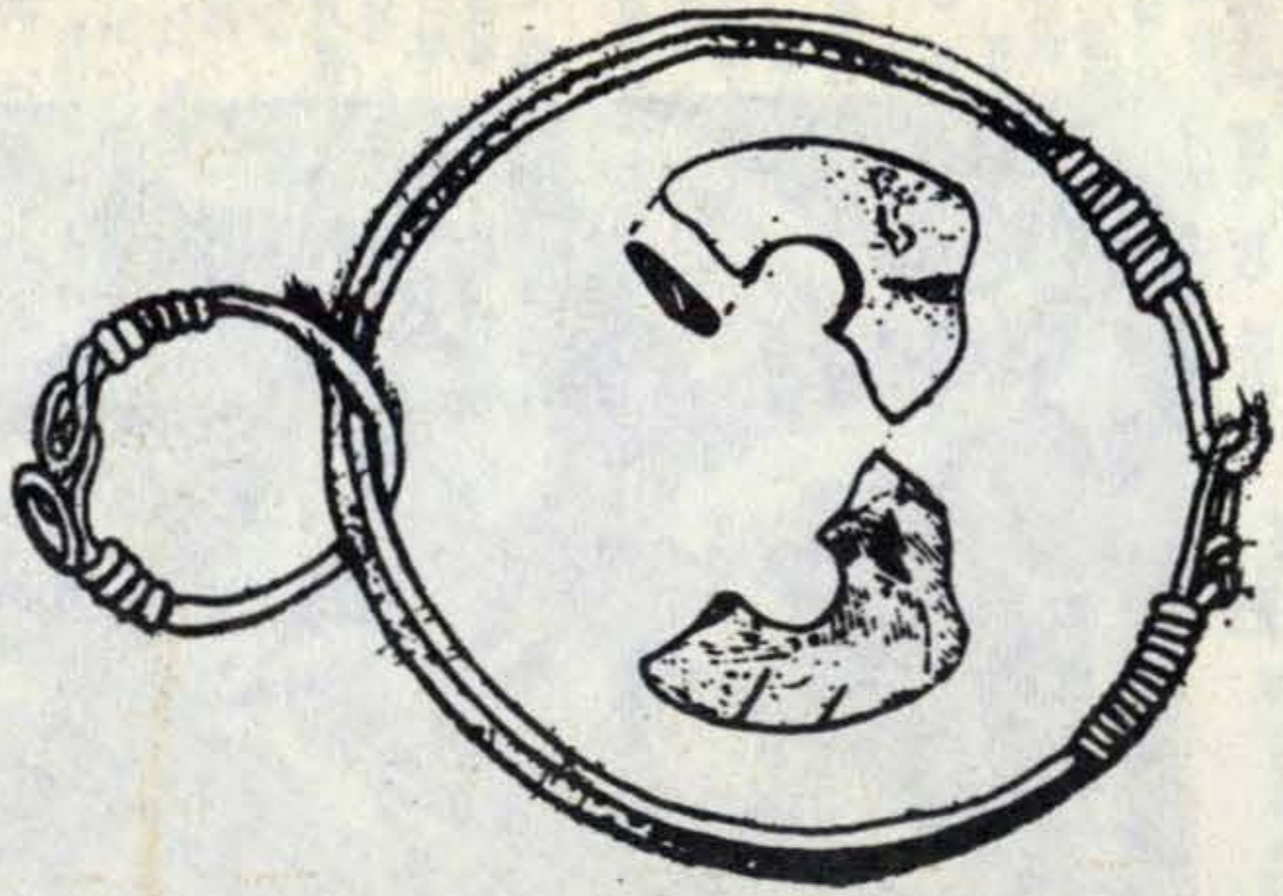

⑥

③

⑤

TALON

2 2 222
2 2 2 2
222 2 2
2 2 2 2
2 2 222222

■ Freiburg: Colocviul Internaţional al Societăţii „Mihail Eminescu"

Departe de zgomotul oraşului, în vastele cabane ale Universităţii din Freiburg, situate la 1 200 m altitudine, pe înălţimea Schauinsland din Munţii Pădurea Neagră, s-au desfăşurat între 3-5 decembrie 1971 lucrările celui de-al IX-lea Colocviu internaţional al societăţii literar-ştiinţifice ce poartă acolo numele marelui poet Eminescu. Reuniunea din vecinătatea izvoarelor Dunării a fost organizată de către Seminarul de romanistică al Universităţii freiburgheze, prin grija prof. dr. Paul Miron şi a asistentei Elsa Lülder, preşedinta societăţii.

Tema generală a celor 22 comunicări şi referate înscrise în program s-a intitulat: România orientală după edictul lui Aurelian (271) şi formarea limbii române.

La această selectă manifestare de colaborare ştiinţifică româno-germană au venit specialişti din 8 ţări. În total au luat parte la şedinţe peste 200 persoane. Din cele 21 universităţi vestgermane, 16 au fost prezente prin cadre didactice şi studenţi.

Delegaţia română formată din 17 academicieni, profesori universitari şi diferiţi specialişti, a prezentat 15 rapoarte şi referate în limbile germană, franceză şi engleză, participînd apoi activ la discuţii.

Prima zi a lucrărilor a fost destinată problemelor de lingvistică, la care şi-au adus valoroasa lor contribuţie acad. Al Rosetti (Bucureşti), prof. romanist W. Th. Elwert-Mainz, dr. Ion I. Russu (Cluj), prof. Cicerone Poghirc (Bucureşti), dr. Andrei Avram (Bucureşti), prof. Gotffried Schramm (Freiburg).

Cu acest prilej s-a subliniat din plin caracterul romanic al limbii noastre, formarea ei pe ambele părţi ale Dunării, precum şi influenţele pe care le-a primit sau le-a dat altor limbi balcanice şi nord-dunărene, timp de două milenii.

În cea de-a doua zi a lucrărilor, rezervată problemelor de istorie şi arheologie, după expunerea de ansamblu a prof dr. doc. Ion Nestor (Bucureşti), privind arheologia secolelor III-X şi-au adus preţiosul lor aport prof. univ. Radu Vulpe (Bucureşti), lector universitar Vladimir Iliescu (Constanţa), prof. univ. Dumitru Tudor (Bucureşti), prof. univ. Kurt Horedt şi Andrei Bodor (Cluj), prof. univ. Evangelos Chrysos (Salonic), prof. univ. M. Petrescu-Dîmboviţa (Iaşi), dr. Emilian Popescu (Bucureşti).

S-a dovedit încă o dată că dacii nu au fost exterminaţi de Traian, că procesul romanizării Daciei a fost îndelung şi complex, că Aurelian a evacuat numai armata şi administraţia, că zona de formare a limbii şi poporului român a cuprins un teritoriu mult mai vast decît Dacia Traiană ş.a.

Ultima zi a dezbaterilor a fost consacrată etnografiei istorice şi concluziilor generale; au susţinut comunicări prof. Mihai Pop (Bucureşti) şi dr. Dumitru Pop (Cluj).

Cuvîntul de închidere la lucrările colocviului a fost rostit de prof. dr. Paul Miron de la Universitatea din Freiburg; el a subliniat roadele culese pe tărîm ştiinţific de către acest colocviu internaţional organizat de către Societatea „Mihail Eminescu". S-a stabilit ca viitorul colocviu să se desfăşoare la Iaşi, în luna mai a anului 1972, avînd ca temă generală: Relaţiile culturale româno-germane în secolul trecut.

D. T.

■ Date noi despre o catastrofă veche

Recent, istoricii sovietici au reexaminat cu deosebită atenţie cauzele şi bilanţul unuia dintre cele mai tragice accidente înregistrate pe glob în cursul ultimelor trei sferturi de secol: catastrofa de pe Cîmpia Holinski, care a avut loc la 30 mai 1896.

Îngrijorate de combativitatea tot mai accentuată cu care se manifestau nemulţumirile clasei muncitoare şi ale ţărănimii, autorităţile ţariste au profitat

de încoronarea ţarului Nicolae II, pentru a recurge la o diversiune menită să evidenţieze „solicitudinea" lor faţă de masele populare. În consecinţă, sărăcimea din suburbiile şi împrejurimile Moscovei a fost invitată la festivităţile organizate pe imensa Cîmpie Holinski de la porţile oraşului, unde aveau să se desfăşoare spectacole de circ, concerte de instrumente populare, concursuri de dans etc. Berea şi cvasul urmau să se distribuie gratuit, ca şi un pachet pentru fiecare participant conţinînd un codru de pîine, un cîrnat, cîteva stafide şi un păhărel de tinichea, gravat cu iniţialele ţarului şi ale ţarinei.

Dată fiind foametea care bintuia printre vitregiţii soartei, nu este de mirare că în dimineaţa de 30 mai, sute de mii de oameni (mai ales bătrîni, femei şi copii) s-au prezentat la cele 150 bariere care împrejmuiau locul festivităţilor. În ciuda programului anunţat, aşteptarea s-a prelungit vreme de cîteva ceasuri. În faţa timidelor proteste ale mulţimii, jandarmii au ripostat cu obişnuita lor brutalitate, lovind în dreapta şi stînga cu cnuturile şi paturile armelor.

Sălbaticul atac a dat naştere unei busculade groaznice şi sute de oameni au fost asfixiaţi sau călcaţi în picioare. Unii au încercat să se refugieze pe şubredul înveliş care acoperea două gropi enorme, rămase de la o expediţie franceză, organizată acolo în 1891. Sub greutatea valului uman, scîndurile au cedat şi alte sute de persoane au pierit strivite într-un morman de trupuri.

Conform datelor oficiale, numărul morţilor s-a ridicat la 3 876, iar cel al răniţilor la peste 4 000. După noile cercetări pe care le-au întreprins, istoricii sovietici consideră însă astăzi că cifrele reale sînt mult mai mari: peste 9 000 morţi şi cel puţin 13 000 grav răniţi.

Două detalii scot în relief barbaria autorităţilor ţariste. De teama unei răzmeriţe şi pentru a camufla proporţiile dezastrului s-a ordonat începerea festivităţilor imediat după *producerea catastrofei, ceea ce a pus mari piedici în acţiunea de salvare şi îngrijire a supravieţuitorilor. Iar în seara aceleiaşi zile, ţarul Nicolae II şi ţarina Alexandra au participat, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, la balul dat de ambasada franceză: după cum scriau ziarele vremii, „Majestăţile Lor s-au amuzat copios pînă în zorii zilei".*

Clişeul: *Morţii au fost trataţi cu acelaşi dispreţ ca şi cei vii: un ofiţer de pompieri „identifică" victimele.*

Cărţi sosite la redacţie

La Editura Meridiane a apărut, în mai multe limbi de circulaţie internaţională, o nouă sinteză sub semnătura prof. dr. doc. **Constantin C. Giurescu : FORMAREA STATULUI UNITAR ROMÂN** (Bucureşti, 1971). Autorul se ocupă de următoarele etape istorice : Dacia ; Formarea şi dezvoltarea statelor româneşti ; Constituirea şi consolidarea statului român modern ; Desăvîrşirea statului unitar român. În încheierea volumului, o bibliografie orientativă, bine selecţionată, oferă cititorului reperele esenţiale în vederea completării imaginii asupra problemelor înfăţişate în cuprinsul lucrării.

Precizia informaţiei, discuţia mereu la obiect, claritatea în expunere şi organizarea prezentării fac parte dintre caracteristicile acestei cărţi a prof. C. C. Giurescu.

Dezvoltarea industrială reprezintă un esenţial capitol de istorie contemporană a României. Volumul **LE DÉVELOPPEMENT INDUSTRIEL DE LA ROUMANIE** de prof. dr. **N. N. Constantinescu** (Editura Meridiane, Bucureşti, 1971) are valoarea unui documentar asupra unui aspect primordial al vieţii economice din ţara noastră.

PROGRESS AND REVOLUTION IN THE TRADITION OF THE ROMANIAN PEOPLE (1848-1971) (Progres şi revoluţie în tradiţiile poporului român. 1848-1971) se numeşte cartea prof. dr. **Titu Georgescu** (Editura Meridiane, Bucureşti, 1971). Este o succintă trecere în revistă, în lumina ultimelor cercetări, a istoriei mişcării muncitoreşti din ţara noastră, de la apariţia proletariatului, pe arena istoriei pînă la triumful socialismului în România.

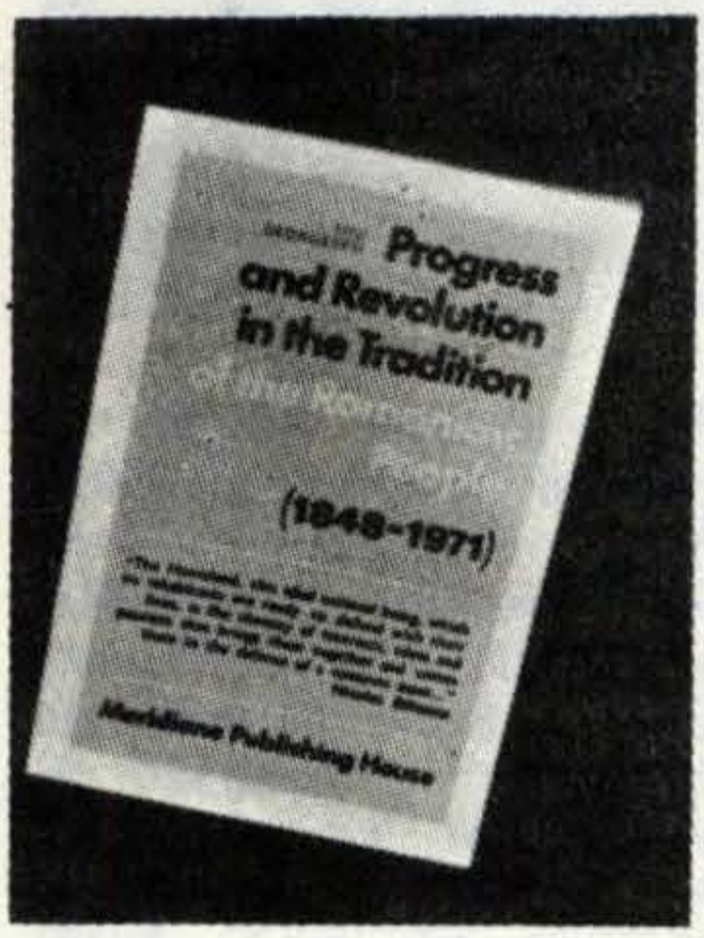

Alexandru Duţu : LES LIVRES DE SAGESSE DANS LA CULTURE ROUMAINE. Introduction à l'histoire des mentalités sud-est européennes (Cărţile de înţelepciune în cultura românească. Introducere în istoria mentalităţilor din sud-estul Europei). (Association internationale d'études du sud-est européen. Études et documents concernant le sud-est européen — 3), Bucarest, 1971.

Menite în parte unui cerc larg de cititori (cărţi de comportare), în parte oamenilor de stat pe care-şi propun să-i instruiască asupra rosturilor lor în viaţa popoarelor (oglinzi ale principilor), cărţile numite de Nicolae Iorga „de înţelepciune“ au cunoscut în ţara noastră o largă circulaţie din sec. XVII pînă la jumătatea sec. XIX. Al. Duţu studiază această categorie de scrieri din vechea noastră literatură în spiritul unui istoric al mentalităţilor, tendinţă de cercetare foarte vie pretutindeni în lume în epoca noastră. Autorul urmăreşte pe baza „cărţilor de înţelepciune“ evoluţia mentalităţii româneşti în amintita perioadă.

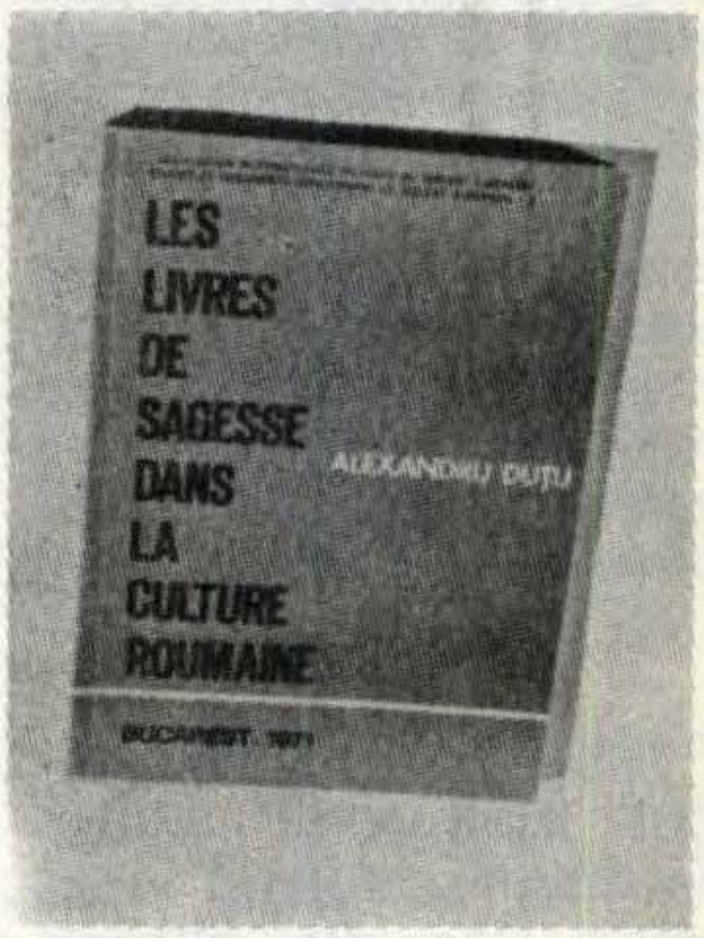

Tendinţa fundamentală pe care el o pune în evi-

Cărți sosite la redacție

denţă este aceea de permanentă laicizare şi democratizare a culturii. Bazată pe cercetarea unui mare număr de tipărituri şi manuscrise — dintre care unele inedite —, presupunînd investigaţii comparatiste în celelalte literaturi europene, în primul rînd în cele sud-est europene, lucrarea, cea dintîi sinteză dedicată la noi acestei categorii de scrieri, este de un real folos cercetătorilor şi oricărui cititor interesat de trecutul nostru cultural, atît prin soluţiile pe care le dă unor probleme controversate ale istoriei literaturii şi culturii româneşti cît şi prin orizontul pe care-l deschide, promiţător, cercetărilor viitoare. Se află sub tipar la Editura Minerva versiunea originală în limba română a lucrării.

Colecţia **FII AI NEAMULUI ROMÂNESC** editată de Editura Militară a închinat una din ultimele sale apariţii legendarei figuri a comunistului Nicolae Cristea. Autorul evocării, dr. **Gh. I. Ioniţă,** răscolind arhive şi culegînd mărturii de la cei care l-au cunoscut, prezintă cititorilor viaţa şi lupta unui om dăruit cu totul cauzei comuniste, luptei împotriva fascismului. Este prezentată pe larg activitatea lui Nicolae Cristea atît în ţară, cît şi peste hotare, în cadrul brigăzilor internaţionale din Spania şi în formaţiunile de luptă ale Rezistenţei din Franţa.

REVISTA ARHIVELOR, anul XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, Bucureşti, 1971. Aflată în al 48-lea an de existenţă, **Revista Arhivelor** şi-a dublat, începînd din 1971, numărul de apariţii anuale.

Cîteva articole despre N. Iorga şi locul său în arhivistica românească, extrem de interesante prezentări de fonduri şi de documente, lucrări bazate pe arhivele româneşti şi străine, un studiu de genealogie în legătură cu înfiinţarea Comisiei de heraldică, genealogie şi sigilografie de la Institutul de Istorie „N. Iorga", o rubrică de „Cronică" şi bogate note bibliografice, precum şi două reproduceri ale unor frumoase pergamente medievale cu miniaturi alcătuiesc acest număr.

GRONICA COTNARILOR, Gh. Ungureanu, Gh. Anghel şi Const. Botez, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.

După o scurtă prezentare a istoriei viticulturii pe teritoriul ţării noastre, autorii pornesc la reconstituirea trecutului Cotnarilor. Aşezarea datează din sec. IV-III î.e.n. Pe baza documentelor scrise, se cercetează trecutul podgoriei — menţionată prima dată la 1448 —, al tîrgului, al moşiei, al comunei şi al populaţiei Cotnarilor. Au stăpînit vii la Cotnari nu

numai voievozii, ci şi marii feudali laici (între care şi cronicarii Grigore Ureche şi Miron Costin) şi clerici, mănăstirile şi bisericile, negustori şi orăşeni. Alte capitole sînt consacrate vinului de Cotnari, dăjdiilor puse asupra lui precum şi oamenilor locului. Un număr de 57 documente, un glosar cu termeni vechi şi un indice general completează lucrarea dedicată celui mai celebru centru viticol moldovenesc.

Cărţi sosite la redacţie

MEDALII ŞI PLACHETE ROMÂNEŞTI, George Buzdugan, Gheorghe Niculiţă, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.

Medalistica este un compartiment al numismaticii (ştiinţa monedelor), care studiază medaliile şi plachetele bătute cu prilejul sărbătoririi anumitor evenimente însemnate sau comemorării unor fapte ori persoane ilustre. S-au bătut medalii încă din antichitatea greacă (490 î.e.n.). Pentru teritoriul României, cea mai veche medalie este considerată cea bătută de împăratul Traian după cucerirea Daciei.

Autorii lucrării cu titlul de mai sus, trec în revistă toate medaliile româneşti, începînd cu cea a lui Mihai Viteazul, din 1600, şi terminînd cu medalia semicentenarului P.C.R. Lucrarea are şi un tabel al medaliilor şi plachetelor româneşti, bătute între 1600-1971, precum şi o scurtă bibliografie.

ANNUAIRE—1971, Union médicale balkanique (Anuarul uniunii medicale balcanice—1971)

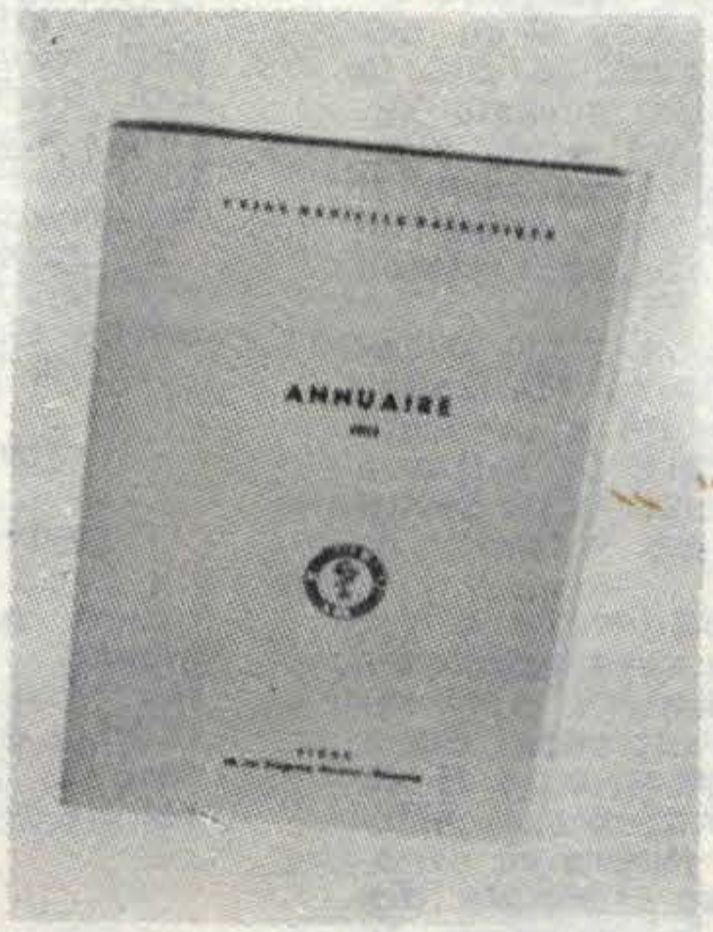

Volumul reprezintă cel de-al doilea anuar publicat de Uniunea Medicală Balcanică, de la a cărei creare la Bucureşti (1932) se împlinesc patru decenii. De-a lungul anilor, uniunea şi-a tradus preocupările ştiinţifice în organizarea de „Săptămîni medicale balcanice" şi „Zile ale Uniunii Medicale Balcanice", cursuri internaţionale de perfecţionare, studii şi cercetări, editarea de publicaţii etc. Uniunea Medicală Balcanică este una dintre formele devenite tradiţionale ale cooperării intelectuale interbalcanice. În septembrie 1972, cu prilejul celei de-a patruzecea aniversări, organizate la Bucureşti, se va analiza, ca temă principală „Tehnologia contemporană în slujba ştiinţelor sanitare în ţările balcanice". Menţionăm că fondatorul şi președintele de onoare al Uniunii Medicale Balcanice este prof. dr. doc. M. Popescu-Buzeu a cărui a 70-a aniversare a fost recent omagiată.

DIN TRECUTUL MEDICINII MUNCII ÎN ROMÂNIA, Editura Medicală, Bucureşti, 1971.

Volumul cuprinde studii şi note prezentate la simpozionul de istoria medicinii organizat la Timişoara, privitoare la preocupările de igienă a muncii şi patologie profesională din ţara noastră. Sînt arătate iniţiativele meritorii ale unor medici din trecut pentru studiul şi îmbunătăţirea condiţiilor de muncă în agricultură, industrie şi minerit ; un grup de comunicări este consacrat realizărilor şi perspectivelor medicinii muncii în România Socialistă, arătîndu-se succesele importante obţinute.

Cuvîntul înainte este semnat de regretatul prof. dr. doc. **Theodor Ilea,** membru al Academiei de Ştiinţe Medicale.

Din cauza abundenţei de material, articolul Celţii — „copiii teribili ai antichităţii", **va fi publicat într-unul din numerele viitoare ale revistei noastre.**

CONSULUL DE LA CALLATIS

Ing. PETRICĂ BACIU *din* București, Calea Victoriei, nr. 134, sect. 1, *ne scrie* : „Apariția revistei noastre «Magazin istoric» a umplut un mare gol pentru iubitorii de istorie. Mai mult decît atît, spre deosebire de alte publicații care după apariție și-au neglijat treptat calitatea, ajungînd să fie, la rîndul lor, neglijate de public, această revistă și-a păstrat tot timpul un nivel ridicat. Iată ce m-a determinat să vă scriu și să vă mulțumesc sperînd că cele spuse de mine vor fi un îndemn pentru activitatea dvs. viitoare.

Profit de prilej pentru a vă pune o întrebare. Îmi petrec concediile la Mangalia-oraș și o zi din fiecare vacanță e dedicată vizitării Muzeului de Arheologie. La intrarea în Parcul Sportiv se află o construcție destul de mare. De ani de zile mă întreb : ce reprezintă ?"

In 1959, lucrîndu-se la înlăturarea a doi tumuli (movile de pămînt pe care popoarele din antichitate le înălțau deasupra mormintelor), s-a descoperit ceea ce ați văzut dvs. : un ring de piatră cu un diametru de 15 m. In mijlocul lui era un mormînt din plăci de calcar, pe capacul căruia figura ca ornament resturile unei coroane formate din frunze și fructe de laur din bronz aurit. În mormînt, arheologii au găsit scheletul unui bărbat avînd pe cap o coroană de asemenea aurită. Dar obiectul cel mai de seamă îl constituie sulul de papirus aflat în mîna dreaptă a scheletului, avînd 30 cm lungime și un diametru de aproximativ 15 cm. Ajuns într-o stare de descompunere extrem de precară, papirusul a dat mult de lucru descoperitorilor, care nu l-au putut consolida decît fragmentar, deoarece nerezistînd contactului cu aerul s-a fărîmat în bucățele. S-a constatat, totuși, că e vorba de un text grec, datînd aproximativ din sec. IV î.e.n., ceea ce confirmă și celelalte obiecte găsite în tumul. Din puținele cuvinte descifrate nu s-a putut reconstitui încă textul. Se pare că este originalul unui așa-numit decret de proxenie. *Dacă interpretarea e corectă, înseamnă că defunctul primise titlul de proxenos — un fel de consul, reprezentînd interesele unei cetăți străine, cu care Callatisul avea legături diplomatice. Cele două coroane de bronz aurit ar fi tocmai distincțiile care se acordau de obicei proxenilor.*

CÎND S-A NĂSCUT IORDACHE GOLESCU ?

Prof. dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, București, Calea Rahovei, nr. 325, of. poșt. 14, sect. 6 : „În nr. 8/1971 al revistei «Magazin istoric» la rubrica *Poșta M.i.*, *a* apărut o rectificare relativă la anul nașterii lui Gheorghe-Iordache Golescu.

Exactitatea acestei date este însă pusă sub semnul întrebării. Se știe că data nașterii lui Iordache Golescu, anul 1768, este dedusă de pe o inscripție săpată pe lespedea de pe mormîntul lui aflat în biserica din Golești, în care se menționează că el a murit în anul 1848, atunci cînd avea optzeci de ani.

Dar istoricul Nerva Hodoș a afirmat că această dată nu poate fi considerată riguros exactă întrucît, după cît se știe, între Iordache și fratele său mai mic Constantin Dinicu, născut în 1777, nu era o diferență prea mare de ani.

«În lipsa oricărui act de stare civilă și a oricărui alt document păstrat în arhivele familiei, subscriem la părerea d-lui Hodoș» scrie George Bengescu, în volumul *Les Golesco*, tipărit la Paris, în 1921.

Un alt biograf al lui Iordache Golescu, profesorul N. Bănescu, în cartea sa intitulată *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, tipărită la Vălenii de Munte în 1910 — scrie circumspect că s-a «născut în preajma anului 1770».

În fața acestor mărturii, demne de crezut, înclinăm și noi să presupunem că Iordache Golescu s-ar fi născut în jurul anului 1770."

DE TOATE PENTRU TOȚI

VESTIC IOAN, B-dul Republicii nr. 116, bl. B, sc. B, ap. 16. *Ne bucură insistența dvs. pentru că probează — indiferent de sentimente — consecventul dvs. atașament pentru istorie. După cum vedeți dintre numeroasele dvs. întrebări, multe au de pe acum răspuns în articolele publicate, ca, de pildă, cel despre Ioan Ghica.*

*

MIHAIL GRAUR, București, B-dul Republicii, nr. 86 A, sect. 3. *Ne interesează ca și pe dvs. această „enigmă" a datei nașterii lui Vasile Alecsandri. Să așteptăm rezultatul cercetărilor istoricilor literari.*

*

SCĂRLĂTEANU EUGEN, *din* Brăila, B-dul Al. I. Cuza, nr. 238 : 1 — *Volumul scris de feldmareșalul Montgomery nu a apărut în limba română ; 2 — Ne-am notat toate interesantele dvs. sugestii și le vom da curs în limitele, cum singur o remarcați,* „celor abia 99 de pagini ale revistei".

*

POP ION, *din* com. Toteși, of. poșt. Hațeg, jud. Hunedoara, *se oferă drept ghid al numeroaselor monumente a căror istorie o cunoaște. Credem că Consiliul județean pentru Cultură și Educație Socialistă poate folosi asemenea iubitori ai istoriei.*

POST-SCRIPTUM

ȘTEFAN LEMNY, *din* Suceava, str. Mihai Viteazul, bl. 14, sc. A, ap. 2, *ne scrie :*

„Prin intermediul revistei «Magazin istoric» nr. 10/1971, p. 95, a fost lămurită o problemă care mă nedumerise.

Consider că este de datoria mea să răspund notiței «5 sau 7 ianuarie» din numărul sus-amintit.

Revenind asupra materialului bibliografic indicat am constatat că afirmațiile tovarășului C-tin Antip privitoare la scindarea din cadrul Consiliului Comunei din Paris sînt conforme realității și, ca atare, sesizarea mea (făcută pe baza unei bibliografii cu unele greșeli) este injustă.

O linie riguroasă de demarcație însă între cele două grupări nu se poate stabili cu certitudine".

Vă mulțumim pentru FAIR-play.

ÎNCĂ UN APEL

IOAN ŞERB, Gurahonţ, satul Valeamare, nr. 8, jud. Arad : „Care este cauza pentru care unele numere ale revistei apar cu aşa mare întîrziere, ca de exemplu nr. 11/1971 care nu a apărut nici pînă acum (21-XI-1971) la centrele de difuzare. Propun să se repartizeze ùn număr mai mare de exemplare la chioşcurile din mediul rural."

Nu cunoaştem din ce motive Difuzarea Presei nu a reuşit să difuzeze revista pînă la data amintită. Ne facem totuşi datoria să amintim că revista noastră apare într-un tiraj suficient de mare (aşa încît poate fi difuzată şi la Gurahonţ), la începutul lunii şi trebuie expediată în aceeaşi perioadă.

UN ETALON PENTRU TIPOGRAFIE

VALERIA EPURE, Şantier Drum Timişeni, of. poşt. Şag-Timişeni, jud. Timiş, *ne scrie :* „Cînd am luat revistele «Magazin istoric» să le aranjez pe ani şi să le leg, surpriza : una mai mică, alta mai mare, una mai îngustă, alta mai subţire etc. Ce urît arată ! Ştiţi dvs. eu mai ţin şi la estetică ! Sînt de părere şi propun să se respecte prima dimensiune a primului număr din an. Nici tiparul nu este la înălţimea dorinţelor cititorilor !"

Nu putem decît să mai facem un apel către Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"-Bucureşti.

CONSILIERUL IMPERIAL

NICOLAE DIACONESCU, Bălceşti, jud. Gorj. *Ilie Ştirbei, consilierul imperial a cărui persoană vă interesează, era fiul lui Constantin Ştirbei (mare sluger, mare comis, mare clucer, mare ban) şi al Mariei Corbeanu. Fiul său a fost, în adevăr, Nicolae Ştirbei, ginerele altui consilier imperial, Radu Golescu. Despre Ilie Ştirbei puteţi consulta articolul lui C. V. Obedeanu publicat în Arhivele Olteniei din 1927, iar pentru împrejurările politice de atunci, în care a jucat un rol şi acest personaj, consultaţi următoarele lucrări : C. Giurescu,* Material pentru istoria Olteniei supt austriaci, *3 vol., Bucureşti 1913-1947 ; Al. Vasilescu,* Oltenia sub austriaci, *Bucureşti 1929, şi Şerban Papacostea,* Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718-1739), *Editura Academiei Republica Socialistă România, Bucureşti, 1971.*

DENUMIRILE STRĂZILOR

HARALAMBIE CĂRĂUŞU, *din* Cluj, *ne exprimă, sub forma unei întrebări, nemulţumirea locuitorilor de pe strada pe care locuieşte. Intrebarea sună aşa :* „De ce s-a schimbat denumirea străzii *Căpitan Ignat,* în *Anatole France,* cînd se ştie că primul s-a numărat printre eroii luptelor de la Mărăşeşti din primul război mondial. Căpitanul Ignat şi-a condus unitatea cu curaj la luptă împotriva cotropitorilor şi cînd servanţii de la mitralieră au căzut, a trecut el însuşi pe acest post murind cu mîna pe trăgaci".

Acelaşi cititor subliniază că în Cluj sînt foarte multe străzi a căror denumire ar putea fi schimbată fără nici un fel de greutate ca, de pildă, străzile : Teilor, Trecătoarei, Căpşunilor, Tutunului, Fagului, Stejarului, Porumbeilor, Lunetei, Trifoilor, Ghindei, Orzului, Cepei. „Desigur, *continua corespondentul nostru,* că unele dintre acestea vor avea vreo întemeiere a numelui, dar credem că una putea fi schimbată cu numele marelui scriitor francez Anatole France, iar denumirea de *Căpitan Ignat* să revină. Copiii ne întreabă cine a fost cel ce poartă numele străzii şi în felul acesta denumirea străzii duce la popularizarea luptătorilor noştri care şi-au jertfit viaţa pentru ţara şi poporul român".

Credem că Consiliul Popular al Municipiului Cluj poate lua în seamă sesizarea locatarilor de pe strada Anatole France, fostă Căpitan Ignat.

Cristian POPIŞTEANU

RĂSPUNZÎND NUMEROASELOR ŞI INSISTENTELOR CERERI ALE CITITORILOR ŞI BUCURÎNDU-SE DE SPRIJINUL COMBINATULUI POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII", REVISTA „MAGAZIN ISTORIC" SE TIPĂREŞTE, ÎNCEPÎND CU ACEST NUMĂR, LA UN NOU ŞI MODERN SISTEM POLIGRAFIC.

AŞTEPTĂM SUGESTIILE ŞI PĂRERILE CITITORILOR NOŞTRI.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

• Momente din neînfricata luptă a U.T.C. • Originile scrisului: Mesopotamia sau... sud-estul Europei? • Rosetteştii, o familie de iluştri diplomaţi, cărturari... • Contele francez d'Antraigues despre asasinarea domnitorului Ghica • Mihai Viteazul la curtea împăratului Rudolf II • „Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah..." • Un diplomat britanic despre răscoala din 1907 • Marele cutremur de la Sparta în viziunea lui A. J. Toynbee • Scurtă istorie din vremea cînd onoarea se spăla cu sînge • Murind, Matteotti a învins! • A treia şi ultima serie de întrebări în cadrul concursului „Magazin istoric"

CONTENTS

VIRGIL CĂNDEA The Advice of the Wallachian Prince Neagoe Basarab (1512-1521) . 2
LEANDROS VRANOUSSIS Unknown Romanian Texts and Documents Discovered in Greece 6
MATEI CAZACU, ŞTEFAN ANDREESCU An Unknown Monument from the Time of Neagoe Basarab 11
* Heroica — Moments from the Fearless Struggle of the Union of Communist Youth (1921-1945) 13
VIOREL BĂGEACU Pages from the Ancient History of Afghanistan 25
GH. POENARU-BORDEA A Volume with More than 1,600 Voices : A Dictionary of Archaeology 37
RADU MANOLESCU The Great Revolt of the French Peasants in the 14th Century 38
FLORENTINA CĂZAN Europe Face to Face with Soliman the Magnificent . 48
SEFTON DELMER The British Agent Cato Wins the Game against Nazi Espionage . 55
L. DEMÉNY The Militant Teleki Sandor in the Service of the Progressive Ideals of His Time (1848-1849) 64
JOHN PFEIFFER Man the Hunter 69
C. RIŞCUŢIA Artemis in Romania 76
* Riddles 78
KONSTANTIN PAUSTOVSKI In the Days of the Socialist Revolution in Moscow . . 80
* The Competition of „Magazin istoric“ 91

SOMMAIRE

VIRGIL CĂNDEA Les conseils du prince valaque Neagoe Basarab (1512-1521) . . . 2
LEANDROS VRANOUSSIS Textes et documents roumains inédits découverts en Grèce 6
MATEI CAZACU, ŞTEFAN ANDREESCU Un monument inconnu du temps de Neagoe Basarab 11
* Heroica — Moments de la lutte audacieuse de l'Union de la Jeunesse Communiste (1921-1945) . . 13
VIOREL BĂGEACU Pages de l'histoire ancienne de l'Afghanistan 25
GH. POENARU-BORDEA Un volume avec plus de 1.600 voix : A Dictionary of Archaeology 37
RADU MANOLESCU La grande jacquerie du XIVe siècle . 38
FLORENTINA CĂZAN Le face à face de l'Europe et de Soliman le Magnifique . 48
SEFTON DELMER L'agent britannique Cato gagne la partie contre l'espionnage nazi . 55
L. DEMÉNY Le militant Teleki Sandor au service des idéaux progressistes de son temps (1848-1849) 64
JOHN PFEIFFER Le triomphe de l'homme chasseur . . 69
C. RIŞCUŢIA Artémis en Roumanie 76
* Énigmes 78
KONSTANTIN PAUSTOVSKI Les journées de la révolution socialiste à Moscou . . 80
* Le concours de „Magazin istoric“ 91

СОДЕРЖАНИЕ

ВИРДЖИЛ КЫНДЯ Нравоучения господоря Валахии Нягое Басараб (1512—1521) 2
ЛЕАНДРОС ВРАНОУСИС Неопубликованные румынские тексты и документы обнаруженные в Греции 6
МАТЕЙ КАЗАКУ, ШТЕФАН АНДРЕЕСКУ Неизвестный памятник времён Нягоя Басараба 11
* Героические моменты бесстрашной борьбы Коммунистического Союза Молодёжи Румынии (1921—1945) 13
ВИОРЕЛ БАДЖАКУ Страницы древней истории Афганистана 25
Г. ПОЕНАРУ-БОРДЯ 1600 голосов в одном томе: A Dictionary of Archaeology 37
РАДУ МАНОЛЕСКУ Великое восстание французских крестьян (XIV-ый в.) 38
ФЛОРЕНТИНА КАЗАН Европа и Сулейман Великолепный 48
СЕФТОН ДЕЛЬМЕР Английский разведчик Като выигрывает партию против нацистского шпионажа 55
Л. ДЕМЕНИ Деятель Телеки Шандор служит передовым идеалам времени (1848—1849 64
ДЖОН ПФЕЙФФЕР Триумф человека-охотника 69
К. РИШКУЦИЯ Артемис в Румынии 76
* Ребус 78
КОНСТАНТИН ПАУСТОВСКИЙ Страницы социалистической революции в Москве..80
* Конкурс «Магазин историк» 91

INHALT

VIRGIL CĂNDEA Die Lehren des walachischen Prinzen Neagoe Basarab (1512-1521) . . 2
LEANDROS VRANOUSSIS Unveröffentlichte rumänische Texte und Dokumente, die in Griechenland entdeckt wurden 6
MATEI CAZACU, ŞTEFAN ANDREESCU Ein unbekanntes Monument aus der Zeit Neagoe Basarabs 11
* Heroica — Momente aus dem furchtlosen Kampf des Kommunistischen Jugendverbandes (1921-1945) 13
VIOREL BĂGEACU Blätter aus der alten Geschichte Afghanistans 25
GH. POENARU-BORDEA Ein Band mit über 1.600 Stimmen : A Dictionary of Archaeology 37
RADU MANOLESCU Der grosse Aufstand der französischen Bauern im XIV. Jahrhundert 38
FLORENTINA CĂZAN Europa vor Suleiman dem Prächtigen 48
SEFTON DELMER Der britische Agent Cato gewinnt die Partie gegen Nazi Spionage 55
L. DEMÉNY Der Kämpfer Teleki Sandor im Dienst der fortgeschrittenen Ideale seiner Zeit (1848-1849) 64
JOHN PFEIFFER Der Sieg des Menschen als Jäger . . 69
C. RIŞCUŢIA Artemis in Rumänien 76
* Rätsel 78
KONSTANTIN PAUSTOWSKI Aus den Tagen der sozialistischen Revolution in Moskau 80
* Das Preisaus-schreiben des „Magazin istoric“ . . . 91

ABONNEMENTS: ICE—LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135 Telex: 262

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI : Ştefan Andreescu, Geta Apreotesei, Ştefan Sorin Gorovei, Elisabeta Petreanu, Vasile Şimandan, I.M. Ştefan, Marian Ştefan, Valentin Urum, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii“ — București